KNJIGA 54. U ZAGREBU, STUDENI 1920.

VILKO GABARIĆ

STIHOVI I PROZA

21745

DRUŠTVO HRV. KNJIŽEVNIKA

1. DINKO ŠIMUNOVIĆ: Mrkodol
2. DRAG. M. DOMJANIĆ: Pjesme (II. izdanje)
3. NEHAJEV: Bijeg (II. izdanje)
4. JURO TURIĆ: Igra životom
5. J. KOZARAC: Male pripovijesti sv. I. (II. izdanje)
6. VLADIMIR LUNAČEK: Četiri aktovke
7. ANTE KOVAČIĆ: Sabrane pripovijesti
8. BRANIMIR LIVADIĆ: Novele
9. VLADIMIR NAZOR: Lirika
10. IVO VOJNOVIĆ: Novele
11. FRAN HRČIĆ: Velika žrtva
12. IVAN KOZARAC: Gjuka Begović
13. MARIN BEGO: S mora. Novele
14. MILO MISTRA: Dvije komedije
15. VJENCESLAV NOVAK: Teški životi
16. JOSIP KOZARAC: Male pripovijesti sv. II.
17. NIKO ANDRIJAŠEVIĆ: Pripovijesti
18. MILAN BEGOVIĆ: Vrelo
19. S. S. KRANJČEVIĆ: Pjesnička proza
20. MILAN ŠENOA: Kvarnerske pripovijesti
21. MILKA POGAČIĆ: Pjesme
22. VLADIMIR LUNAČEK: Ilirci
23. JOZA IVAKIĆ: Selo i Varoš
24. A. G. MATOŠ: Pečalba (Kaprisi i fejtoni)
25. FRAN GALOVIĆ: Začarano ogledalo
26. SRGJAN TUCIĆ: Golgota
27. BRANIMIR LIVADIĆ: Legenda o Amisu i Amilu
28. ANTE BENEŠIĆ: Anakreontika
29. ZOVKA KVEDER: Jedanaest novela
30. ADAM KOSTELIĆ: Oluje
31. MILKAN LOVINAC: Purpurne noći

21745

SAVREMENI HRVATSKI PISCI

REDOVITA IZDANJA DRUŠTVA HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA ▽ KNJIGA PEDESET I ČETVRTA ▽ VILKO GABARIĆ: STIHOVI I PROZA ▽ IZDANJE DRUŠTVA HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA ▽ NAKLADA KNJIŽARE ČELAP I POPOVAC U ZAGREBU ▽ TISAK NADB. TISKARE U ZAGREBU

UREDNIK

JULIJE BENEŠIĆ

STUDENI 1920 ZAGREB

Vilko Gabarić

VILKO GABARIĆ

STIHOVI I PROZA

ZAGREB 1920

Vilko Gabarić

VILKO GABARIĆ

STIHOVI I PROZA

ZAGREB 1920

SMRT VILKA GABARIĆA

Ako je pravo dokazivao skolastik, da nas dobro vino udobrovoljava, a dobra volja dovodi na dobre misli, a dobre misli nukaju činiti dobra djela i da dobrim djelima zaslužujemo raj, otkuda slijedi, da nam dobro vino otvara vrata raja, onda je Vilko Gabarić danas izvjesno u raju. On se rado veselio dobrim vinom i bio je izvrstan drug — tko će mi reći, da je imao krivo? Znajući, da je izvor svakoj pravoj mudrosti u veselju harmonijske ličnosti, reče već sveti Pavao: »Vinum laetificat cor hominum«, — a i Sokrat, teška pijanica, znao je to, i božanski njegov učenik Plato, tvrdeći da je vino lijek za tijelo i dušu. Ako Pindar i tvrdi, da je najbolja voda, i ako salernska škola i zove vodu s otoka Kosa vinom bez boje, mirisa i teka, Sofokle nije bio lud napisavši, da je pijanstvo lijek za sve bolesti, ni Euripid nije bio ćaknut, kad je rekao: »Bog je dao čovjeku lozu, da mu liječi njegove boli i muke«. To su znali Eshil i Aristofan, pišući pri čaši, to je znao i otac medicine Hipokrat, dajući nam jednostavni ovaj recept: »Treba svaki mjesec bar da jednom se napiješ!« Sapor (žedj) i sapere (biti mudar) zvuče gotovo jednako i sa čašom ledenog šampanjca oprosti se od svijeta Lacko Vidrić, skladni pokojnik. I danas, naročito danas, gdje nam je domovina kao nikad još pritisnuta, treba da se mi, drugovi Vilka Gabarića, napijemo najcrnjeg vina, ako ga ima, i najgorčeg, i da mnogo toga zaboravimo, jer Vilko Gabarić, učenik nesrećnog Vidrića, mrtav je danas i nikad se više ne će vratiti.

Vilko Gabarić je bio jedan od novih pjesnika najmladje hrvatske pjesničke generacije, veoma čedan i jako malo poznat, ma da se gdjekad očitovaše nesumnjivost njegovog lirskog talenta. Živio je po strani, malne izvan života, za svoje vinograde podravske, u kojima je odrastao, i za vjernost nekolikim poznanstvima od njegovih dvadesetišest ljeta, odlikujući se nekom izvjesnom averzijom prema svakoj javnoj književničkoj manifestaciji. Da bi ga se sklonulo na publiciranje nekih pjesama, trebalo je prijateljski nagovarati toga čednog diletanta, čiji stihovi nikad ne bi bili izišli, da nijesu, takoreći, bili na to prisiljeni. Visok i vitak, stvoren tjelesno za športsmana, bijaše uzet u vojsku, ma da kao Hrvat u tom ratu ne mogaše naći estetskog svog ideala, energije i snage. S faunskim željama u vragoljastim očima, trebao je ostati medju rašljama kakve stare lipe sa sjetnom frulom na veselim usnama, mjesto da ga uture u mundir, koji nikako ne pristaje lirskim pjesnicima. Sanjar na travi pod plavetnim nebom, primio je neposredno harmoničan dar shvaćanja za sve dobro i lijepo, pa kako je svaka prisilna harmonija neopravdano i neoprostivo tiranstvo, disciplina i red bili su mu iskreno odvratni. Uostalom, lirska su junaštva nešto druge, malko zanimljivije vrste i Vilko Gabarić bijaše dobar vojnik bogova, vladara svijeta, unesavši prvi u našu liriku sunčani podravski pejzaž. On nije veliki pjesnik medju njima, ali je i on jedan od onih, koji ne daju vidjati u sebi razvijanje misli stoljeća našeg, ne reprezentirajući u domovini nikog, jer su gordo ravnodušni za sve, što nije od duše, i otmjeno udaljeni od ljudi i premnogih stvari svojega vremena. Mnogo je vrednije, što zastupaju, jer znače dušu ove naše zemlje i ova se duša, razdijeljena po krajevima jednog dosta širokog geografskog prostora odrazuje u njima kao u nekim dobro brušenim staklima: u regijonalnim njihovim lirikama cijela je Hrvatska zapjevana. Ništa od onog, što je snobizam, nikakva lažna

modernost nije im lozinka na mladom barjaku: svaki od njih pjeva domovinu najbližu, koju vidi, u prvom redu (riječ je dobra r e g i o n a l c i), ljepotu koju sluti, kruga najmanjeg, koji je izvjesno kakva uspomena iz djetinjstva, zapisana u treptanju sjenke ili sunčanom traku, pjeva je pobožnošću i ljubavlju djetinjom, kao da bi imao da potvrdi i on riječi Frédérica Mistrala: »Malena domovina mnogo je nad velikom«.

O dušo pjesnika, i srce, staro srce djaka ljubeći otadžbinu! Mlada hrvatska lirika ne bi bila toliko lijepa, da u njoj ne osjećamo svu toplinu bujnih studentskih pokreta i maturantskih zelenih zanosa. I idealista u djačkim redovima, mada sam sebe pozitivistom smatraše, Vilko Gabarić bijašè tradicionalista, mada ga strpaše medju naprednjake i učiniše urednikom besplodnog Hrvatskog Djaka. Posmrtni njegovi biografi htjedoše ga učiniti još i publicistom i novinarom, iako je Gabarićeva proza bila slaba, napisana jamačno za mršav honorar pod pseudonimom, i premda je član jedne zagrebačke redakcije bio samo nimfolept, opajajući se ženstvenošću Domjanićevih balkona i dionizijskom poezijom Vladimira Vidrića. Vidrić-Domjanić, kakva bi se lirska sinteza bila rodila! Tišina manastirskog hodnika, stari usnuli dvor s fontanom na dvoru, nešto erotike — sve te lijepe stvari, premda gdjekad čiste imitacije, sinule bi potpunom i neokrnjenom ljepotom, da je Vilko Gabarić imao uvijek besprijekornu formu. To nije samo njegova slaba strana, to je prokletstvo velike većine svih pjesnika hrvatskih, da je tu formalnu besprijekornost potrebno tek zamišljati, prokletstvo, koje se može okajati samo čestitim učenjem hrvatskog jezika i potpunim odricanjem svih »pjesničkih sloboda«, koje su oni doslije svirepo eksploatisali. To je uostalom i grijeh naše nikakve kritike. Bez obzira na to, što u Hrvatskoj postoji sva sila »kritičara«, koji ne pišu ni čestitim hrvatskim jezikom, kritika hrvatska, osim pokojnog

Matoša, nije imala kakvog srpskog Nedića, koji bi rigorozno pazio na ispravnost i čistoću jezika, niti se u njoj ikad — izuzevši Matošev članak o Domjaniću — pojavila kakva magistralna ocjena, kojom se vrijednost jednog uglednog pjesnika, zbog stilske i jezične nepravilnosti, svede na nevrijednost, i to načinom dozvoljenim, odlučnim i poraznim. Gabarić je zato ipak dao par pjesama, u kojima opisuje svoja sela podravska i koje su dobre u pomladjenoj lirici našoj, pa je pohvala za njih veća od spočitavanja za druge. On je u jednoj, na primjer, dao jedno raspoloženje tako istinsko i tako je pogodio ton slobodan, hedonistički, gotovo anakreontski, te mu stihovi mirišu suncem i lozom vinovom, koju je — učenik nesrećnog Vidrića! — na hrvatski način volio; on je njome dao dobru pjesmu i oblikom i jednostavnom dikcijom, izvanjskom gradjom sličnu Vidrićevima, ali unutrašnjošću svojom, dušom, koja iz nje bije sasvim svoju i koja ga cijeloga karakteriše.

U žaru vinograd gori,
loza pod teretom lijega,
rumeno lišće mrmori
na tri rodna mi brijega.
Grana se breskve svija —
sutra u berbu ću i ja.

Grozdovi puni su mlijeka
od ljubavi kasnoga ljeta . . .
Klijet mi spremna već čeka,
rasuta čeznu bureta.
Još prije ranoga sunca
kliknut ću sa tri vrhunca.

I čut će poziv moj brda,
jeknut će njime dolina,
a zora će naći nas tvrda
s mješinom mladoga vina.

Prije no gaji se zbude,
uz kolo ječat će dude.

A ja ću u svijetlu dana
plesat i plakat bez stida
i gledat put onih strana,
kud si mi nestala s vida.
Čekat ću u pratnji noći
hoćeš li opet mi doći . . .

Da je pisao samo takve vesele i svijetle pjesme, kao što je njegov V i n o g r a d, gdje je doneseno jedno široko raspoloženje prije slavonske berbe, on bi sebi osigurao sasvim posebno i lijepo omedjeno mjesto u najnovijoj našoj lirici.

U ove nekako dane, jedno popodne pred dva ljeta, lunjah s prijateljem po tim bregovima ponad sv. Duha, na Bijeniku, oko Lukšića. Bez straha pudarskoga zobasmo groždje u tudjim vinogradima i bijasmo žalosni, što pitome naše okolice postepeno osvaja rugoba vijeka surovošću svojih tvornica i nametljivih kasarna. Danas je prijatelj mrtav, ali i danas mi divnih pouka govori loza vinova, kad na tim raskošnim mjestima čitam stihove Vilka Gabarića, odštampane u »Hrvatskoj mladoj lirici«. Ako je »Teokrit reakcija proti aleksandrinskoj, Vergilova i Horacijeva idila proti rimskoj velegradskoj hipercivilizaciji« (Matoš), lirika Vilka Gabarića i ostalih mladih pejzažista bjeganje je od gluposti i snobizma mile nam sredine. Ne znam, kakvi su podravski vinogradi, ali ne mogu biti mnogo različiti od naših trsja zagorskih. Hrvatska je zemlja vinograda i kapela na brdima i to veselo i pobožno pleme bilo bi najsrećnijim na zemlji narodom, da u nepojmljivoj svojoj dobroti nije bilo odviše povjerljivo i često davalo slobodu svoju za ljuti dar paprike. Zemlja nam je lijepa i plodna, i nesamo nama, koji je volimo, i još bi ljepša bila, da je svoja i slobodna. Gledajte samo! Arkadijski sunčana

brda i rodni vinogradi. U pripeci dana dozrijeva na brajdi božja kaplja, a zrakom, blistavim od modrih nebeskih zraka, sjetna i vesela pjesma naših klopotaca. Slapovi sunca bliješte nad zelenim dolinama i beskrajni se mir spušta na požućele pred berbom trsove. U snove fratara i helenskih djaka kroči kolo satira, rutavih divljaka i čuvar medja, patron naših bregova, silazi Pan u vinograde. Skoro će Miholje. Razvit će jesen sva bogatstva svojih zora i zapada, oživjet će klijeti i kurije. Žedjaju već stubičke mjere i okićka vedra i čudne nam pjesme spremaju pehari, polići, holbice, sajtličeki, majolike, srabljivci, čuturice, barilci i vožice. A na dan svetog Martina Krstivina krstit će naš veseli narod mošt na vino po starom hrvatskom kurijalnom formularu, čistiti božju kaplju od svakakvih nečistih duhova, od »osa, pčela, muha i mušica, žaba i mrava, pauka i skakavaca, crva, parcova i svakakvog drugog lizećeg i plazećeg, letećeg i puzećeg, skakajućeg i gmizajućeg gada i smrada« i moliti pri tom junačke parafraze Očenaša i Zdravemarije, pune duha, jakosti i kreposti vinske. Ej, da nam je da ugostimo onda prijatelje i kakvog Mecenu, ljubakajući pri tom s Lalagom i Filidom, kao ugojeni Horacije Flako, sličan čuturi!

Ima nešto turobno u pjesmama hedonista i anakreontičara. Izvjesna neka žalost bolećivo se prelijeva iz njih i govori nam, da su prošla sretna vremena izvanrednih ideja i velikih idealista. Pinte u kurijama zagorskim svjedoče nam, da su pozitivizmi negativne filozofije, a svijet sadašnji neizlječivo bolestan. Stari gradovi i potonule ladje imaju više čara od secesionističkih zgrada i torpednih čamaca. Tragični svjedoci energija, te ih davno nestade, ovi zapušteni dvorovi, čisti, tmurni, ponosni, slavni i poput etikete dosadni, zbilja bi mogli biti novim idealom u današnjem vremenu staračkom i nemoćnom. Gdje su avantire i debeli, junački kanonici? Gdje li se djenuše viteške pijanice i

žongleri, te bi izazivali na mejdan cijele neprijateljske vojske? Recite jednu misao, koja bi bila kadra krenuti elitu evropskog duha na Mjesec! Propovijedi, te ih čitav svijet prigrli danas kao otkrivenja, 'dizanje svega, što je jako i prosto, skoro bi se reklo prostačko u čovjeku, — nijesu li to dokazi duševnih tragedija, groznićavih besanica i strahovitih spleenova? Danas je i vino drugačije, pa se evo gušimo u zakutnoj krčmi mutnom suzom lošeg vina, koje tuguje za prošlim vremenima. Nije li kadra probuditi melankoliju pomisao, te je u vrijeme dinosaura bilo jedno zrno grozda veliko poput bundeve — nije li to vjerovatno? — a u vrijeme oca Noe poput dinje?

— Dobri prijatelju, — jeca vino u plaču, — dva su čovjeka bila potrebna, da donesu Mojsiji jedan grozd iz lijepe zemlje Kanaan. A sad umire zemlja, dodjoše bolesti. Oidium Tuckeri, gljivica, pa neka phylloxera vastatrix, intenzivno žut od zavisti kukac, dodjoše i oskvrnuše me, i trebalo je, da mi slavu otme amerikanska loza, koja će mi tobože povratiti zdravlje i snagu. Bezbožni krčmar poli me vodom i pokrsti pogansku moju dušu i da bi mi se vjerovalo, potrebna je na prozirnoj mojoj tamnici cedulja, etiketa tvorničara.

Industrije, magazini, vojske . . . Vilko Gabarić je poginuo od onog, od čega se umrijeti najmanje nadao.

»Udes je najstrašniji dramaturg. Nitko bolje od realnosti ne iznalazi kazališne efekte« (Richepin). Novinar donosi detalj željezničke katastrofe na zagrebačkom državnom kolodvoru od jedanaestog kolovoza 1915.: »Povjerenstvo je našlo lešinu kadeta aspiranta 31. lovačkog bataljuna Vilka Gabarića raskidanu, te se nije znalo, koje je koja ruka ili noga. Jedna mu je cipela bila na nozi skinuta, slomljena kost natkoljenice stršila je iz rpe zgnječenoga mesa, te je svakoga podilazila groza. Otkinuta blijeda ruka grčevito je stisnula šaku, kao da će zglobovi prsti popucati. Na ovoj se je-

ruci vidio znak jednogodišnjeg dobrovoljca. Znakovi pod vratom bili su na čudnovati način otkinuti, pa su kasnije malo podalje nadjeni. Lice, iako iznakaženo i nabuhlo, moglo se raspoznati. Oko tijela bilo je rastepenih žemičaka, nekakve knjige, mala mačka i pas od porculana, rupčići i druge sitnice«.

Siže za: »Bizarne smrti« Jeana Richepina!

I dok pišem ove retke o mrtvom svom prijatelju, pitam se, kojim je to prokletstvom udarena najmladja generacija hrvatska i čije ona grijehe ima da ispaštava? Vladimir Vidrić, Janko Polić, Milan Vrbanić, A. G. Matoš i sada Vilko Gabarić! Zašto je tako glupom i tako strašnom smrću imao da zaglavi baš taj Vilko Gabarić, koji je bio tako mlad i toliku radost imao od života, te mu još kod mrtvog tijela — o dijete! — nalaze sitnice od porculana, male, Bog zna za koga odredjene igračke? Nije li on mogao oboljeti radije i vratiti se dan kasnije sa svog vojničkog dopusta? I koju je svrhu imala njegova smrt? I kakvo je on mišljenje imao o ratu? Kakvo je on mišljenje imao o tom ratu?

Ljubo Wiesner

(1915.)

STIHOVI

KOD ZDENCA JAKOVLJEVA

Gdje vjetri vrući ganjaju se,
nesnosna sunca zraka sija
i vrući pijesak nogu žari —
Sihari[1] stoji, varoš tija.
I sjetno stoji, ko da plače
sve jače i jače. — — —

*

— — — A kod zdenca, što ga narod Jakovljevim zvao,
gle! i danas, ko i nekoč — u davna vremena --
kad tu trudan s mučna puta Krist se odmarao
i Samaritanka kad mu vodu pruži žena —
Tu i danas čovjek sjeo, kad noć već se hvata,
ko i On što je nekoč — — —
I sličnog mu je lika:
gle! na njem časna halja i krst — oko vrata —
tek — ko nešto tustiji je od svog predšasnika?!
Tu je sjeo i nervozno k onoj strani gledo,
gdje Sihari se odmaro, Samarije čedo. —
— — — — — — — — —
I kad teški mraci zemlji polegli na grudi,
da je grle i draškaju i ljube se s njome
slatkom strašću, kako mogu smrtni samo ljudi
smrtne ljubit mome — — —
I grad kad već samarijski prvi san je snivo
protegnuvši na počinak uda ukočena,
— a mjesec tek malo gviri kroz oblačje sivo —:
U to doba gle! iz grada k zdencu kroči žena!

---

[1] Sihari je gradić u Samariji, gdje je — po priči — bio zdenac Jakovljev.

Tiho kroči, tiho bijelu nonu svoju diže,
nesigurno, plaho stupa sve bliže i bliže. —
Divna kosa divne žene pokrila ramena
i grud golu, ko koprena svilna grud što krije
i ko vatra plamne oči njena zastrije sjena
i što — jedva vidno — dršću trepavice dvije.
A zamamne, oble forme i ko isklesane
kroz odjeću mile, vabe. — — I miso sve ganja
k njoj da pridje ko kraljici, pod noge joj pane,
koljena obujmi bijela, besvijesno se klanja
i umire tako. — — —
Već je blizu. I još samo
smiješljiv pogled dobacila onom kućâ vijencu,
polegao što je sanen, sniva dolje tamo
na mjeseca zlatnoj traci i — pristupi k zdencu —
— — — Drhtnu čovjek — a kroz žile krv mu teći susta —
Lica gore, dah mu staje, mozgom misli ruju
nju kad gleda: oči čudno cakle, smiješak s usta
nasmiješljivih, sitnih, što se — njemu nasmješkuju.

Drhtnu čovjek. — Glasove joj sluša razdragane,
gdje mu slatko, slatko tepa, k zaboravi zove,
da užiju čarne noći, noći uzdisane
i — brišu bolove — — —
Zove. Vabi. Mekom onda rukom vrat mu ovi
i steže i grli žešće, a pogledom zmije. —
A on nit šta čuje — ko blijedi to mu snovi —
tek toplu ćuti ruku, kako vrat mu grije
i steže i davi jače — —
Gle! on podaje se:
sjajnu ljubi kosu, oči, usnu ljubi krasnu — —
strasnije ju k sebi vinu — sav se tijelom trese —
i s vrata baca sveti krst — i halju trga časnu —

— — — — — — — — — —

A Sihari u noć gleda sjetno, ko da plače
sve jače i jače — — —

(1907.)

GREGORIJE XVI.*

... I drukčije mirni dvori vatikanski
užurbali se. Sve se bučno sprema
za svečan doček, slavu, gozbe sjajne,
— — da dočekaju dostojno posvema...

»Ta državu nam crkvenu je spaso
kad izginula gotovo da nije;
on naš je čovjek, vrijedan da se časti...«
Ešofira se papa Gregorije.

A livrirani brzi dvorjanici
saslušali ga poniknute glave.
... I već se sprema sve. Namješta. Redi.
Da, slavit će se — — neslavljene slave...

Tek u dnu jedne vatikanske izbe
dvije čudne sjene rukom prsa biju:
»Ta on je Ž i d o v...« — »Ali B a r u n dobri...«
I prevrću se, cere se i smiju...

(1908.)

INTIMA

Ti danas si gospa. I brak ti je sveti,
jer zakon ga vezo. A krilo ti meko
za glavicu malu, što mužu si rekla,
da njegova krv je... I tko bi reko:

gle! pogled ti mračan i nije ko prije,
kad djevom si bila; i lica ne gore
pred riječima mojim košto su negda...
A okom pod tvojim već kupe se bore.

* Za vrijeme pape Grgura XVI. n šla se crkvena (državna) blagajna u nekoj novčanoj neprilici Barun Rotschild pomogne joj tom zgodom i zato ga papa — kad ovaj ulazi u Rim — dočekuje s velikim sjajem.

2

I usne, što nekoć se skupljale rado
na cjelove prve, — problijedjele danas,
i zboriš, da život te kažnjava gorko,
dok smijo se negda, mišljasmo: na nas.

I vjerujem, da se sad sjećaš me često,
kad suza ti sjetna niz oko se prospe . . .
Ja vjerujem. Tek što sad k tebi ne mogu,
jer zakon te veže . . . o lijepa gospe!

(1908.)

U DUGIM REDOVIMA . . .

Ulaze, gle, u dugim redovima
u mirisave tamne svete dvore
i sklapaju na molitvu već ruke,
a oči suhe k svodu dižu gore.

I tiho idu... Sagiblju koljena,
a s lica miču prozirno si velo
i kucajuć o istrošene grudi
sa svetom vodom skromno škrope čelo.

I tiho mole prebirući čislo
za život novi, ali skori, skori . . .
A šapat topli i ne čuje nitko,
jer sveti brižno skrivaju ga dvori.

Gle, k zemlji sada bacaju se hrlo
ljubeći hladno, bešćutno kamenje . . .
— A s kora tužno bruji tužna pjesma:
baš ko da netko umirući stenje.

(1909.)

MODEL

Već mraci se meki vlačili zemljom
ovijajuć jablana vise i jele
i zidove stare manastira starog
pamučnim velom. A njega dijele

još časovi samo da dovrši djelo:
lik Blažene Gospe. I ljubav je čista,
što posljednjom vodi mu sunčevom zrakom
još posljednje micaje ruke i kista.

A pred njim je model; ukočeno stoji,
zakrilio rukama grudi bijele
i pune i gole i pozire u dalj . . .
A mraci već pokrili krajine cijele

i punili izbu. I gle — on se trgo
i ruka mu klonu i zadrhta teška
i kist mu se kliza... On diže se, kleca...
A model se smješka i smješka.

(1909.)

CAPRICCIO

I.

Ta u po bijela dana rodila me majka
— ironija je htjela: evo noći volim
i vino pijem, premda ko dijetešce malo
na grudima i ja mlijeko sisah golim...

Al k vragu čudna misli! . . . Ti, curo, bliže dođi
i krčage nam nosi pune, pune vrhom!...
— Vi, bijedni druzi, pijte i smijte se životu,
što obdari vam pleći nezahvalnim trhom.

A kad već noć se digne, praštajuć se s nami
i glavu tešku spustim na ruku ti bijelu,
Ti, curo, dobra duša, konak daj mi snenu
i uspavaj me, gladeć pramove na čelu...

II.

I jesmo, valja reći, momci svi od oka,
a ćesar da nas vidi — vojaci bi bili...
I plodila bi zemlja, gdje trunule bi kosti,
što rasusmo ih, čujte, kad smo megdan bili...

I ne ću reći, možda danas sutra negdje
još harno će nam ljudstvo dizat slavoluke
il tako nešto; čovjek možda koji dobri
čak na grob doći će nam, moleć sklopit ruke...

Al danas?... Danas tužno slabo svijetlo gori,
dok mi kroz maglu vina čekamo vijence...
A stari gazda krčmar sve smješka nam se čudno
i tvrdo piše nešto u ugao kredence.

(1909.)

NA POVRATKU

— A kad se vratih, pusto bješe sve.
Neprijazno me staro zidje gledi
ko stranac da sam, čovjek nepoznat...
I posmijeh bola na usni se ledi.

Života pune nekoć odaje
sad nijemo šute. A prašina dana
u naslage se tanke skupila
po zidovima, vrsima fontana.

Prilazim. Pitam. Stara pripovijest:
— »Za tihe noći, mjesec kad se krade
kroz drvlje suho, danomice skoro
dolažahu pod okna gospe mlade

sve vitezovi, — sjajne odore.
I jednog dana, ili jedno veče
isprosiše je i odvedoše...«
To ključarica dobra meni reče.

I ja se vratih. Pusto osta sve
i mrko za mnom staro zidje gledi,
jer stranac sad sam tu i nepoznat...
A posmijeh bola na usni se ledi.

(1910.)

POKLADNE NOĆI

Čuj... Cimbal se glasa i gusle!
Već sjaju okna dvorane
i parovi šetaju brojni;
a gospe se nemoćno brane
od riječi, što obraze pale
ko žive zrake sunčane.

Opojni mirisi — slutim —
ispunjaju pomamom salu,
a taktovi valsa ko vatra
podižu nožicu malu.
Breca se, budi i bukti
život u karnevalu.

I bjesnije cimbal zašumi
i gusle — čuj — ciliču ono..
Gospe se tiskaju čvršće
i šapuću sneno i bono...
Sa tornja starog nad parkom
ponoćno udara zvono.

Ja očima sretoh u mraku
dvije druge blještave zjene,
dah topli mi osjeti uho
i drhat ruke ledene.
— Svijetlijeh ispod okana
dvije ponoćne izmiču sjene

(1910.)

TORANJ

Nad čempresova vise,
nad krajinu sunčanu,
ko sanja lijep i zloguk
ko sunce tužnom danu,
visoko u vis strši
i baca sjen u stranu.

Sagradiše ga oci
— ta ljeta tko bi snivo —
i predadoše djeci,
svedj ljubeći ga živo,
tu dobru ljubav svoju
i kamenje to sivo.

A dolje pod njim humci
— zastire sjen ih stijenja —
i krst na putu bijeli,
gdje bol i tuga jenja.
Tu dobri čuvar stari
on broji pokoljenja.

Pa kad za noći tije
zvon njegov kucne jače
i svježeg oko huma
kad čudno kolo skače
— taj dobri čuvar stari
bez suza u noć plače.

(1911.)

OSAMLJENI JABLAN

U polju stoji ostavljen i star,
na granama mu ćukovi se snube,
nad vode, polja zgrčio se nijem
a trošno stablo noćni vjetri ljube.

I ide pjesma: »— od Istoka, čuj,
i danas zora prva sunca šalje,
od vodâ tvojih odsijeva im sjaj
a s predvečerjem i sad kreću dalje.

U dolu tvome jošte živi grad,
tek stari grad, a u njem novi ljudi,
a Sveca zvono kao i nekad
uspavljuje ih, s prvim suncem budi.

I ko i nekoć u podnevni hlad
pod stablo tvoje mirna stada liježu.
Al tebe, starče, snaga ostavlja
i sile tvoje bliže k zemlji stežu...«

I još mu nešto vjetar htjede reć,
al bono krcnu, klonu jablan stari.
Nad vodom šumni uzdigo se val
ko da mu prijeti što mu igru kvari.

(1911.)

GOSPA OD ALJMAŠA

Tihim korakom, tihim,
vuku se povorke duge.
Pogled im žalost krije,
teške gone ih tuge.
Iz krajeva dalekih idu
dane i noći duge.

U srcu jadovi stari
kô gvoždje tište ih neko,
usnice šapću i mole
pobožno, blago i meko,
da vrati se ono, oh, vrati,
što je već tako daleko.

I biju se nemoćni starci
u slabe prsi svoje
i mršave žene, što s tugom
već sedmeru djecu doje.
I biju se i k crkvi stižu:
— Pomoći treba nam Tvoje!

Tad im se ukaza Ona.
— O smiluj se, aljmaška Gospe!
Jače se sagiblju glave
i mutna suza se prospe
u krilo rodilje stare.
— O smiluj se, blažena Gospe!

A Ona — razumje suzu,
kojom se moli i kaje,
i, sveta, u zraci bijeloj,
kroz prozore gotske što sjaje,
vidješe, podiže ruku
i djeci svoj blagoslov daje.

A drugi vidješe i to,
kako se osmjehnu meko...
— Tek trudnik, što pjesmu vam ovu
vraća kô uzdarje neko,
žali nad dobom tih sanja,
što je daleko, daleko...

(1911.)

KORIDORI SV. VINKA

I. SJENE

Ovi stari zidi, štono ovdje stoje
i pričaju priču o trim svjetovima,
ovi stari zidi s gotskim prozorima
trista tužnih ljeta pokornički broje.

I hladnoća ova, štono struji njima
kô dah onih dana, što su nekoć bili,
čuva i taji snove, što su tu ih snili
stanovnici davni medju zidovima.

Sve sjeća na nešto, što sad prošlost ima,
pa ipak svake noći, kada staro zvono
samostanskog tornja kucne plaho i bono,
miču se blijede sjene tamnim hodnicima.

II. MOLITVA

Sjetno plavi miris tamjana se diže
visoko nad glave i bijele oltare
i zidove kao od sna budi stare
i još više gore do svodova siže.

Pobožnost i tamjan ispunja prostore,
molitvu i uzdah izvija iz grudi:
molitvu, što mir i dobru vječnost žudi,
i uzdahe, kô prošnje što se šalju gore.

I jedna samo želja na srcu je svima,
i jedna sama miso glavama vrluda:
da valja nekud poći, ma sad bilo kuda . . .
— To bijele duvne kleče u tamnim klecalima.

III. ČEŽNJA

Bašča i cvijeće spava. Budit će se zorom.
Tek stupovi bijeli ponosno se koče,
oko njih kô dusi prikaze se roče:
noć se tamna nadvi starim koridorom.

Ćuk i gospa sova javiše se ružno,
a glas im se odbi o samotne zide,
mir, — a onda ču se kô da netko ide
i pod plahom stopom pijesak škripi tužno.

Kad se mjesec uto javi sa visine,
vidje uz mramor-stupe, što ih majstor sklesa,
duge i bijele ruke grče se put nebesa
i vrisak sjeknu zrakom — i opet sve umine.

IV. ROMANTIKA

Stara gospa Luce, što joj sijede vlasi
i čar krinoline duga ljeta slute,
stara gospa Luce krvi zamrznute
pričaše nam čudno jutros na terasi.

O brezama bijelim u proljetnu zoru
i o sastancima u prijekornom satu,
o junaku jednom i njegovom hatu
i o plavoj ženi u gospodskom dvoru;

o ljubavi, bijegu i o pokajanju
medju zidovima s uspomena trista...
— I starici kanu jedna suza čista
— predajuć nam djeci obiteljsku tajnu.

(1912.)

LJETO

Zavjese zastriješe sivo
nebo i prame sunčane
i bijeli oblak daleki
na putu u neznane strane;

dok izbom je strujio umor
i klonulost shrva nas neka.
— Ni danas ne znam još, gospo,
što ruka drhtnu vam meka?

A svuda oko nas tio
i ljeto i sumornost sama...
— Vi, znam, nešto šaptaste meni
i tiho nešto ja vama.

A iza zavjesa tamo
dva bijela slomljena lijera?
— Lak uzdah kô da se čuo
s cvjetnih žardinijera.

O, hvala na sjećanju, gospo,
i vas, što smirenu sretoh!
Sa spomenom prošlijeh dana
u novo ulazim ljeto...

(1912.)

ADIEU

Gospodjo! Sinoć Vas pratih
srca puna i čista
k ložnici Vašoj, gdje mojih
požuda smiri se trista.
Gospodjo, sinoć Vas pratih
srca puna i čista.

Odaje Vaše su bajke,
snovi njihove noći!
Tamo se prezire lako
ono, što ima doći,
i brišu prošlosti dani
u crne zjenice noći.

Pa ipak! Sinoć, kad vrata
ložnice škrinuše sama,
a odraz crvena svijetla
pade mirno po Vama —
vjerujte, mene ne taknu
miris Vaših ciklama.

I ja požalih tek snove
i uspomena trista!
Pristojno cjelunuh ruku,
na kojoj kamen Vam blista,
i vratih se niza stube
srca puna i čista.

(1912.)

STARI ŽUPNIK

Pod crnim krovom, što mu vrijeme piše
stoljeća davna, a hrptenica
već polegla mu od ljetâ i kiše,
— šutaše naša mala crkvica.

Tu puk već ne ide, jer je župnik reko,
da srušit će se naša crkvica,
i posljednjeg je puta s pukom kleko:
i crkvica mu bila molitva.

Pod starim krovom otad mir je sveti
i samo župnik tu je molio.
Al eto već je Božić dvadeseti,
a mnogu suzu on je prolio!

I sinoć kasno u noć vidješe ga,
gdje samac ide k staroj crkvici
i gubi se u sjeni na vrh brijega.
A snijegom bijele svi se putevi.

U ponoć valjda zvonik se zanjihô,
čuše u selu cilik zvonova.
—U crkvu kad su jutros ušli tiho
nadjoše mrtva starog župnika.

(1912.)

SELO U DOLINI

Nad malo selo, što svoj san viteški
u miru sniva podno plavih gora,
kô grdne ptice oblaci se teški
nadviše i prijete. Odozgora

već ču se dažda šum. Kroz selo
proleti strah. I povorka se kupi,
pred njome nose starinsko raspelo,
i opet jednoć kreću prema župi.

I već se javlja jek molitve puka
u plačnom glasu drvena zvonika,
da odvrati se osvetnička ruka
i jad umiri boga osvetnika.

I zvoni zvono. Momci mahom mole,
a djevojke, što jedra grla nose,
slaveći Djevu svijetle aureole
priklanjaju se njojzi i milost prose.

... To poslijepodne već je na nebesi
u sedam šara sjajna duga sjala,
a Danice kad nebo sjaj uresi
za vinogradom i ona je pala.

U večer momci i djevojke sela
na plesove se drage opet skupe,
i sjeknu zrakom pjesma im vesela,
nakon oluje, — daleko od župe.

(1912.)

MOJE ČEŽNJE

Moje su čežnje pošle u noć ovu,
što otmjena se raskrili nad gradom,
obukle na se odjeću su novu,
al stari boli pratiše ih kradom.

Ja pustih ih kroz prozor kule stare,
najviše kule mojih prvih snova,
i tiho, da ne probudim stražare,
oprostih se od bijelih golubova.

I bdio sam i pio cijele noći
u njeno zdravlje, i u njenu slavu,
te nove čežnje, što će istom doći.
I probdih noć u slatkom zaboravu.

A kad je došlo jutro, jao mene,
ja vidjeh, da ne mogu živjet bez nje,
te jedne dobre i drage mi žene.
— Povratiše se moje stare čežnje.

(1912.)

PLAVO VEČE

U veče, kada tužna vrba šuti,
a mjesec ponad rijeke mirno sniva,
u večer, kad tek srce nešto sluti,
nad sjajem vodâ teška tajna pliva.

Mi idemo tim pijeskom što se bijeli,
oko nas muk i strah u plavom zraku:
koraknut bliže krhka noga želi,
al srce trne na svakom koraku.

I gledamo u svijetlo-sjajne vale
sa tugom i razbarušene kose.
— Iza nas čusmo samrtne korale
i vidjesmo gdje leš uz vodu nose.

I vidjesmo uz truplo starog žreca,
ribarâ suze, što se jedva suše . . .
Poklekosmo i skromno kao djeca
izmolismo za pokoj jedne duše.

(1912.)

KOROTA

Balkon, — a oko njeg bršljanovi puze
i vinova loza mrtvijeh otaca,
uspomene drage tiho dvorom suze,
plaho bijelim zidom jablan sjenu baca.

Fantana pred dvorom usahla je davno
i dubokim mirom sniva stara sala,
a pod prozorima polegoše slavno
posljednji komadi smrskanih pokala.

To su bile noći!... Sad nam mira treba,
o, udovi dragi: nek se u snu vrati
još jedamput komad proživjela neba.
Zatvarajte vrata. Mi idemo spati.

(1912.)

PONOĆ

Ja znam te dobro, dragi stari sate,
i mjedeni ti kucaj davno slušah:
kroz ponoć kô da dvanaest plače duša
i dvanaest pustih čežnja da ih prate.
Ja poznajem te dobro, stari sate.

Bijasmo nekoć luda mala djeca,
bez strasti i bez tisuć raznih želja,
sa vedrim smijehom i puni veselja
slušasmo staro zvono kako breca.
Bijasmo nekoć luda mala djeca.

I mnoge naše noći otišle su
u prošli mrak bez izreke ijedne;
rasipasmo dragulje mnogo vrijedne,
a da ni sjaja ostavili nijesu.
I mnoge naše noći otišle su.

Mi danas znamo, što sa sobom nose
kucaji tvoje mjedi žute i glatke,
al ove noći odveć su nam kratke
i sile naše slabe da prkose.
Mi danas znamo, što sa sobom nose

ponoćni tvoji zvuci, stari sate,
al kazala ti hladno naprijed spješe
i ne slušaju djecu, koja griješe,
i sámu želju izreći im krate...
Prošlost nas kara, moj ponoćni sate.

(1912.)

STARI PEHAR

Jučer sam iz njeg prolio
posljednju kaplju vina...
Mnogo je, mnogo pričala
ta dobra, stara glina.

Nekoć smo kraj nje probdili
dane i noći cijele,
za njom se ruke trzale
jake i male i bijele.

Vinovom lozom vjenčani
igrahu kraj nje svati:
parovi eno gube se
ložnice bračne na vrati.

gube se, — pa se vraćaju
sretni od bijele sreće,
što nad dom naš se spustila
kô da se dignuti ne će.

Starci ih milo gledaju,
oči im biser rune,
staračke ruke pružaju,
krčage naše pune.

Razli se njina pjesmica
mladosti, snazi, ženi,
pucaju o zid krčazi,
žarko se vino pjeni.

A kad se sunce ganulo,
zamriješe staračke usne;
ču se tek cik iz ložnice...
Dvorana mirom usne.

Ej, mnogo smo noći probdili
uz pjesmu, cure i vino...
Ovo su danas spomeni,
o dobra, stara glino!

(1912.)

PTIČE

Kad svijet vinograd obra
prepunjen grozdima zrelim,
prošloga oktobra
za jednim oblakom bijelim
da nije sámo znalo
na poziv sunca druga
pošlo je ptiče malo
ravno spram toploga juga.

Mirno je more bilo
i želje u srcu skritom.
Kadno spustivši krilo
na jarbolu nekom vitom,
što poput mršavih ruku
visoki azur tiče —
s posljednjom pjesmom puku
zaspa umorno ptiče.

Zaspa i usnu: u gaju,
kraj drvena svečevog kipa
u sunca punome sjaju
krošnjata stoji lipa.
Trake nad njome bdiju,
i zirkaju očicam hitno,
gdje izmedj grančica dviju
gnijezdo jedno je sitno.

(1912.)

ZAGREBAČKI SONETI

I. SV. MARKO

Taj kip i svjedok stare naše slave,
— dok žarko sunce obasja mu šljem
i oreol vijekovà povrh glave —
tu stoji vječno tih i vječno nijem.

Još kao jedin znak hrabrosti prave
oklopa jeka javi se kroz trijem,
što, vjerujuć u svoje misli zdrave,
strese ga nekoć suludi boem:

»Tu pogibe nam posljednji kralj Gubec,
Veronika mu naša ovdje poda r u b e c,
Oj, sveti Marko, što me gledaš tako?!...«

— Ti ludo dijete! Vitez neka spava,
ta što će vam ta bijedna stara slava?! . . .
— — —
Oj sunce žarko, ne sijaš jednako!

II. BAKAČEVA KULA

Ja slušah priču o starome gradu,
što bješe ponos naš kroz ljeta sva:
tu ovjenčanu Hrvatsku nam mladu
čuvahu zidi još od vijekova.

Tu tajno, a da o tom svi ne znadu,
dolažahu hrvatska gospoda
i kao nekoć u tom starom gradu
raspravljahu iura croatica.

Kad jednog dana dodje g o s p o n čovjek,
(što živi i što živjeti će dovjek)
i srušiv sve što sazda Bakač ban,

izagna mladu Hrvatsku nam van.
Na mjestu naših starodrevnih kula
smjesti se gorda — katolička bula...

III. KAMENITA VRATA

Gospodjo, evo: kud prolazimo
sve spomeni se tihi redaju...
I ovaj hladni pianissimo
čini, da duše ovdje predaju.

I svak bez grijeha koj prolazi mimo
znat će, što oči Gospe tako gledaju,
tek ova doba, u koja živimo,
bolima Majke vjerovat ne daju.

A znajte, da je ova Žena suzu mnogu
prolila. Al imala je vjeru
i trpjela, što samo majke mogu.

— Vi danas boli lako snosite
jer lasno p a r d o n si isprosite:
povjeriv grijeh svoj — mladu kaludjeru...

IV. JELAČIĆ

Gle! znak mu hrabrog viteza na čelu
i svijetli mač u snažnoj desnici:
on stoji uvijek spreman bojnom djelu,
kad oko njeg već obamrše svi.

Osamljen junak. Tek u ponoć bijelu
vele, da tu se roče kmetovi
i oko kipa grnu kroz noć cijelu
sa sjekirom i kosom na pleći.

I sve dok nije svano novi dan,
šum se čuje kô zakletva jedna:
»Junaci napred! Nek nas vodi ban!...«

Kad pred njih stupi neka žena bijedna
(piljarica bje nekoć) — skupiv ramena —
»Vi bogci — reče — gospon su od k a m e n a!...«

V. BOŠKOVIĆ U NEPRILICI ILI JEDAN ZAGREBAČKI SPOMENIK

Pobožni fratar i miljenik dvora,
filozof slavni, velji diplomata,
danas, kad krećem s tudjinskijeh gora
gle! Zagreb-grad mi moj otvori vrata.

I tu me smjesti. Mala sikomora
ne miri meni. Al vrabaca jata
ovdje se roče povrh mojih bora
i mužjak ženku s moga vabi vrata.

A svako jutro sunce kad izlazi
zdraveći ljude od Gospoda Boga
niz moje lice topla suza plazi:

to vrapčji par sa svog se budi loga
i šireć se u moje slave sjeni
cvrkuće bijelom Zagrebu i — meni...

VI. GORNJI GRAD

Tek koji grb i ime na portalu,
izblijedjelo od vijekova i kiše,
livreja koja (što sliči na galu),
pod kojom teško danas F r a n z uzdiše.

Il sijeda gospa uz unuku malu
lektiru staru štijuć suzu briše,
il portret koji, što u starom salu
visi za d e š p e t . . . To, i ništa više.

U domovima negda slavnih predja
danas je život sumornijeh vjedja,
što ne čuje i boji se, ne sluša,

i život umrlijeh duša.
Propisno i daleko od mase
tu se danas broje dietenklase.

(Prag, u svibnju 1913.)

VINOGRAD

U žaru vinograd gori,
loza pod teretom lijega,
rumeno lišće mrmori
na tri rodna mi brijega.
Grana se breskve svija —
sutra u berbu ću i ja.

Grozdovi puni su mlijeka
od ljubavi kasnoga ljeta . . .
Klijet mi spremna već čeka,
rasuta čeznu bureta.
Još prije ranoga sunca
kliknut ću sa tri vrhunca.

I čut će poziv moj brda,
jeknut će njime dolina,
a zora će naći nas tvrda
s mješinom mladoga vina.
Prije no gaji se zbude
uz kolo ječat će dude.

A ja ću u svijetlu dana
plesat i plakat bez stida
i gledat put onih strana,
kud si mi nestala s vida.
Čekat ću u pratnji noći
hoćeš li opet mi doći . . .

(1913.)

EPITAF

A. G. MATOŠU

Napori su naši bili uzaludni.
Na uzglavlje meko klonula je glava:
čudni natpis niče iznad arhitrava,
mi gledamo nijemi i lijegamo trudni.

Dobra jedna ruka brzim kretom piše
bijeli smiješak djece, kor srdaca čistih.
Pod lukom se skladni odvajao distih
u čempresa sjeni, što ju vjetar njiše.

O, ja znam taj poziv visibabe male
i zvončića pjesmu gospodskih djurdjica,
što im tanki glas u igri trune djeca.

Al pružene ruke bijedno zadrhtale
i u trpkoj boli oronuše lica . . .
— Već se čuje korak zaostalog žreca.

(1914.)

PJESMA OSTAVLJENIH KROVOVA

Bolovi, što ih dobri čas ne liječi,
sapinju naše utrnule duše.
S pragova crnih noćni vjetar duše
i nosi propast sablasnijeh riječi:
O, zašto srce nikad mira nema,
uboga djeco, nesretna posvema!

Krovovi, što su ostali za nama
čekaju mirno nove gospodare,
u noć nas prati ćuk i jezna tama,
jadovi stari i utjehe stare.
Nastaju noći i teške i trudne,
mi polazimo ceste uzaludne.

Ko ptiče, što ga iz rodna gone gnijezda
te zrakom luta spuštenijeh krila,
mi znamo tek gdje kolijevka nam bila,
al ne znamo, gdje smrskat će se zvijezda
i hoće l' Bog il djavo da je primi.
Tek za njom, znamo, moramo poć i mi.

Pa ajdmo dakle! Srce neka šuti,
i ne daj pogled da se natrag vraća!
U magli tamo čekaju nas braća,
neizgaženi i neznani puti.
Nad tvojom glavom sjaji aureola;
ja slutim pjesmu nesreće i bola.

(1915.)

PJESMA STRAHA

To biva tako. Dodje tužno veče,
kad zvijezde trnu posred sivog neba
i obećanje jedno njime teče,
u čas, kad srce mnogo sreće treba —
stara se rana otvara i peče.

I misô jedna, što je dugo tajih,
javlja se strašna upornošću zloće,
a tijelom mrazni kidaju trzaji,
u čas, kad čovjek najveć živjet hoće
i žudi mir svoj pod zvijezdom što sjaji.

Al mira nema. Zalud sitna svijetla
prosiplju blagost svoju iznad šuma.
Zalud. Jer s prvim kukurijekom pijetla
još stajat ćemo posred praznog druma.
tražeći zvijezdu svog tamnog porijetla.

I plakat ćemo, moleći se vrelo,
i molit ćemo, ne vjerujuć Bogu,
a hladnom rukom skrivat ćemo čelo
i jadno srce, što ču tajnu mnogu
i osta otad pusto i neveselo.

Jest, djeca mi smo grijeha nepoznata,
što nikada se okajati ne će.
I sámo sunce skrenu s naših vrata,
pred kojima smo, mi bogalji sreće,
gledali igru smrti i inata.

A život osta ko slutnja daleka
iza nas negdje pjevajuć opijelo . . .
— To prijegora je naših tužna jeka!
Što tražimo još? Poći treba smjelo!
Jer ništa više nema da se čeka. (1915.)

PLAHI SUTON

Neizorana polja u daljini
crvenim šute plamom zapada,
muk goveda se javlja s brazda njinih
tužeći suncu koje zapada.

Nad krajem prodje jedan oblak sivi
i gubi se bez prijetnja jalovih,
vrbaci sjetni trepte u dno njivi
ko pozaspani tanki ždralovi.

U polju kuća ispod stare streje
dršće ko teškog da se prepa sna:
tu sve je pusto, ostavljeno sve je,
ulazi jesen žuta i prepasna.
Tek čovjek neki cestom mirno kroči,
što iza sela amo dolijeće,
tu staje i k nebu blage diže oči:
njivama moli sretno proljeće.

(1915.)

TRISTISSIMA NOX

ANTI HIKECU

Na okna naše osamljene kuće
lupkaju čamno hladne kapi kiše.
— Večeras nam je sunce umiruće
zašlo ko da se vratit ne će više.
Čuješ li, kako čamno sipe kiše?

Po zidovima naše stare kuće
u brzom taktu poplesuju sjenke.
— To vjetar ziba ogoljelo pruće
s jablanom noćne daje si domjenke.
Jer vjetar ljubi plahe noćne sjenke.

U dalji slutim mrtvilo svih voda
i mokre zemlje nesavladan umor.
— Kroz polumrak gdje gospa Tuga hoda
u crnom krilu nosi duše sumor.
I tebe, draga, taknu noć i umor.

To bolovi su mladosti mi cvjetne,
jedini spomen na mirise lažne . . .
— O, pusti misli, neka plove sjetne
i glavu skloni, na prsi mi snažne.
Nek su ti oči vlažne, mnogo vlažne.

(1915.)

PROZA

SUHA GRANA

I tako on uvijek . . .

Zamijesi tijesto, pospe ga brašnom, lupi s njim dva, tri puta o dasku i gradi forme. Male i velike kruhove. Uzima ih onda, poreda po polici, onako jedan kraj drugoga, ogleda ih, kima glavom i opet popravlja, vraća se i mijesi dalje. A velika zidana peć, stara već i ispucana, omazana na nekim mjestima blatom, ilovačom, sija i strpljivo čeka kroz cijelu noć . . . Vrući zrak od peći, pomiješan zadahom brašna, škaklji u nosu i nekako zadušno, teško sjeda na pluća. Teško. Pa ona mala petrolejska lampica najstarijega kalibra, što visi na peći, sa crno začadjenim cilindrom i slabim žmirkavim svijetlom . . . Sve to čini zrak sparnim, nesnosnim, zadušljivim.

A on evo tu od svoje mladosti uvijek tako. Grbi se i grči nad daskom i — gradi forme . . .

Hrptenica mu se, vična tom poslu, savila i kô već nesposobna da služi popustila, smalaksala . . . Noge, nespretne i mršave, kô bez i malo mesa i više slične suhom drvcu, iskrivile se u onim širokim, nekad bijelim gaćama nekako čudno, kô pod kakvim teškim teretom i — jedva drže. I ta mala, suha, onako zgrčena figura gotovo se i gubi u svom velikom, zadušnom prostoru. Tek ona lagana i mučna kretnja bundevaste glave, velike i teške, koja kô da i nije krojena za ovo malo, staro i trhom godina izubijano tjelešce i ono često mahanje staračkih ruku, što su pokrite nagrešpanom kožom, sličnom kori suhoga drveta — sve to kô da hoće reći, da i ovdje netko pati, — živi . . .

U kutu dolje kraj peći mu je ležaj: dva stara, zaprašena i već otrcana gunja, izlizana, bez ikakve boje, leže tamo već dugo, dugo. Krajevi im se raščijali u vrpce različne duljine i nejednako strše. Više ležaja je polica, dugačka, sve tamo dolje do vratiju, gdje su se opet vreće s brašnom povalile jedna preko druge i sve kô čekaju, kad će i opet doći ona nagrešpana poznata ruka, razvezati konope i zagrabiti . . . Na stijeni, desno od vratiju nekakva rupa, obijena sa strane drvenim pločicama i pregradjena željeznim štapovima, kroz koju tek za veselih sunčanih dana provirkuje po koja šačica svijetla i kô sjetno, nujno pada po crnim i zadimljenim zidovima i ljubi svaki kutić . . . Prozor. Još ona klupčica pod prozorom od tvrde hrastovine, što ju je nekoć, već davno, davno, on sâm istesao, sabio i lijepo ispisao ugrijanim željezom, danas samo na tri noge. Četvrtu joj je onaj zlobni »zub« vremena negdje — odgrizao, zatrajao . . .

I ništa više.

A on je evo ipak ovdje mnogo proživio. Kroz punih četrdeset godina . . . I tolike neprospavane noći, teške i duge, toliko ubijanja, trošenja, slabljenja, a ipak . . . sve za drugoga: i sposobnosti i sile, najbolje životne sokove. I one vječne strepnje, da im ugodi . . . Sve . . . Samo da mu se ne prigovara . . . Da, to je eto on htio i radio je tako, kô stroj: snosljivo, neumorno. Noću i — ako je trebalo — danju. Kô stroj.

Gledali su ga, gdje su mu za velikoga napora oči nabrekle, zakrvavile se i nekako iskočile, podočnice mu se još dublje spustile, a bore na starom, ispitom licu bivale sve jače . . . . bilo im ga nekako žao i oni ga odvraćali.

— Star si, čuvaj se, ubit će te . . .

— Ne će!

— Umrijet ćeš, smalaksati . . .

— Neka!

— Bez hvale, bez . . .

— Briga vas . . . i odlazite, odlazite . . . eto . . . i on se srdio i žalio se, što oni pred njim tako govore. Ipak oni toga ne bi smjeli — pak pred njim . . .

— Radim ja . . . Briga vas! . . . Poznajem ja eto njega . . . svoga gazdu . . . Pošteno treba, jeste l' čuli vi . . . Srdio se sve žešće, a gomile psovki padale kô priredjene strasnije i strasnije . . . Nešto mu je duboko tamo unutra uvijek govorilo, da on mora tako . . . pošteno . . . I zašutili su, nijesu ga više odvraćali tek su ga tiho, u sebi žalili. Jesu, znao je on to. Ali ipak, gdje će oni njemu tako . . . Da . . . I opet se vratio natrag, evo ovamo i opet mijesio, lupao tijestom o dasku i — gradio forme. Noću i — ako je trebalo — danju. Prebijao se, trošio . . . Kô stroj . . . Kroz punih četrdeset godina! . . .

I sad se sjećao svega redom, eno sve: Kako je došao ovamo, još mlad i neistrošen, pak onda dalje: kako se patio, slabio, ginuo — baš evo sve do danas. I onoga jučerašnjega . . . Prsi mu se nešto lagano uznjihale, uzdigle a onda još lakše, prekidano spuštale. Uzdah. Kô bolni vapaj zapuštenoga čovjeka, koji je nekoć bio potreban, ali sad daleko od ljudi, prezren i odbačen uzdiše nad prošlošću . . . da, tako se činio taj njegov uzdah, što se rasplinuo, smirio tamo negdje gore ispod grede.

Dovršio je i zadnji komad, ogledao ga još jedamput i poredao k drugima na policu. Sagnuo se, otvorio veliku peć, uzeo dugačku šipku i razgrnuo žeravicu, dohvatio dvije odulje cjepanice, zanjihao ih u rukama i bacio, a onda ju opet zatvorio. Časak je potrajalo dok su se čule iz peći one čarobne neke melodije — što li, najprije tiho, pak sve bučnije i bučnije.

Uspravio se. A onda opet uzdah . . . Drugi. Treći . . .

Zagledao se u peć, a onda odvrnuo i pogledao na prozorčić, kroz koji od časa u čas pošiknuo po koji hladni val noćnogá vjetra i razgrnuo onaj zadušljivi zrak. I on gleda i gleda, a pred oči mu i opet dolaze, prolaze

i uznemiruju ga brze slike i sve skaču, guraju jedna drugu. One iste, poznate slike . . . zna ih on dobro . . . Njegov život . . . Žure se, lete, a on ih ipak vidi sve tako jasno, kô da su evo tu na zidu učvršćene, a on ide redom i ogleda svaku. Eto, tako mu se činilo . . . Gle sad ovu: dolazi, prolazi i — umire. Druga, treća . . . sve. I vidi on jasno. Svaku.

A onda . . .

Onda je i opet došla ona odlučna, sumorna i teška . . . ona jučerašnja . . .

— — — — — — — —

Tamo u zadnjoj ulici, u onoj maloj, vlažnoj i smradnoj sobici, a za dugačkim birtaškim stolom, što je nekako patnički — mirno prekrižio noge, sjede oni. Trojica: onaj Mane, što vucari prtljagu s kolodvora, pa stari Ivša i on. Sjede oni tako, divane i piju. Rashladjuju se. A vani žarka vrućina, nesnosna, da sve zemlja raspucala i žedno zijeva . . . I divane oni i tuže se jedan drugomu, otvarajući i razgaljujući dušu sve jače — i opet im je kô lakše . . . Godi im to nekako, osjećaju oni i već su razdragani, veseliji . . . Ko da su se riješili nečega, što im več dugo, kô zakleto sjedi u grlu, zarinulo prste i sve tišti i davi . . . Već dugo.

Kad je došla četvrta litra i prolila se prva čaša, nijesu više tužili nad prošlošću . . . Alkohol je lagano, lagano vršio svoje . . . I oni mu se podavali kô nekom dosad nepoznatom lijeku i živjeli samo za sadašnjost. Ćutili su se posve ugodno, dok je trpku prošlost pokrivala laka zaborav kô fina koprena. A onda odjednom . . Sobicu napuni pjesma istrošenih staračkih grla ko glasovi staroga, isluženoga instrumenta. Pjesma za pjesmom . . .

Smračivalo se.

On se sad osjećao, da mu valja na posao, onamo — k daski, brašnu i užarenoj peći. I bude mu teško. Ovdje je tako ugodno: bez boli, bez patnja . . . Sama veselost i slatka, slatka zaborav . . . On je za tim već dugo žudio. I bilo mu je taj čas teže nego ikada prije.

I činilo mu se, da bi najvolio i umrijeti ovdje . . . A to bi bila smrt, kakove još nije imao nitko! Evo ovako bez bola . . . Nitko!

Ali ipak . . .

— Ajdee . . . Posao zove . . . Hej . . . odlučio se napokon i — nekako turobno — stao drmati onu dvojicu za ramena, kô da ih želi probuditi i opomenuti, što su se tako — zaboravili . . .

— A . . . ja . . . odgovarala su još odlučnije promukla grla.

— Odoh ja . . . eto . . .

— Čekaj, ići ćemo . . . čekaj . . .

— Posao . . . Ee, vi i možete . . .

— Dospjet ćeš! . . . i kô da se ljutila ta ista grla.

— Odoh ja . . . odooh . . .

I već je ustao od stola i pošao k vratima. Pogledao još jednoć njih dvoje, pak kad je vidio, da se zbilja ne miču, odluči se teško i pritisne za kvaku. Izadje.

Pred vratima stane. Čuo je iz sobe i opet one prijekorne glasove, kako su se oborili na njega što ih ostavlja . . . Sad ga zovu. A njemu je eto žao, on bi i ušao, ali . . . Da, da, ne može on.

— Čekaj . . . golubane moj, tico moja . . . otvori vrata stari Ivša i zaskoči k njemu, milo ga ogrli, štipa za obraze i ljubi, tepajući mu slatko.

—Još malo . . . onoga . . . eto idemo i mi . . . Eto . . .

— Ali ja — znaš . . .

— Ništa, ništa . . . dospjet ćeš . . . Dakako . . .

— Dospjeti ću . . . a?

— Neego . . . golubane mili moj, tico . . .

Stari ga Ivša ljubio sve žešće u navorano čelo i još jače privlačio k sebi, grlio. I nije ga pustio . . . A on je još časak samo stajao kô neodlučan, ali . . . više nije mogao . . . Popustio je.

— Pa neka! . . .

Starci se zagrljeni pjevajući i malo kô teturajući vrate u sobu, tamo za onaj stol, što je tako patnički-mirno prekrižio noge . . .

— — — — — — — — —

U jutro se probudio. Protegne se na svom ležaju, gunjcima, i digne tešku si glavu, u kojoj je još sve bučilo od prošle noći. Razgledavao se naokolo mučno okrećući glavu i najednom stane. Opazi nešto novo, neobično . . . Kroz tijelo mu naglo prodju neki hladni trnci . . . Tamo kod daske, gdje je kroz tolike godine mijesio i prebijao se, stoji danas drugi, novi čovjek. Mijesi, pogledava na njega i paklenski mu se smije . . .

— O, dobro jutro! . . . ceri se on na starca.

Starac se nekako zbuni.

— Što ćeš ti . . . onoga . . . ovdje? . . .

— Eto, mijesim.

— To je moj posao . . . odlazi ti . . .

— Danas ću ja . . . A onda sutra, još samo sutra, možeš ti . . . Tako je rekao gazda . . . Poslije ću opet doći ja . . .

— A ja?

— Ti više i ne ćeš! . . .

— Kako? . . . Ja . . .

— Propio si se — veli gazda . . . Eto!

— Propio . . . Propio . . . odbijalo se kô jeka od starčevih usana, tugaljivo, bolno . . . I kô u poluludilu trčao je starac okolo i udarao se koščatom šakom u čelo i prsa . . . Sve mu se činilo nevjerojatnim . . .

— On . . . gazda meni tako . . . Meni . . .

I nije se mogao smiriti . . .

A poslije je otišao i upitao gazdu. Molio ga neka se umiri i oprosti . . . Ali je i gazda rekao isto. Tvrdo i odlučno . . .

— — — — — — — — —

I danas je zamijesio zadnje tijesto, zadnje forme . . . Zadnje . . . I zadnji put danas gleda, kako se od njegove ruke razbuktjela ova peć . . . Eno već sutra njega ne će biti ovdje, doći će »onaj drugi« . . .

A on?

On će kô suha grana, što je vjetar baca i kida, pasti u vrtlog života, iz kojega se — kô nesposoban za borbu — ne će izrinuti, nego će padati dublje i dublje . . . Izgubit će se . . .

— Da . . . tako . . .

I starcu se zasjajile oči . . .

(1907.)

U PREDVEČERJE

Vatra je u peći lagano gorjela, a svježe, jedva posječeno drvo cvrčilo je pucketajući vragoljasto. I samo kadikad razgorilo bi se žešće, usplamtjelo, buktilo . . . Drvo bi na čas jače, kao bolnije zacvililo, zapucketalo, a onda se plamen i opet stišavao, dok nije i opet jednolično i mirno plamsao, kao jenjavajući . . . A u kući sumrak. Polegao, raširio se, da već jedva raspoznaješ namještaj. Eno tamo sjaji peć, to se vidi. Tamo dalje opet visoko nastrta postelja, jedna, druga, pa opet veliki, čvrsti stol i jaka, nevješto izdjelana klupa, nared, po gdjekoja stolica. A sve to prekrito tamnim velom sumračja, finim kao obrvice u mlade djevojke, — kao da bi htjelo, da pod okrilje skore, blize noći sakrije sve one kroz dan prepaćene boli i teške, česte uzdahe . . .

U kući tek ona, Stoja, i mati joj. Posadile se oko peći i bulje preda se. Oca joj i ne ima. Sad već druga godina, baš ovako u jesen. Zabolilo ga nešto u prsima, navalio neki čudni kašalj, svakim danom teži i jači i on se stao povlačiti kućom. Shrvao ga i oslabio. A nekako dva tjedna po Miolju, propao i izmučen u cijelom tijelu, upalih i mutnih očiju, leže u postelju. Više nije ni ustajao . . . I odonda njih dvije same. Muški im rodjaci pomažu vani, u polju, a sad u jeseni dovezu i drva, isijeku i — tako što već nije ženski posao. Pak bi ona, Stoja, i zaboravila to u brzo. Ali eto mati, mati . . . I ona već ostarjela, sva se nagrešpala i nekako skupila.

a svakim danom sve slabija i suvlja, i — treba samo da dodje koja jača bolest . . . I onda će ona sama, samcata . . . A to i jest ono, što je uvijek muči. Preko dana zaboravi se u poslu, ne ima se kad misliti, ali ovako, pred veče, dok padne prvi sumrak, a njih dvije posjedaju k peći . . . onda joj se istom počnu redati sve ove teške misli i ona s nekom čudnom drhtavicom i teškom bojazni pogledava u one dane . . . Neki je strah uhvati, neka bojazan pred možebitnim razočaranjem . . . A mati joj je i znala za sve, ali nije već ništa govorila . . . — »Proć' će i to . . .« mislila je, ali joj se davalo na žao, što joj kći od te tuge nekako opada, vene . . . — »Proć' će to ipak — —« kazivala je i sad samoj sebi, kô tješeći se, gledajući je kroz polumrak kako se nekamo bez cilja zagledala i zavezala u misli. — »Proć' će, proć' će . . .«

A nju su, Stoju, mučile teške misli neizvjesnosti, što su joj se često i preko volje nametnule i koje su najradije počimale tamo negdje tri jeseni unazad . . . Da, tri jeseni je tome što su se rastali. Stoja i on, Iva . . . I njoj se sad prvi put učini ludošću sve ono, što je dosele činila, one njezine prokapane suze i uzdasi, one vječne patnje i neispavane noći . . . A tomu su već tri godine . . . Eto, čemu? . . . Ali ipak: nije se mogla suzdržati. Sjećanje na njihov rastanak razbudilo bi u njoj uvijek slabi sijevak nove nade i časovitih lijepih snova. A ona im se rado podavala i kô žudila ih . . . Pa i sad . . . Nije se mogla oteti . . .

Sumrak se sve dublje spuštao i brže raskriljivao, a sve tamnije bivalo u kući. I sve slabije, nejasnije, raspoznavalo se oko njih. A svuda mir. Tek što je ispred kuće — kô iz daleka — dolazio šum visokih jablana, što su se ukočili tamo, a hladni jesenski vjetar njihao im krošnju i poigravao se rijetkim, požutjelim lišćem. Ili se kadikad čuo laki šuštanj suknje ili škripaj stolice na kojoj su njih dvije sjedile. Ili pucketanje drva u peći . . .

A Stoja se sjećala svega . . .

Ono, pred tri godine . . . Izašla je ovako pred noć u avliju. U zraku sipala neka čudna maglica, što li. Tako se dobro sjeća. A ona obašla, prigledala sve i pošla prema cesti. Tu se kod vrati zaustavi i prislonivši se uz plot podboči se jednom rukom i sve gleda drumom, čekajući govedo, što se vraćalo kući. Tamo daleko drumom dolazilo muklo udaranje klepaka i kô nekako teško prodiralo jesenskim zrakom, a iz drvocijepa negdje ozvanjali snažni udarci očeve sjekire . . . A ona tako prislonjena, stoji i čeka . . . I pjevuca . . . U to začuje iza sebe pritajivane nečije korake . . . . Htjela se već i okrenuti, kad li je uhvati neko odotrag u pojasu i milo uštine za vrat. Malo se kô lecnula.

— Prestrašila se . . .

Bio to on, Iva.

— Prestrašila ?! . . . O, bože, kako bi se . . . pa tebe . . . Jesam, znala sam ja . . . govorila je sva razdragana, milo. A i jest. Nekako joj kô milo bilo, što ga je gledala pred sobom. Volila ona njega, pa šta . . . I prije znala ona češće tako, kad vidi gdje on ide ulicom, skoči i poleti niz avliju k vratima. Kô nehotice . . . I samo da njega vidi . . . A poslije i on, Iva, naslutio nešto i — oni se počeli, iznajprije i opet kao tobož nehotice, a onda i dogovorno sastajati tamo u vrtovima iza kuće . . .

— 'Odi — reko joj je i sad — ić' ćemo tamo . . .

A putem je vidjela, kako se on, Iva, silio da bude razgovoran i kako sve kô da bi joj htio još nešto reći, a opet se nekako uklanja tome. Spazila je to ona dobro. A kad su već zašli malo iza kuće, ustavi se on i pogledavajući joj u oči, primi joj obje ruke u svoje:

— Ne žalosti se, Stoja . . . Znaš . . . Doša' sam, da ti kažem . . . Eto, mora' ću . . .

I ne podižući s nje očiju i ne puštajući je, pripovijedao joj onda sve dalje . . . Nije joj htio prije kazivati, veli, bojao se, ražalostit će je. A sad je došlo blizu, sad mora . . . Bez ijedne riječi, s velikom, iznenadnom boli u srcu i poniknute glave slušala ga ona. Sumnjala je,

da će to jedamput doći, ali opet on joj nije ništa govorio, pa sve mislila, minut će ga. I samo da joj prije štogod rekao, pregorjela bi, činilo joj se, lakše . . . Ali ovako, na brzo... Već je, veli, dobio u općini i pozivnicu... Stoja samo što nije kriknula. Istrgla je svoju ruku iz njegove i privukla pregaču k očima, tarući ih. A ramena joj se dršćući dizala i spuštala... A on je lagano, otegnuto privinuvši se jače k njoj dalje govorio:

— A onda, za tri jeseni, doći ću te prosit u oca...

— Ona je još uvijek plakala.

— Dugo je to, Iva . . . Dugo . . . A glas joj se prekidao od plača . . . »A 'ko i zna . . .«

— Pa i svršit će to . . . Oće . . . brzo će svršit...

— Teško je, moj Iva, teško...

— ». . . i ni'ko nas ne će odijeliti . . .« nastavljao je, a glas je i njemu kô smalaksao, kršio se.

— I čeka' ću, znaš. Nije meni ni teško . . . Ali ope' . . .

— Bojiš se, Stojo? . . .

— Ne bojim... Nego tako, tri su to godine.

— Ti mi ne vjeruješ, vidim... Eh, nijesam ja od oni' . . . Volim te — to znaš . . . Reka sam ti, pa eto . . .« govorio je on pritegnuvši je bliže k sebi i prislonivši joj glavu na široka svoja prsa i gledajući joj u lijepe i od suza sjajne oči . . . »I volim te i više nego mater svoju . . .«, a dršćući mu se usne priljubile uz njene plačne... To joj je bilo najjače svjedočanstvo, da će on doći i da će se tako voljeti i dalje, dugo, vječno . . . I još kasno u noć stajali su tako jedno uz drugo. A on joj tvrdo obećavao, prisizo i kleo joj se — — —

Stoja prodje rukom preko čela, kao da bi se rado otresti svega toga, i pogleda oko sebe. Svuda sumrak i tišina tjeskobna, grobna. Eno, i mati joj kraj nje i u peći bukti . . . Kao i prije . . .

— — — A onda onaj njegov odlazak. — I Stoja se sve preko volje vraćala mislima u onaj dan, kad su mučaljivo, bez riječi, gazili jedno za drugim preko strništa i samo gdjegdje nanovo uzoranoga polja prateći ga izvan sela. Ona i rodjaci mu. A svi nekako potišteni, satrveni. Samo otac njegov držao se srčaniji i kô navlaš ukočio se stupajući uza nj, a one, ženskinje, idući iza njih, čule su, kako kroz vjetar dopiru starčeve riječi, što su zvučile kao opomene:

— Samo ti nji' lijepo slušaj . . . Gospoda su ono, pa treba... I ja... i mi smo tako... Eto svi...

A Stoja je mislila putem, da će ju zagušiti, tako ju je nešto stisnulo u grlu. I sve ju gonilo, da se isplače, a osjećala je, da bi joj to i olakšalo. Ali opet . . . Nije smjela od svijeta, a nije htjela, da svi to znadu i govorkaju onda koješta. I suzdržala se . . . A istom tamo daleko izvan sela,kad su se one ženskinje morale vraćati, a stari će sâm s njime dalje, bojala se, da će je izdati. Sakupila je svu snagu, samo da izdrži . . . A bilo joj teško . . . A i kad joj je već dao ruku na oproštaj, njezina je ruka, a i ona čitava zadrhtala, a sve ono, što je dosele s mukom suzdržavala, otkinulo se u njoj i nenadno provalilo . . . Grčevito — silno . . . Okrenula se naglo i ne čekajući ništa, niti se osvrćući više, išla je, da, trčala je prema selu. I niti je vidjela štogod, a niti znajući kako, spotičući se i posrtavajući, došla je nekako do pred kuću. Tu je istom oćutjela po svem tijelu veliku slabinu i kao omaglicu i teško iščekivala, da unidje. A kad je unišla, bacila se nemoćno na postelju, zarinula lica u jastuke i plakala grčevito . . .

A tako je bilo i poslije kroz puna dva mjeseca iza njegovog odlaska. Niti je mogla raditi štogod s voljom, niti je izlazila u selo. Zavlačila se ovako u kuću, u samoću i prepuštala mislima. A misli joj letjele daleko iza ovih trošnih, slamnatih seoskih kućica, preko ovih širokih polja i tamnih vrbika tamo u onu bučnu vrevu, medju one visoke kuće, što im se vrhovi gube za sigurno u dalekim zračnim visinama, tamo niže oblaka, a na jednoj od njih bit će da velikim crnim slovima piše: »Kasarna«... Tamo je gledala ona njega, svoga Ivšu, kako se pati i prebija, a sve opet misli na

nju... Zna ona... Mati joj i opazila kćerinu tugu i sve ispitkuje, vabi iz nje, ali odgovora dobiva i ne dobiva. I nekako je ko otresita kao da je smeta ta vječna materina skrb... A staroj su tek poslije kazivale nešto susjede i one rodjake njegove...

— — — — — — — — —

A onda dva mjeseca nakon odlaska njegovog dobila je od njega pismo, u kojem joj javlja, da je sretno došao i — veli — priučio se već... Posve u kratko, suhoparno. Ali njoj je i to bilo dosta, da se počela nešto smirivati. Zamotala ga brižno u maramu i zajedno sa osušenim suzama, što ih je posipala njime, a koje su značile i bol i radost, spremila ga tako u ladicu. I po više put preko dana, kad nije nikoga bilo u kući dolazila je k ladici otvarala je i tražila maramu... Izvadila je pogužvano njegovo pismo, čitala po nekolikoput, ljubila ga i plakala. A onda opet brižno umatala i spremala. Već je i pregarala nekako lakše, snosljivije, ali opet, opet — zaboraviti nije mogla, iščekivajući teško... Dolazili su, približavali se i oni žudjeni dani... Već su tako blizu... Eto, došli su... I već se vrijeme okrutno i bezobzirno povlačilo naprijed... A on nije dolazio...

— Ubit ću se!... Svisnut ću!...« govorila je materi, kojoj se sad nekako više priklanjala, kao tražeći od nje utjehu. — »I vidjet ćeš... ne ću preboljeti... Umrijet ću...« A ono, u što je dosad gledala kao u spas svoj, kao da se s tim odjedamput svršilo, survalo... Silne suze i velike, teške patnje ispunjavale su i opet njezine dane... Boli i muke, što ih ne liječe ljudi... A utjehe nije bilo.

Dugo iza toga, kad je već i od drugih čula dobila je i opet od njega glasa. Javlja joj, da nije mogao doći jer ga, veli, nijesu pustili. Na koncu pozdravlja sve poznate i nju... I ništa više... U nje se počelo buditi nešto novo... Nešto, čega dosada nije u sebi ćutjela, a što joj se sve više nadavalo, što je više čitala ovo drugo njegovo pismo. Ili zašto bi on njoj inače tako?

Pa baš nijedne drage riječi, niti kao da ne žali, što nije mogao doći... Sumnja je u njoj sve više rasla... Ono, o čem je samo kadikad slutila zavuklo se sad u nju jače, zarinulo joj se i sve grize i kopka... Jest. On ju je zaboravio, napustio!... To su bile one strašne riječi, pred kojima je uvijek strepila, a što joj se sada javljaju svom svojom strahotom. Riječi što su u njoj gušile svaku nadu. A učvršćivala je u toj sumnji i ona njegova šutnja kroz cijelu godinu iza toga... To su bili za Stoju nesnosni dani bezutješnih suza, prekidani samo rijetkim časovitim mirom. Dani ponovnih, neprestanih muka i boli, dani vječne trzavice... Vrijeme trpljenja i umiranja... I samo kadikad koji vedriji, sjajniji tračak... I opet one stare, vječne muke...

— — — — — — — — —

Godinu dana iza njegovoga odlaska, kad je prvi osušeni i požutjeli listak pao na vlažnu zemlju, umrije joj otac. I odsele kao da se tuga, što se nadvila nad njihovom kućom, nije više ni dizala s nje...

— — — — — — — — —

Bilo je već tamo potkraj druge godine otkako je otišao. Nastalo ljeto s vrućim, nesnosnim danima i lijepim zvjezdanim noćima, a posao se nagomilao i sve zove. I Stoja polazi u jutro, a tek kasno u veče, umorna i isprebijana, vraća se kući, odmara se i leži, čekajući i opet novi dan. I ležeći tako nauznak i podvinuvši pod glavu izmorene ruke prebire mislima ono, što se dogodilo, a sad se samo vraća kao lijepa misao. Dodje joj kadikad i ona zaželi da se sve to i ne povrati više. Ali samo na časak... A odmah zatim doziva i opet one lijepe dane prošlosti. A kad joj dolaze onako vedri i puni nepomućene sreće, prigrli ih ona, ne puštajući ih od sebe. I živi tako s njima.

Ej, teško je zaboravljati, teško!

A jedne večeri, ležeći tako nauznak i gledajući kroz trepavice blijedo mjesečevo svijetlo, što se podrhtavajući provlačilo kroz mala okna i spuštalo sve do usred kuće i zamislivši se tamo unazad, tražeći za si-

gurno sličnost ove noći s jednom iz onih vremena, začuje, kako se netko šulja pokraj postelje, a odmah zatim osjeti kako se nadvio nad njom i ne miče se. Stoja protare drjemovne si oči i pogleda. Bila je ona, mati joj. Zagledala se još časom u Stoju, kao da joj traži kroz mrak lice, a onda se nekako tajinstveno osmjehnula:

— Pisa' je, da će doći... nadvila se stara posve k njezinom uhu.

Stoja se kod tih riječi malo kô lecne i začudjeno pridigne na laktovima.

— Ko?... Je li?... Zar on, Iva?...

I kao nemoćno spusti se natrag.

— Nego, srce moje... žmirkala je stara.

»O Petrovu, o Petrovu... Pisa' im je... Eto, juče'... a ona njegova Stoja došla i kazivala meni... A bi on, veli, i prije neg' eto... prišaptavala joj dalje, ali je Stoja nije ni slušala i jedva se sabirala protirući još uvijek snene oči, i kao ne vjerujući javi... Pak ona dugačka noć bez kraja, sjećala se Stoja te iste noći, kad je svedj ležeći tako, ni da bi stisnula oka, dočekala zoru...

... I sad je počeo za nju novi život. Ona se gotovo čudila svemu tome. U duši joj se tako na brzo dogadjao neki preokret, što li... Neka iskra, zasuta već davno debelim naslagama pepela kao da je odjednom počela tinjati... I sva ona sumnja, što ju je dosele nesnosno izjedala i uzrujavala, staložila se tamo negdje duboko u njoj i kao lagano, lagano iščezavala, a ona je i opet željno iščekivajući, stala brojiti dane... I opet su dolazili časovi kad joj se on, Iva, ukazivao i opet onaki kao onu veče, kad joj je s velikim prijegorom javio, da će morati otići, a kad su njih dvoje još do kasno u noć, gdje su se već svi primirili a valjda i polijegali, ogrljeni i priklonjeni jedno drugome šaputali na prekid slatke riječi zavjere... A on joj obećao, stalno i čvrsto... i ona mu je morala povjerovati. I gotovo joj se činilo, da je ipak preteško, nepravedno sudila o njemu. I prenaglo. Jer možda on ipak nije ni bio taki i možda još i danas misli dobro njoj... Doći će, on će za sigurno doći i reći će joj, da nije bio taki, da je ona samo zlo sudila o njemu... A oni će i opet kao tamo onu večer... a možda... I Stoja se sve više kao ispričavala sama pred sobom i kajala se, kako mu je mogla na žao učiniti. Njemu, svome Ivi... A on eto i nije... Samo se bojala, da ne bi i on štogod posumnjao i možda i načuo štogod o tome?... Ta nije ona to pred nikim već samo onako, u sebi... Pa kako i bi?... Zašto?... I svakim danom i satom, što se više približavao njegov dolazak, sve se više prekoravala Stoja, uvjeravajući se sve jače, da mu je ipak počinila tešku i golemu krivicu...

A dan pred Petrovo, kad je imao doći, bila je od jutra nekako uznemirena. Sjela je do prozora, ne izlazeći hotice pred kuću i čekajući, kad će onuda proći. Pa kad ga je spazila sva je nekako zadrhtala i, ne zna ni sama zašto, otklonila se naglo od okna. Ali je dobro vidjela, kako se je prolazeći zagledao u njihov prozor, a još i drugo, poslije dok su već dosta poodmaknuli, kako se češće osvrtao i, Stoja je bila uvjerena, tražio očima nju... Sad već nije mogla ni na čas posumnjati, da mu nije prenaglo i preteško sudila i jedva je čekala čas, da se sastanu.

A bilo je to sutradan.

Već rano u jutro, malo ko neispavana i s nešto nabreklim očima ustala je i obukavši s velikom pomnjom svetašnje ruvo i puna neke čudne neizvjesnosti i iščekivanja nečega neobičnoga, što će se uskoro dogoditi, uputila se za vremena k crkvi. Tu se već kupio svijet iskićen i čist i bezbrižno vesela lica. I samo ona čekala je medju njima s malom drhtavicom skori čas. I druge joj veselo pridolazile, s nasmijanim usnicama, zovući je sobom tamo bliže k crkvi, gdje će se povesti kolo. A ona nije pošla s njima ostavši po strani, daleko od njih, i čekajući... A prostor oko crkve punio se sve gušće i sve veći žamor i podcik veselja dopirao je do njezinih uši...

A ona je još uvijek sa zebnjom iščekivala.

Napokon! ...

Stoja protrne, uzdrhta, noge joj se nekako čudno ukočile, usnice zatitrale, a krv joj silnom snagom pošiknula u obraze... Tamo od sela laganim korakom, u društvu svojih vršnjaka dolazio je k crkvi on, Iva... Lijep, stasit, s malim plavim brčićima. Isti kao i nekoć. I dižući visoko glavu, ogledavao se na okolo i pozdravljao se s poznatima. Ustavljao se gdjegdje na čas i opet išao. Ravno spram nje... Stoji sunu glavom milijun prerazličitih i poraskidanih misli, ali ih skupiti nije mogla. On je dolazio sve bliže i njoj se učinilo: spazio ju je... Sad se već i odijelio od drugih i eto...

— Dobar dan, Stojo!...« pozdravi je, pristupivši posve blizu i pružajući joj ruku.

— O Iva!... Ti si?...« učini se ona kao zatečena, iznenadjena, porumenivši još jače.

I onda nasta kratki muk.

— Doša' sam eto...« započe on prvi...

»... Otac piše: dodji, željna te mati...«

— Pa da... Bože, mati ti je...« nadoda Stoja kao povladjujući i ponikne odmah očima k zemlji:

— A ti, zdrav?... upita ona onda nekako tiho, smeteno.

— Eto, hvala bogu... A kako tvoji? Otac ti umro, čuo sam?...

— Još jesenas...

— A mati, zdrava?

— Zdrava... i veselit će se...

— A i ti?... A?...

— Eto...

— I dugo se nijesmo vidjeli?... nastavljao je kao sjećajući se nečega.

— Dugo...

A Stoja je mislila, da će doći sada sve ono, pred čim je tako strepila, a što je ipak živo željela da dodje. Ono, što bi joj imalo za uvijek oboriti njene sumnje, a

to da će doći s njegove strane... On da će početi štogod... Ali to nije dolazilo.

— Pozdravi mater — rekao joj je onda — sutra ću malo do vas...

— Oću...

I s tim su se rastali. On je odilazio k crkvi, a ona popostala još na čas, gledajući za njim, kako onako stasit koraca teškim koracima po tvrdoj zemlji, koja sve uzdiše pod njim, i odmiče. Dalje i dalje... A kad je već zamaknuo medju svijet i izgubio joj se s vida, pošla je i ona vukući se tromo, prema glavnim vratima crkve. Tu se još jedamput ogleda, unidje i skrene pred oltar Bogorodice...

— — — — — — — — —

Drugi dan su ga čekale. Mati i ona. Sve do u večer. I svaki čas bio je za nju jedna dugačka godina, a svaki sat kao čitavi vijek. I ona je nemirno po više put izlazila napolje, u avliju, pa pred kuću, na ulicu i razgledavala, ne bi li ga opazila gdjegod da dolazi. Vraćala se onda u kuću i opet izlazila i opet se vraćala... Pred večer počela je već gubiti svaku nadu. Sve nemirnije obilazila je kućom i tužnije pogledavala na mater kao pitajući i tražeći od nje utjehu. A ona, mati, nije je znala utješiti:

— Zabavio se negdje — veli — pa doć' će on... sutra...

A kad je sutradan vezući sjedjela kod prozora i na svaki korak, što ga je primijetila ispred kuće, bacala djelo i pošla k vratima, vidjela ga je, kako s velikim zavežljajem na plećima, a praćen od rodjaka, prolazi pokraj njihove kuće i dalje, tamo puteljkom preko polja prema željeznici...

Oko nje bio je još uvijek mir. Tek što je u peći baš rasplamsavao i neugodno cvrčio novi komad cjepanice, što mora da ga je ona, mati, bacila unutra, a tamo daleko u selu, u bog zna čijem dvorištu teško i bolno cvilio je kroz maglu djeram. A u kući bilo nekako svjetlije. To je svijetlo iz susjednih kuća, od preko druma,

slabo i drhtavo prodiralo kroz mrak i opustjele, na po gole grane jablanova, i čudno poplesavalo po kući. Baš kao one noći, kad je ono došla mati i rekla joj, da će on doći...

I Stoja uzdigne glavu.

— Je li — majo?...

— Što je?... — čuo se kao bojažljivi odziv.

— A oće l' on ikad doći?...

A maja je znala, koga ona misli.

— Nego, srce moje, obeća' je... reka' je.

— A 'oće l' to skoro?...

— Skoro...

I staroj se glas odjedamput kao skršio, slomio i rasplinuo u mraku... Pogledala je najprije na kćer, ustala onda lagano i kradomice se privukla k prozoru. A kad je jedva prinesla rukave k očima, spustile joj se niz staro i nagrešpano lice potoci uvijek pripravnih suza.

Ona je znala, da se Iva ne će više povratiti...

(1909.)

EPILOG

(KAO POSLJEDNJE POGLAVLJE NEOBJELODANJENIH

Napokon im sretno izmakoh ruku. I obim liječnicima i župniku i zastupnicima naših pjevačkih, književničkih, vatrogasnih itd. društava, koji su me, stojeći mi pokraj postelje, sve do moje posljednje ure uvjeravali, da sam bez sumnje u tri županije najveći rodoljub, izdavajući u patriotske svrhe upravo »zamjernih« svota... Sva je samo sreća, da sam — isplativši tek neke sitnije mjenice — o onoj malenkosti, što mi je preostala od moga negda velikoga imetka, učinio testamenat prije njihova dolaska. Jer mi je izaslanik vatrogasaca dao več naslutiti, da društvo »ne stoji baš ponajbolje...«, dok je gospodin župnik vrlo zabrinuto govorio, kako se sve boji, da će se kip sv. Franje Asiskoga »jednoga lijepoga dana skotrljati sa svoga uzvišenoga mjesta...« A ipak — govorio je — bila bi to za našu župu sramota... Kažem vam, baš prava sramota...

Ja sam se onda tako grčio u bolovima da sam sve to lako i — prečuo. Istom sam sada, nakon toliko i toliko noći (jer danâ u nas ne ima) dospio u onaj stadij, gdje se može mirnije prosudjivati.

Samo mi se čini nešto okasno...

Danas sam po prilici jedan hvat pod zemljom. Ne znam, da li je dubljina propisna. No okružen odasvud tamom i potlačen dobrom naslagom zemlje, za koju je grobar, kad ju je gazio, pozvao na taj posao i svoja dva jaka momka, ja se osjećam prilično dobro. Istina je, ima ovdje i dosade. Ali opet. Mir je ovdje i ne ima tko da vas vuče za rukave. A bit ću iskren: mira sam si tamo gore više puta zaželio. Jer opet nije čovjek magare, da sav taj teret snosi, a bio makar i veliki patriota, ne može prolaziti ulicom baš uvijek s — nasmijanim licem...

A nada mnom kamen. Teški nadgrobni kamen, što mi ga rodoljubi navališe upravo nad mojom glavom.

A istom natpis na tom kamenu!

No čekajte... Pred nekoliko vremena — a mora da nije tome dugo — prolazio je ovuda neki znatiželjni čovjek i zaustavio se upravo kod mojega groba. Mora da još izgleda svjež. Stajao je neko vrijeme, a onda sam čuo, kako je glasno, slovo po slovo, kušao da pročita taj natpis:

OVDE LEZSI GOSZPON M...
BOGM UDAO DUSSI POKOI
— — — — — — — — — —

Itd. Po nekim čudnim znakovima na kraju nekih stihova ja sam mogao zaključiti, da je to imala biti pjesma, užasna, dugačka i uzveličavajuća pjesma. Neznanac je čitao drugi i treći put, očito je htio da shvati značenje toga natpisa. A onda sam ga čuo, kako je odilazeći mrmljao:

— Ovdje mora da živu vrlo nevaspitani ljudi!...

Nego opet, valja mi priznati, da me moja stara pogreška: znatiželja nije ni u grobu ostavila. Nešto sam, razumije se, morao i sa sobom ponijeti. Tako ću valjda do vijeka žaliti, što nijesam mogao vidjeti svojega pogreba. A mora da je bio veličajan. Ta cijeli arangement kao i sve pogrebne troškove obećavali su mi na samrtnoj postelji da će preuzeti oni, rodoljubi naši. A to mora da je nešto i bilo. Čuo sam doduše, da mi je negdje iza, ili možda ispred lijesa svirala naša vatrogasna muzika, i, čini mi se, da im je u jednom svečanijem momentu puknuo — po svoj prilici u crno zavijen — veliki bubanj. Čuo sam odnekale i razvučeni, nosni pjev popova. I tako mora da smo se uz svirku i pojanje približavali groblju. — Ali toliko mogu samo naslućivati. Tek znam, da smo odjedamput stali. Bilo je groblje. Mene su počeli snimati s kola i spuštati ovamo, jedan hvat pod zemlju. A uže je cvililo, mili bože, kô da bi i ono htjelo da se rasplače (Ali ne zato, što ću skoro pod zemlju, već, rekao bi, poradi moje težine). Pa kad sam već osjetio, da dublje sa mnom ne mogu, da sam dakle dohvatio dno, začuo sam i opet muziku, pa odmah zatim pjev. To mi popovi dvoglasno otpjevavahu oproštajnu pjesan. Čuo sam zatim kao da se nešto ruši, smiruje, pa opet ruši. To su ljudi, tumačio sam si, poklecali, pomolili se i poustajali. A onda je nastao neki osobiti žamor. Izpočetka nijesam razabirao ništa, a poslije tek neke glasove... Najprije umjerene, pa sve jače, ratobornije... Već se pretvaralo i u viku...

— A ja ću ipak prvi! — čuo sam kako netko viče.

— Ne, ja ću! — odgovarao mu drugi glas.

— Ali ja sam stariji...

— A naše društvo?...

— A, kaj si ti... vatrogasec... to more svatko biti...

Vika je morala biti upravo užasna. Čuo sam udaranje nogama, prijetećih glasova i mnogu gadnu psovku,

kakove možeš čuti pred crkvama o velikim godišnjim zborovima, a da nijesam još uvijek znao: čemu sve to...

— Pst!... gospodin župnik će odrediti! — javi se napokon jedan pomirujući glas.

— Neka odredjuje tko hoće... Ja odustajem...

— Ali ne budite neozbiljan, doći će red i na vas...

— Ta dakako, doći će red — umiješao se uvjeravajući i netko treći.

— Ali ja nemam vremena... Posao, molim vas... toga vi ne razumijete...

— Ala ste vi glupan!...

Ja sam si razbijao glavu i napinjao uši, samo da kako saznadem, zašto li je odjednoć nastala ta kavga. Ta bilo je u tom našem kraju toliko raznih pogreba, a i ja sam neke polazio. Ali opet: takova šta nijesam vidio. Nije to dakle nikakovi »narodni običaj«. I već mi dodje te sam pomislio, e se ovi dobri ljudi otimaju tko će platiti pogrebne troškove... Teda negda stišavala se ta velika buka i ja sam konačno prepoznao glas našega župnika:

— Da se kako tako riješi ovaj neugodni nastali spor, ja predlažem, da se govornici redaju alfabetskim redom...

— Kakvim to redom? — upitao je još netko od prisutnih, ali su ga odmah ušutkali, te je valjda i on pristao na — alfabetski red.

Sad mi je bilo jasno. Radilo se dakle o govornicima. A tih je po svoj prilici bio odličan broj, što sam — izmedju ostaloga — mogao suditi i po čas prije prestaloj buci. Župnikove su riječi ipak djelovale. Sve se umirilo i tko nije imao nakane govoriti, taj je iščekivao. A i ja s njime. I govornici su započeli... ah, strpljivi Bože, započeli...

Kod četvrtoga, petog li govornika, koji su me, gotovo bez iznimke, obasipavali hvalom poradi moje »zlatne desnice«, ja sam i nehotice počeo otvarati prste na jednoj, pa onda na drugoj ruci i brojati ih. Kod onoga, koji je izjavio svoju čvrstu nadu, da sam se njihovog

društva sjetio i u svojoj posljednjoj volji (on je rekao: »slobodnoj volji«), nijesu mi već dostajali prsti obih ruku. Srećom, da su me spremili u grob s pucetima na kaputu. Jer bi u onaj čas kraj tolike znatiželje upravo zdvojio. Zapamtivši tako brojku deset, hvatao sam dalje prstima puceta i držao grčevito jedno tako dugo, dok se nije izmijenio govornik.

Trinaest... četrnaest ... petnaest...

I dodje puce broj 16 t. j. šesnaesti govornik.

— Gospodin Roksanda — čitao je župnik, koji je za sigurno imao popisane sve govornike, da ih može svrstati u »alfabetski red«.

Sve se ponovno uskomešalo.

— Gospodin Roksanda!... Nacek!... Gospodin Roksanda!...

— No gdje je opet taj?...

— Hvala bogu!... Eno ga... ide, ide... čuli se nada mnom usklici, a odmah zatim dolazio odnekale, ne baš iz daleka, glas moga obloga susjeda, pekara i predsjednika obrtne zadruge, gospodina Naceka Roksande:

— E, znate, to vraško sunčece... he, he... baš je zapeklo... a govorio je zaduvano gosp. Nacek, koji je po svoj prilici našao negdje zgodnu hladovinu, a ovi ga evo upravo bezdušno uznemirivahu.

Tko ga pozna, rado će mu priznati, da se je žrtvovao.

Kao posljednji govornik bio je gospodin Matvej Žabec, pročelnik društva za poljepšanje grada. Spomenuo je i on moju »zlatnu desnicu, nestašicu koje će i opet osjetiti ponajviše naše društvo, kada, raspadnuvši se, bude htjelo da se iznova konstituira«. Bacio je i on na lijes svoju grudu zemlje i time je bilo svršeno. Meni je preostalo još samo jedno puce i ja se tek sada sjetih u kakvu bi grdnu zapao nepriliku, da je tih govornika više. Drago mi je medjutim bilo, da sam se u taj čas nalazio već daleko od njih, u dobro zatvorenom lijesu, jedan hvat pod zemljom...

Čovjek živi tamo na zemlji samo zato, da nešto — preživljuje. Evo, do takovih se zaključaka dolazi ovdje kod nas. Jest, tumačio sam si, samo zato, da može u zemlju sa sobom ponijeti koju tu uspomenicu, dojmove ili tako što, pa da sve to onda ovdje u časovima dosade prevrće. I ja sam stao tako jedamput prekapati po tim uspomenama. Obilazio sam u mislima sve svoje poznanike tamo na zemlji, posjetio susjeda Naceka, gdju. Agnezu, razgovarao s njima itd. Ma sve kao i nekoć. Tek odjedamput sune mi nešto mozgom, čemu sam se ozbiljno zadivio. Sjećam se, da sam se tamo gore počeo već baviti sličnim tricama. Od dosade naime zagrizoh u čudnu temu: razvrstavati ljude u grupe, razrede ili kako hoćete. Ali ne možda po visini poreza ili dietenklasama, već po mom starom mjerilu vrijednosti čovjeka, što takodjer ponesoh sa sobom, patriotizmu. Jedna vrsta ljudi, umovah, radi, ulaže za narod svoju inteligenciju. Druga, ne imajući možda nje, a imajući nešto drugo, ono, bez čega ne može pobjedjivati ni Montecuculi, materijalno potpomaže rad te inteligencije. Treći su po strani. Ovi niti štogod rade, niti daju, dok četvrti eventualno ruše rad onih prvih. Evo... I razdijelivši tako ljude u četiri kategorije, počeo sam hvatati pojedince, moje znance i susjede iz gornjih danâ i razvrstavati ih bez milosrdja. Ali i to bješe nezahvalna rabota. Eto na pr. moj nemimovni susjed g. Nacek. Stavih ga u treću grupu. I premda sam dugo prije razmišljavao, nego li sam se odlučio kamo da ga smjestim, eto ti jada. Sjetih se okrugle Nacekove prikaze, njegovih rumenih obraza i raskolačenih očiju, koje su u ovakvim slučajevima znale usplamtjeti osobito krvavim plamom i vidjeh ga već kako me hvata, hvata za kaput baš eno ispod grla i sve viče:

— A kaj bi svi vi patrioti žrli, da ni nas pekov?... Haa?

A znajući, da je g. Nacek tako uvjereno govorio o tom svom »patriotskom radu«, ja sam i nehotice stao popuštati sam pred sobom. Sjetih se onda i toga, da je moj poštovani susjed svake godine kupio i po jedan pa-

triotski kalendar (s jednostavnoga razloga, jer je imao — kako mi sâm reče — »puno papira«) i po koju patriotsku srećku, ja sam, samo da ne moram stvarati novu klasu ljudi, pustio g. Naceka do boljih vremena po strani. Jednako učinih i sa gdjom. Agnezom, jer s njom u konflikte nijesam principijelno zalazio. I tako sam bio prinuždeu s mojom teorijom o razdiobi ljudstva praviti već prve kompromise. No ipak, kod nekih se to dalo tako lijepo opredijeliti. Evo: gospodin Škvorc — prva grupa, gospodin Maček — treća, gospodin... I išao sam redom, rasudjivao i razdjeljivao...

Dodjoh konačno na — sebe. Priznat ćete, da mi je bilo teško. Toliko objektivnosti, toliko... No da, tko me nije poznavao, stavio bi me bez razmišljanja u drugu kategoriju. Ali nije. Meni je jedan pametni čovjek, kad sam došao da na mjenicu podignem novac, što sam ga obećao dati kao svoj obol za dobavu nove vatrogasne štrcaljke, u lice rekao:

— Gospodine moj, mazgov je svaki onaj, koji daje više no što ima...

A on je imao pravo. Ja sam bio češće veliki mazgov. Koje kategorije, toga doduše ne znam... I tako ostadosmo gdja. Agneza, gosp. Nacek Roksanda i ja izvan grupa, ili bolje: od moje teorije o razdiobi ljudstva upravo — izbačeni na ulicu... I ja po prvi puta požalih svoj posao...

Jer dogadja se — — —

Tamo gore mora da se grdno namrčilo nebo. I vjetar mora da bjesni. Sjećam se još te njegove pjesme. Lijepa je kadikad, ali i strašna. A čujem eno, kako negdje oko mene šume spuštene grane žalosnice vrbe. I one su uzbibane vjetrom. I, znam, kiša će onda naskoro. Možda i pljusak. I teško onome, koga zateče u polju ili izvan grada. Pokisnut će. Pokisnuti do pod kožu. Brrr... A oni, koji su lijepo zatvoreni u dobro pokrivenim kućama, smijat će se i vjetru i pljusku i — onima, što će pokisnuti sve do pod kožu. Nije to pravedna stvar...

No da... Takovi već jesu ljudi. Jedni kisnu, a drugi sjede pod dvostrukom sušom i — jedni se drugima smiju. Ljudi... Tužila mi se na njih i moja nova prijateljica. Vitorebra je to grobarova kobila, narečena Lisa. Da se razumijemo. Moram vam naime reći, da mi razumijemo govoru svega što živi: i cvijeća i drveća i životinja. Tako sam se i s njom upoznao. I to je valjda jedini stvor što pohadja naše grobove i donosi nam novosti s onih strana. Možda zato što trpi mnogo i misli, da smo mi jedini, što joj možemo dati utjehe. Jer gazda mora da joj je zao čovjek... I čupkajući mršave ostatke iza pokošene trave, obilazi nas tako... I tuži se...

— Gle — reče mi jednoć — gazda pokosio travu...

— Pa? — upitah ja.

— Ništa. Prodat će je...

— A tebi?

— Ja neka ovako tražim i grizkam korijenje ako hoću... A kad će trebati k poslu onda: ajde, Liso, ti...

— A kod kuće ti zar ništa ne daje?

— Ništa...

— E, nije to lijepo od tvog gazde...

— Nezahvalnici su to... mater im!... nezahvalnici! — govorila je Lisa udarajući nepotkovanim kopitom i uzrujavajući se sve jače. — Ali kad mu dodjem drugi put na svijet!...

— Vi vjerujete dakle u reinkarnaciju? — ukliknuh začudjeno.

— Šta to?

— To jest, da ćete se poslije smrti vratiti opet ovamo?

— To je naša vjera.

— A hoćeš li i onda biti grobarova kobila?

— Ne. Konj će biti on, moj gazda, a ja ću kositi travu s ovoga groblja i prodavati je..., reče odilazeći i zadovoljno udarajući donjom čeljusti o gornju. Očito se već sada veselila osveti, što će je negda učiniti svome gazdi.

I pasući obilazila nas je tako gotovo svakoga dana, osim kad bi bila gdjegod s gazdom zaposlena. Ja sam je, valjda uvažavajući njezine tužbe, sažaljevao i zato imao rado, kad sam čuo da kopito udara o moj kamen. A to je bio znak, da je došla na običajni razgovor. Gotovo uvijek tužila mi se na gazdu i mršavu hranu, a onda redom na opačine svih ljudi. I klela je. Dakako, nevaspitano živinče. Prema meni je gojila osobitih simpatija, — mora da je nalazila sličnost udesa —, i nazivala me slavnim. Jer sam — veli — u našem kraju bio jedini dobri čovjek. Ali za to svi ostali ne vrijede ni piškvoga boba. Zavidnici su to, gadni ljudi i ne mare za nikoga, do li sebe. Ja sam kadikad uzeo i u obranu te svoje bivše suplemenike. Ali ona ne da pa ne da.

— Čujem ja već, kako divane gazda i gazdarice... I tukli su se poradi tebe, a ti bi još htio nešto s njima... Uf!...

— Eto, voljeli me! — velim ja.

— A jest (i tu doda nešto)... Raznesti su te htjeli, raznesti...

A jednoga dana dodje i veli:

— Eto ti ih!...

— Tko? — pitam ja.

— Ti tvoji... Gadovi su oni i mamlazi... veliki mamlazi!...

— Ma zašto?... (htjedoh reći »čovječe«)...

— Eto: ni gazdi mi još nijesu platili što te pokopao... Ono par groša... A ti si im znao dijeliti na pregršti... Velim ja... Svi su oni gadovi baš kô i moj gazda...

Dakako, kad je trebalo da se koga izgrdi, gazdu nije mogla Lisa zaboraviti. Još bi mu slabu hranu možda i opraštala, ali mu ne može oprostiti ono, što je — kako ona veli — uči, kako će ona s njim, dok on bude konj... To jest: tuče je... A baš na tu zlu stranu svoga gazde znala se krvavo tužiti...

Itd. itd — — —

— — I tako ja ovdje ležim, prevrćem po uspomenama, dijelim ljude u klase i primam posjete. Nada mnom je zemlja, a na njoj ljudi, biljke i životinje. Rode se, rastu, umnažaju. Žive i vesele se životu ili se ne vesele. Nad njima su oblaci. A kad se uskomešaju zračne struje bude vjetar. Ovaj dira u oblake, kida ih i goni. A oni se vuku k zemlji. I bude kiše. Možda i pljusak... A oko mene mrak, vlažno i — ugodno. I tako ležim...

I odlažem pero pišući posljednju stranicu memoara.

I čekam... Čekam, kad će mi i opet jednoga dana doći nad grob vitorebra grobarova kobila, narečena Lisa. I udarit će o kamen nepotkovanim kopitom i zovnut će:

— Hej, slavni!...

— Što je? — upitat ću ja.

— Pokupi prtljagu svoju i spremaj se na put...

— Kako? — čudit ću se opet ja.

— Jer ovdje živu, kako ti veliš, dobri ljudi...

— Pa što? — opet ću ja, sad već sumnjajući i bijući se u prsa.

— Ništa, ništa... Župnik veli, da ti je to »mjesto« prejeftino dao... A evo, naći će se, ili se već našao drugi, što će platiti više... Danas će doći grobar, gazda moj... iskopat će te i odnijeti... Znaš, tamo bliže k tarabi... znaš...

I smijat će se, ali ne zlobno, vitorebra grobarova kobila, narečena Lisa...

(1910.)

PRIPOVIJEST O MALOM ČOVJEKU

Ustao je onoga jutra ranije no obično. Istina, i do grada je daleko, ali opet, da se dodje onamo na vrijeme, nije potrebno ustati prije izlaza sunca, — što je on ipak učinio. Njemu je medjutim bilo svejedno, ta i onako nije spavao ništa gotovo cijele noći; ili barem veoma malo. Jer ono ležanje na staroj očevoj vojničkoj kaba-

nici, prostrtoj tik do peći, što je započelo još sinoć za prvoga sumraka i trajalo kroz cijelu ovu dugačku i predugačku noć, i nije značilo: spavanje. Nikako da bi dobivao sna na oči. Ono malo njegovo srce pod novim plavim prslučićem, što ga je inače nosio tek na svetkovine, a sinoć ga obukao za današnji dan, udaralo je tako živo kod svake pomisli na ovo jutro, tako ludo, kako ne udara onima, koji misle baš prospavati noć. A čitave noćne sate gledao je na pola zatvorenih očiju ovaj današnji dan i u njem sebe, kako ide drumom prema gradu, ili još prije toga, kako prolazi selom, a kraj njega njihova šarena kravica, što ju je otac lane kupio, a sad hoće da proda. Gledao se i veselio. I sve nekako nije mogao vjerovati, da je to baš on, onaj do jučer mali Joško, Mikićev Joško, koga jedva da su u kući i spominjali, — a ono kraj njega da je njihova Šarena. Pa kad bi se u tom gledanju i na čas pustio omamiti ne od sna, već od one prve omaglice prije sna, odmah bi se i trgnuo tarući si rukavima oči. Valjalo mu je naime paziti, da ne zaspi, pa zakasni, — a šta bi onda rekli njegovi drugovi, oni, što im cijelo jučerašnje poslije podne i nije drugo govorio, nego kako će sutra u grad da »proda kravu«. U stvari on je baš i ne će »prodavati«, jer će ga u gradu dočekati otac — ali on je ipak vidio na licima svojih vršnjaka, kako im je žao da i oni ne mogu tako tjerati na vašar svoju kravu. Ovako sami da je tjeraju. Pa da je onda jutros zaspao, ao ljudi...

I zato je noćas nemirno slušao udaranje svakog sata, koji su odbijali brzo ali točno, i kad bi samo čuo, da se ma tko miče na onim visokim posteljama, pridizao bi glavu i zabrinuto pitao:

—Mama, kaj bi?...

Značilo je ovo pitanje, da li je već vrijeme da ustaje.

A onaj bi mu s kreveta odgovarao ono vječno isto:

— Samo spi... ne još...

— Uf!... — okrenuo bi se onda mali Joško zlovoljno na svom ležaju, pritiskao se bliže k peći i čudio se, kako to danas noć kao nikada prije sporo ide...

Ali kad se je ono jutros posljednji put trgnuo, kroz sitna okna njihove kuće kao da je vidio gdje ulazi neko slabo, blijedo svijetlo. U grudima ga nešto stegnulo. Srce mu je, ono malo djetinjsko srce pod plavim prslučićem sa staklenim pucetima, zaigralo kao nikad prije: bilo je to navještenje ovoga velikoga dana...

I on je tiho, polagano ustao sa svoga ležišta, opasao se jače remenom, baš kako je to svakoga jutra činio i otac, navukao opanke i bojazljivo, da ga »oni«, njegovi, ne bi čuli, otvorio vrata i izišao. U dvorištu jedva da se je vidjelo. Pošao je ravno u štalu. I tu je bila još polutama. Na slabo nastrtim daskama mirno je ležala Šarena, mirno i kao bez i najmanje brige o nastajućem danu. Ona se pače nije ni digla kad je mali Joško široko otvorivši vrata poviknuo: »Hej, Šarena!«... premda se je njemu činilo, da mu je danas glas zvučio dosta slično glasu njegova oca. Joško se kao malo rasrdi i gurne je vrškom opanka u stegna, kako to običavaju i stariji raditi, kad hoće »da se mrcina digne«. Ali »mrcina« očito nije htjela da ga zamijeni s ocem ili s kojim »starijim«, — i on je morao i dva i tri puta da se posluži svojim opankom i da je nauči, tko je danas — on.

Konačno se krava ipak digne, savije se u hrptenici i protegne. Joško ju kao za kaznu i još jedamput udari, ali sad već ne tako jako, a onda kao da mu je i toga bilo žao, stade ju milovati:

— Čuj, Šarena, Šarena... ti ne znaš kaj bu to s tebom... Šarena... — a glas mu je uistinu malo žalobno zvučio. — Mi te bumo prodali, Šarena... znaš, prodali...

I kao pod dojmom svojih vlastitih riječi malo stane, pa dohvati pregršt sa slamom pomiješanog sijena sa sjenika i dobaci joj ga kao iz samilosti:

— Na... za zadnji put...

I okrenuvši se od nje, ponovi:

— Za zadnji put...

Krava je mirno žvakala dobačenu hranu i nije se na nj ni osvrtala. Pače ni onda, kad se je mali Joško popeo na »lojtricu« i dohvatio iza grede limeno česalo i staru neku isluženu četku, te kad s česalom u jednoj, a četkom u drugoj ruci, udarivši jednim o drugo, poče da ju redi. Nije doduše bila vična tome, jer otac nije toga činio baš svakoga jutra, ali dok je Joško mislio da danas tako mora da bude, nije se ni ona protivila.

— ... i znaš, danas mi moraš biti lepa, Šarena... znaš... — tumačio joj on gladeći je četkom i dlanovima, te zadovoljan sam sa sobom — jer mi danas idemo v grad...

A ovaj »mi« nastojao je on i pred njom osobito naglasiti.

I mali Joško je pazio, da redom očisti i izgladi sva mjesta na njoj, samo da bude što ljepša i da se je ne će morati stidjeti; i vimena joj je opipao, što se nijesu dojila već od prekjučer u jutro, samo da bi se što bolje ispunila i tako krava porasla u cijeni, — i bio je zadovoljan. Nije mu se tek svidio onaj jedan njezin odsječeni rog, što se počeo tako nepravilno uvijati, da je naperio upravo u oko. No on je vidio i nepravilnijih rogova kod mnogih drugih krava u selu, — eno i starešina je imao jednu takovu — pa sad svejedno. Glavno je, da je ona čista, a nije ni mršava, ni drukčije iznakažena, pa vimena njezina, puna i bijela... — i on je još bolje svratio svu pozornost na četku i jače zamahivao rukama, milujući kravu dlanom i riječima.

Vani se je već bilo lijepo razdanjivalo, kad je čuo gdje ga iz kuće zovu:

— Joško! Joško!...

A on, da im pokaže, kako on ne može sad, kao što je to nekada bilo, baš na svaki njihov glas odmah dotrčati i ostaviti posao, odvraćao im:

— Čekajte malo!...

I tek onda, kad je mislio, da je sve u redu, pošao je u kuću.

... Medjutim se je već približilo vrijeme, kad je trebalo da se podje. Do sedme je po nalogu očevu valjalo biti u gradu, a da i nije toga naloga bilo, bila je živa želja Joška, da se što prije podje. I on nije oklijevao. Prebacio je preko ramena novu torbu od kože, nakrivio mali šeširić uskoga oboda, ogledao se još jednoć oko sebe kao od bojazni, da ne bi zaboravio štogod, što bi morao sa sobom ponijeti, primio je od matere nešto sitniša, što ih je zajedno s ceduljicom valjalo predati na »malti«, i izveo Šarenu. Zatajivao je radosni smiješak, što mu je silom navirao na usne, jer mu se činilo, da mu u ovom položaju valja biti što ozbiljniji, ponovno si poravnao šeširić, daleko naprijed izbočio prsa — i: — zbogom!...

Oni pak, što su ostali na vratima, složno odgovoriše:

— Sretno!

A kad je već odmicao od kuće, čuo je kako nadodaju:

— ... i dobro pazi na nju...

Njemu su se sve te opomene činile ipak nepotrebnima. Zato im je na sve kimnuo samo glavom i jače zabacio torbu, kao da im je htio reći: »Pustite vi, znam ja to...«

I njegov je dan započeo.

Prolazio je selom. S lijeva i desna kuće, male i njemu dobro poznate kućice njegovoga sela, s lijeva i desna prvi život tek probudjena jutra. I premda je ovuda toliko prolazio, pa i svako jutro, ipak mu se i ta cesta i te kućice pričinjale danas drugačijima i drukčijim je okom gledao na njih, premda je pri svakom pogledu vidio da je to ono staro njegovo selo. Ali drugo je nešto bilo, što mu je onaj prije zadržavani smiješak sada slobodno dovabilo na usne i činilo, da je i nehotice visoko dizao glavu i onaj svoj mali i onako uzdignuti nosić. Ne možda selo i one poznate kućice i ovo prvo ju-

tro. Drugo nešto, nešto sasvim drugo. Jer evo: — sredinom ceste ide on, negda mali Mikićev Joško, u jednoj ruci drži uže, što ga je čvrsto svezao oko kravinih rogova, u drugoj lijepu šljivovu batinu, odrezanu tek jučer u njihovom šljiviku i lijepo izrezuckanu, — a kraj njega njihova Šarena. Ona Šarena, koju će on, baš on, Joško Mikić, danas u gradu prodati. I jeste li razumjeli vi, o ljudi, i vi sitne kućice, što tako začudjeno buljite u njega: ovo, što ide sredinom vaše ceste, nije nitko drugi nego on, Mikićev Joško, koji ide da proda kravu. I makar vi i začudjenije gledali — a čemu ovo vaše nepovjerenje? Ja vam kažem, da je tom ipak tako, i da je to on, onako on, kao što je bio jučer ili prekjučer...

On, — Mikićev Joško!...

I premda ga je Šarena mirno slijedila, činilo se pače, da je još uvijek kao ono jutros bila posvema ravnodušna, on bi je ipak svaki put, kadgod bi opazio, da ga tko gleda, nemilosrdno udario po bedru, stegnima i kud bi već dohvatio. Neka se vidi..., da, neka se vidi... I padali su udarci, brzi i zvonki... Krava bi ga tek pogledavala svojim velikim očima i, da je mogla u taj čas progovoriti, sigurno bi rekla: »ipak ne bi trebao tako...« Ali krava nije progovorila, ona nije mogla progovoriti, a žalobni njezini pogledi ostajali su neuslišani. To jest, tko bi i razumio sve te poglede...

Mikićev Joško išao je naprijed. Ponosito i s visoko uzdignutom glavom, jer je tako zahtijevao posao.

I samo mu je nešto bilo žao u taj čas; da evo ne susreće ni jednoga od svojih vršnjaka. Joško se je gotovo i srdio nad tim; a imao je i pravo. Jer svako jutro, ako možda i nešto kasnije no u ovaj čas kupi se ta derišćad pred kućama, pomalja glavu iza plotova i viče i ceri se pod dudovima u dvorištu, kao da tako baš mora biti. I gotovo se uvijek dešava, da ih on, kad se iz kuće izvuče, nadje već po dvojicu, trojicu na okupu, spremne, da nastave tamo, gdje su prestali jučer, sinoć, kad li. On se doduše ne bi danas igrao s njima, kašto se je nekoć; ali barem da ih vidi — i oni njega. Joško bi to tako rado!... Ili barem da mu dodje onaj, što su ga zvali »brumbaš«, a što je imao tako veliku glavu i lijepe konje, za koje je govorio, da su »carski« — i bojazljivi i osjetljivi, pak ih mogu jašiti samo »soldati«. A »brumbaš« sigurno i ne zna jašiti, jer ima veliku glavu.

I da mu sad dodje samo jedan od njih... pa makar koji bilo. I pokazao bi on njima, što je on od danas, samo da mu dodju... I da on nije više onaj mali Joško, neupotrebljivi Mikićev Joško, što poznaje tek igru, pijesak i dudove. I neka znadu ti njegovi vršnjaci, da on odsele ne će moći samo onako na laku ruku s njima. Sad on više nije njihov par. Treba da se radi... Samo da mu dodju... Oni mogu i dalje, ko što su i dosele, igrati se i trčati cestom od jutra pa do mraka i badavadžijati i sigrati se kroz cijeli božji dan. Na volju im... Kad nemaju nikakova posla... Mogu i dalje krasti pučeta, ona lijepa žuta i okrugla s očeve kabanice i ona bijela s bratovih košulja i kopati rupice po tudjim dvorištima, besposleno tumarati livadama i vrtovima vadeći vrapčija ili vranina gnijezda; pače i plotove kidati na crkvenom groblju vješajući se o vrata cintora... Mogu oni. Ali on...

I jaki ponos ispuni maloga Joška. Osjećao je u ovaj čas nešto, što je osjetio samo jedamput prije toga: kad je ono prije nekoliko mjeseci, prvi od svih svojih vršnjaka, jedne sunčane nedjelje po prvi puta obukao ministrantsku suknju i pošao pred oltar. I kad je ono prvi put prenesao knjigu s jedne strane oltara na drugu i uhvatio zgodu, da se malo razgleda crkvom..., da, onda se osjećao ovako.

— Ne... ajde!... opazi Joško kraj sebe kravu i zamahne palicom. »Ajde-e...«

Šarena se mirno pokoravala.

Ogledavajući se na sve strane, opazi već pri kraju sela više tarabe jedno pospano lice jednoga od svojih vršnjaka. Dakle ipak... Mala glava krmeljivih očiju, koja kao da se još nije sprijateljila sa svježinom ovoga

jutra, buljeći neodredjeno nekamo preda se i kidajući zubima tvrdu koru kukuruznoga kruha, — opazi ga i uskomeša se. Bio je to Lulićev Miško. Crvena mu se glava zanjiše nad tarabom, pogleda na lijevo i desno, pa onda dolje, očito tražeći, kuda bi se spustio; ali nije našao ništa, jer je odmah zatim Joško čuo, kako je nešto udarilo, palo, a nešto kasnije vidio je, kako je ono pospano lice izašlo na ulicu, dozivajući ga iz svega grla, premda ih je dijelilo tek nekoliko koračaja. Joško ga najprije pogleda, upravo omjeri, ali na njegove upite ne odgovori ništa; a odmah zatim otkrene od njega glavu i kao da se nečega sjetio, jače pritegne uže, što je povezivalo kravine rogove, potežući ga nemilosrdno i tako žestoko, da je Šarena stresla glavu i počela se otimati. I što je on više prikraćivao uže, krava je svojim zadnjim nogama jače odmicala, kao od bojazni pred udarcem, koji bi imao slijediti — a ono pospano lice njegova vršnjaka, njemu se je barem činilo, smijalo se; smijalo se nad onim, što bi se naskoro imalo dogoditi, jer je mislio, da će ga krava sad nà oboriti na zemlju, ili mu se barem oteti.

To ga rasrdi. Onoga smijeha nije mogao podnijeti.

— Kaj, buš!... čulo se kako je rasrdjeno viknuo na nju, a odmah zatim mogao je Miško Lulićev vidjeti, kako mali Joško popušta doduše uže, ali i hvata palicom, da je onaj mogao brojiti udarce, koji su muklo odzvanjali od bedara i trbuha kravinih i odmah drugi nadolazili poput jeke. Krava se odjedamput trgne, uže iskoči iz Joškinih ruku, — a ono krmeljivo lice ispod plota glasno se nasmije. Ali krava ipak nije pobjegla, što više, ona je ostala na mjestu, — dok Joško, još uvijek kao u srdžbi, dohvati ponovno uže i govoreći kroz zube: »evo ti..., evo ti...« poče je iznova tući, ali tako, da se sad već ni ono pospano lice nije glasno smijalo, a Jošku, koji se je bio okrenuo k njemu, činilo se pače, da je to lice odavalo neko začudjenje. I to ga je obodrilo. A kad se je krava od posljednjih udaraca već

primirila, on je još jedamput pritegne žestoko i udari i — prokune... Najprije nešto tiše. A onda i dva i tri puta, svakiput glasnije, da ga onaj čuje —

I to mu se svidjelo. Onaj ga je čuo.

Mirno je pošao naprijed.

— Joško! — a glas, što je dolazio tamo od plota, bio je sad već pun nekog poštivanja, bojazni, čega li. I kao moleći zvučio je taj glas.

Ali on se nije ni osvrtao.

— Joško!...

A kad je mali Joško Mikićev izlazio već iz sela i zašao na drum, što su mu se jablanovi tamo u ravnoj daljini pravilno umanjivali, razmišljao je o svemu, što se je čas prije dogadjalo. A to i nije bilo tek štogod. I mali je Joško još jedamput proživljavao sve to u duši. I on je gledao sebe kako prolazi selom, gledao ono svoje ozbiljno lice, što je danas sličilo više licu odrasloga momka, negoli onomu maloga Joška, — i on je sve to vidio tako jasno, kao da ono sredinom ulice uz njihovu Šarenu ide netko drugi, a on ga promatra otkuda iz prikrajka ili možda tamo iza tarabe... A onaj, što ide ono uz kravu, u poslu je, vidi se. Ljudi, koji slučajno prolaze mimo njega, i nehotice zastajkivaju, jer drukčije ne mogu, zastajkivaju, gledaju i čude se. Gledaju njega i — gotovo ga danas i ne prepoznavaju. I od danas sude svi ti ljudi drugačije o njem. Kao o kakovom starijem dječaku. Pa i oni će tako suditi o njemu, koji ga slučajno i nijesu vidjeli. Kazivat će im oni drugi: Joško Mikićev otjerao kravu na vašar. — Razumije se da će im kazivati. A on će, kad se vrati u selo, a oni ga začudjeno upitaju, je li tako, odgovoriti: jest, ja sam taj!... I već je unaprijed gledao ona njihova presenećena lica, čuo šaptaje i usklike, — a sve se tiče njega, Mikićevog Joška. I kako onda dolaze u njihovu kuću i razgovaraju s njegovom materom, prekidaju u sredini razgovor i propitkuju za njega. Mati im veli, da je negdje u poslu, da pomaže ocu ili slično — jer odsele će on tako — a one se ništa ne čude, što više, nadovezuju:

— Sretna si ti s tim tvojim...

I misle kod toga na njega.

A mati im jednako blažena lica veli:

— Pak hvala dragomu Bogu...

A istom oni, — njegovi nekadašnji drugovi. Onaj tamo, što se jutros popeo na plot, kazivat će im sve, kad se danas sastanu i opet na igru. Ali imat će štogod i kazivati!... Koji od njih može da mu bude ravan i tko bi to učinio, što je učinio on? Pa kako mu se ono samo otimala ona mrcina!... Ali on je već znao, kako s njom treba. Zaulario on nju i naučio pameti, tako vješto i bez straha, kô kakvi stari... Mogao joj i nogu svezati uz rogove, samo da se sjetio. Njih nijedan — i on ih u duši pregleda redom — ne bi se toga usudio. »Ali nije ni čudo« — dodao je odmah kao ispričavajući ih — »oni još nisu za taj posao«...

I tek kako joj ono o p s o v a o!... Bože!...

Jošku Mikićevom svidjelo se osobito ovo posljednje. I lijepo je on to izveo: opsovao, pa pljus ularom po gubici... Onaj tamo iza plota mislio je, on će se nje prestrašiti, pobjeći, ili da će ga krava baciti o zemlju. Već se je i smijao tomu, — čuo je on dobro — i već promišljavao, kako će pripovijedati drugima. A on nju: pljus!... I umirila se. A onda nadoda: »mrcina«... I još se jedamput smijao, kako joj je ono opsovao... Ali ni ovako kleti ne smije baš svatko i da bi ni za što. Tek kad se desi čovjeku, kao danas njemu, u poslu, pa dodje štogod te mu zabrundava i smeta. I to više u srdžbi. Pa izleti skupa iz usti, da ne znaš ni sâm kako. Tako kao neki dan i njegovom ocu. Zaprezao on konje, a njihov onaj Šarko hoće da se rita. Pa opsovao, — a tko i ne bi, rasrdi to.

Mati ga kara:

— Kaj te ni Boga stra?...

A on veli:

— Rasrdi se čovek... pak izleti...

A i jest tako. Baš izleti. Ali to ne smije svatko. Oni njegovi vršnjaci eno — ne smiju. Šta to kod igre; igra nije posao, da se čovjek rasrdi. A on je evo u poslu. Ne smiju oni...

— To se zna!...

Kad se već svršavao red jablanova uz cestu, brzo se je približavao gradu. Onda je već i vidio prve kuće, kasnije sve više njih u jednom nizu ulice. Negdje kod treće, četvrte opazi, gdje se od lijeve prema desnoj strani dizao stup, prečka, što li je, ispod nje stajalo nekoliko ljudi i jedna kola. Ona, što su ga čas prije prestizavala cestom. Došao je bliže, već i posve blizu i sjetio se. Da, to je ono. Stao je onda, otvorio torbu i izvadio ono sitniša, što mu ih turila mati. Valja da se plati, hoćeš li s marvinčetom u grad. A kad je plaćao, kako li su ga samo gledali oni oko njega, i kako su dolazili opipavati kravu i sve kô da hoće s njime da započnu razgovor. Ali on baš ni da bi se osvrtao. Jedan ga pače i upita:

— Prodaješ?

— M-hm...

— Koliko?

— Osamdeset manje dva...

A taj, što ga je pitao, bio je već stari čovjek, te je opet i opet htio da iznova započinje, ali Joško je pošao dalje.

Onda je došao do jedne krčme. Otac ga kod kuće pitao, hoće li znati u onu krčmu, gdje je već jedamput bio s njime i gdje ga je otac i danas čekao; a on se kao sramio reći, da ne zna i reče: znam, znam... Ali u ovaj čas gotovo i ne bi pogodio. A tko bi baš i mogao reći odmah od prve: »evo, ovo je!«, kad tu ima toliko tih kuća... I jednake su one. Sve velike i bijele, lijepe kao njihova škola. Još da nadje onaj stup, gdje je gore bilo mnogo žica, a za koji je ono i otac privezao Šarenu — jer to je bilo lane, kad su je kupili — možda bi on još pogodio. I videći da ovdje, gdje je stao, nema onoga stupa, podje opet dalje.

Ali i tih stupova ima mnogo, pa tko bi znao!...

Na jednom skupu opazi, gdje ga motre. Nekoliko žena stalo pa gleda, gleda upravo spram njega. On ih

poznaje. Iz njihovog su sela i čude se, gdje on, do jučer taki..., a evo ga danas. Zasigurno tako misle. I on se sjeti onoga od jutros, pa onda, kako će sad o njemu drukčije suditi i što li će sve pripovijedati oni, što su ga vidjeli u selu. A sad i ove žene... Šarena kao da je nešto osjećala, poče se nemirno vrtjeti oko užeta, odmičući stegna, — a on uistinu nategne uže i povuče jedamput, drugi put... Započe ono od jutros. Krava se žestoko otimala i uporno tresla glavom, a tamo iz skupa žena čuo je glasove čudjenja. Pa kad je krava htjela, da valjda prekine ovu njegovu igru, te mu se kao i ono, kad je izlazio iz sela, otkine iz ruku, on je i opet stade žestoko i nemilosrdno udarati, tako, da su oni glasovi žena postajali prijetnje, da će mu reći ocu, što muči živinče... To ga rasrdi. Ili zar je on valjda kakvi mali... i kô da on ne zna...

I Joško kao da prkosi, još jače zamahne i — opet prokune.

Čuo je samo iza sebe one ženske glasove: »joj, joj!« i »buš ti znal« — onda je kunući bježao za kravom, u koju kao da su vjetrovi ušli. Trčala je bijesno naprijed, pa opet kô da se je nečega plašila, okrene se i zaleti natrag, bjesnije i brže, bacajući za sobom nogama čitave ploče blata i koječega. Mali Joško ne zna. Sjećao se samo, kad ga je netko primio žestoko rukom oko ovratnika njegove nove košuljice, a kad se je razabrao, vidio je oko sebe mnoštvo svijeta i one žene, što su ga čas prije gledale i čudile mu se. Onda je pogledao onoga, što ga je držao oko ovratnika čvrstim kao gvoždje rukama i ispitivao i razgovarao nešto s onima, što stajahu oko njega. A taj je bio strašan, i jak je bio. Jošku se učini kao da sanja iza jedne večeri, kad mu je mati pripovijedala tako čudne i nerazumljive stvari, koje su u snu tako strašne kao evo ovaj čovjek. Ali još i strašniji bio je ovaj. Joško nije znao u onaj čas ništa, nego da se silno boji. I drhtao je u svem tijelu i jednako bez razumijevanja i kroz suze gledao oko

sebe, glasno jecajući i moleći onoga, da ga pusti. Ali ovaj strašni čovjek nije ga puštao.

— Rekla sam ja: buš ti već znal...

— Pa da ga je bar videti!

— Batine njemu, batine! nadoda neki stari gospodin s naočalima, odgovarajući jednomu koji je tek nadošao:

— Eto, psuje i kune... deran... A, molim vas... kako da kažem... sablazan je to ipak...

A kad ga je onaj strašni čovjek držeći ga čvrsto svojim gvozdenim rukama vodio do krčme, u kojoj je bio otac, pa i onda, kad je ocu njegovu govorio nešto strašnim svojim glasom, nije Joško od svega toga ništa razumio. Pa i kad su se vratili kući, u selo, i kad je htio da još jednoć predje u mislima ono, što se je dogodilo, nikako ih nije mogao sakupiti. I on to još ni danas ne zna. Znade tek jedno, da mu je danas žao, što se je onomad pred onim ženama onako rasplakao, kô kakvo malo dijete. A nije on u onakovom poslu smio toga učiniti. I to mu je samo žao.

(1911.)

KAD SUTON SUZI...

Soba ta nije ni velika ni malena, ni prijazna ni neprijazna, s nerazmjerno visokim stropom i nekako čudno odsječenim uglovima, ali svakako ukusno uredjena. U namještaju prevladava zelena boja, koja u polumraku, što ga uz kasno popodne čine i teške zelene zavjese na visokim, oduljenim prozorima, prelazi u tamno-zelenu. U smjeru od jednog kuta prema drugome sa suprotne strane stoje uporedo dvije nove postelje, a dolje pokraj njih, na sjajnim podovima, polegoše bogati i mekani bijeli sagovi. U srijedi visi sa stropa crvena noćna svjetiljka, a ispod nje maleni okrugljasti stolić, pun bijele rubenine. A sve to ugodno miriše po novosti i svježini.

Mlada gospodja Maca bavi se oko rubenine. Ogleda i slaže komad po komad i nosi u otvoreni dvokrilni ormar. I opet se vraća k stoliću i opet ogleda i radi. I samo bi kadikad prekinula s poslom, spustila ruke niz tijelo i zagledala se... onamo u one dvije uporedo postavljene postelje, koje su za nju, gospodju Macu, značile cijeli budući život. Jer evo, sad joj je konačno zauvijek dosudjeno smiriti se u ovoj kući i priljubiti se i njoj i namještaju i njemu... Da, i njemu — svome od nedavna suprugu Marku Radojčiću, seoskom trgovcu i čovjeku bez naobrazbe i bez manira, ali — ljudi su govorili — čovjeku dobrome i podatnome, koji je uz to i bogat. I još koješta govorili su ti ljudi, dok ga je ona u svojoj djevojačkoj iskrenosti najradije nazivala: bogatim prostakom...

I kod takvih se pomisli zbuni.

Istina, svoje je djevojaštvo teško oplakala i oprostila se s njime još prije vjenčanja. Poslije vjenčanja, znala je, da se to više ne će dati popraviti, jer će ih blagosloviti bog, pop i ljudi. A što oni svežu — ne odvezuje nitko. I puno je prije toga pregarala i tek duboko zatajivši sebe pošla pred oltar. I mnogu je prosuzila suzu i mnogu dugu noć provela u besanici.

Ali — bilo je tako i ona je morala poći.

Onda je slijedilo ovo njihovo svadbeno putovanje. Ne zna zašto, ali je još kroz cijelo to vrijeme gojila u sebi neku čudnu i neprotumačivu nadu u nenadani spas, koji je imao doći — otkuda, toga nije ni sama znala. Ali je opet svako jutro zateče neprospavanu i sa suzom poškropljenim jastucima. A i jesu je, osobito oni prvi dani, izubijali posvema. Na tijelu i duši. I ona je opadala, venula. Kao ruža u bašči za prve jesenske hladovine. I vidjela je ona, da tako ne će moći za dugo izdržati. Pokušavala se savladati i prilagodjivati, jer su joj te suze samo još više otešćavale život. U početku ne, ali kasnije joj pomalo i to uspijevalo. Bogata priroda i raskošna ljepota primorskih krajeva, kamo ih je konačno dovelo to obligatno putovanje, punilo joj osjećajnu dušu posebnom ugodom, kao da je htjelo time da odšteti za sve, što je izgubila onim časom, kad ju ono predade župnik u ruke nedragu čovjeku. I možda upravo zato činilo joj se tamo lakše snositi taj prvi životni trh. Barem se zaboravljalo lakše, ako samo i na mahove. I podržavalo se neko sumnjivo ravnovjesje. A kad bi joj ipak dolazili časovi težine, u kojima bi se teško othrvala mukama duše, ona bi se hotomice bacala u nedragi joj naručaj muževljev i podavala mu se proračunanom strasti. Samo da zatomi onaj grdni val, što se dizao, muklo provaljujući tamo iz najdubljih nutrina. A on je veselo primao ovu hinjenu njezinu ljubav. Uvijek se nadao, da je u nje započinjao onaj nužni preokret, za koji je pouzdano držao, da će jednom doći, i još se radije hvalio pred ljudima, s kojima bi se ondje upoznavao, kako su on i njegova Maca sretni, jer su »baš kao stvoreni jedno za drugo«. Ona je bila uvjerena, da on »naumice laže«, jer je dobro znao za njezino raspoloženje spram njega kao i to, zašto je konačno pristala i pošla za nj. Ali ju je boljelo to, što je znala, da se pred ljudima mora tako i da upravo u svome postupku kao i u njegovome ne smije vidjeti ništa drugo, već nešto, što je i opet nužno, da se prekrije golotinja ove vrste brakova. I nije najposlije ona jedina — mislila je u takvim časovima — koja tako radi.

— Ima nas, ima, i mi smo možda u većini — bila je i poruga svim ljudima i čitavom društvenom redu, kao i utjeha za daljnje lakše snošenje, koju radja spoznaja neosamljenosti.

I tako su kapali dani. Jednolično i suho, bez ikakvih osobitih dogadjaja. Sve evo do današnjega.

Ali sad ju je odjednom počeo spopadati nemir. Jutrošnjim njihovim dolaskom u njegovu kuću nestalo je i svega onoga, što bi je tamo u primorskim krajevima znalo barem na čas otimati strašnim mislima, što su je oblijetale poput crnih, zloslutnih ptica. Jer evo, odsele se je imala potpuno predati njemu i živjeti samo za

njega, sakrivena izmedju zidova njegove kuće. Ondje se je s mukom snosilo, a tek ovdje...

A pogledi joj kod toga zapinjahu o one dvije postelje.

I sve oko nje i izvan nje, život i ljudi, imali su za nju biti izgubljeni, daleki, kao neka lijepa uspomena na nešto, što je nekoć bilo... Jer je često slušala, da je brak ženi — svrha. I ona je dakle postigla tu svrhu?!... Ona, lijepa Maca Bogadova, mezimče sviju, koja je cijeli svoj budući život gledala posve drugačijim i na posve drugoj strani. I tu su dakle imale pasti sve sjajne njezine iluzije, lijepi snovi. I tu se ona konačno imala smjestiti, brojeći teške dane i sa strahom iščekivajući prve bore i u debelim pletenicama prvu sijedu vlas... I koja je bezbožna ruka, što joj je tako zlobno strgnula koprenu, pokazujući, kako evo u zbilji izgledaju snovi male Mace, poslije gospodjice Mace s lijepim, sanljivim plavim okom, koja je još kraj toplih majčinih skutova tako često i sramežljivo snivala o velikoj i sjajnoj ljubavi i sreći, što je imao biti njezin umišljeni budući život...

Ovdje zar pada sve... sve...

I gospodja Maca klone u stolac, a na bijelu joj košulju, što ju je taj čas imala u rukama, kanu mala suza.

A misli joj uronile dublje tamo unatrag, u ljepše dane njezinoga djetinjstva i djevojaštva. I sve je tamo bilo tako lijepo i vedro. Tamo u sunčanoj proljeti njezina života...

... U sredini njihova imanja Vranovine stajala je u hladu starih omorika i breza i stara njihova kuća, što ju je otac gospodje Mace zajedno s imanjem baštinio od svojih predja. Nije bila baš više ni lijepa, ali velika, s ogromnim starinskim sobama i uskim, dugačkim i tamnim hodnicima, s malim, čvrstim rešetkama okovanim prozorima. Djelo starinskih graditelja, koji su mogli biti i oci otacâ graditelja današnjih. A bila je to kraj sve svoje starine vrlo prijazna zgrada, uvijek živa i bučna, i nikad nije sjenka tuge padala na nju. Tu eno proživljuje

ona, gospodja Maca, svoje lijepe dane najmladje mladosti i veselog djevojaštva. Roditelji joj, a osobito otac, bijahu još od onoga staroga kova naših vlastelina, na daleko poznat sa svoje ljubežljivosti i upravo slavenskoga gostoprimstva, pak, premda im je imanje bilo nešto izvan male podravske varošice, opet mu je kuća bila uvijek puna varoških gostiju. On ih je, razumije se, objeručke primao, jer mu je — znao je često govoriti — lijepi običaj gostoprimstva predan zajedno s imanjem, kućom i onim portretima u starinskom njezinom salonu kao baština; a oni su opet rado dolazili i nijesu svog dolaska nikad požalili, jer je u staroga Bogada bilo osim širokoga prijateljskog srca i dubokih punih podrumova najfinijih vina. Vrata njegova dvora bijahu uvijek otvorena, a jednako i veliki gostinjski salon uvijek rasvijetljen i bučan. A gosti su dolazili ponajviše dakako bez posebnih poziva.

No desila se koja izvanredna zgoda, kakva obiteljska slava, i on, stari Bogad, pozvao bi ih k sebi. A takvih gozba sjećala se gospodja Maca osobito dobro. Pa i sad kao da ih gleda... Kod njih sve rasvijetljeno i već kod ulaza u visokim perdama ogradjeno dvorište pozdravljaju na kamenitim stupovima po dvije baklje, što im plamen tako svečano liže u noć. Svuda po kući eno žurba, spremanje i nervozni koraci. I sve je svečano, svečanije no obično. A ona, malena još, bit će da je tek pošla u osnovnu školu, pogledava kroz vrata u hodnik i čeka, postavivši se u pozu zaposlene kućedomaćice, koju zabrinjuje evo važna zadaća. Ne zna, zašto joj to baš tako omiljelo: dočekivati goste, ali je za nju imalo svoj posebni čar.

I tek se začuje kadgod gruvanje naslijedjenih djedovskih mužara, kojima je stari zagorski vještak izricao gostima prvi pozdrav, a ona samo što ne pljesne rukama, tako joj udara srce. Kočija dolazi za kočijom, stari Jankec neumorno potpaljuje mužare, a gosti ulaze. Ona stoji, gleda i istrkava pred njih. Netko se sjeti i nje, donese koju naranču ili lijepog varoškog šećera, a ona

mu se još jače mazi i priljubljuje; ili ju privine k sebi, gladi joj lijepu spuštenu kosu, sapetu tek bijelom mašlom na tjemenu i pogledava majku:

— Prekrasno pupoljče, milostiva...

— Pravi andjelak, dostojan nebeskih oblaka...

A majka se samo osmjehuje, dok mala zna, što to gosti govore i godi joj. I gotovo nitko ne bi prošao, a da je barem rukom ne pogladi, — a ona točno pazi i prisluškuje na svaku njihovu riječ. I zapamti ona sve.

A istom kad bi se gosti razigrali, a ona sjela za glasovir, — jer je već od pete njezine godine dolazila u kuću varoška učiteljica glasovira, svaki treći dan — i počela svirati makar samo skalu ili koju laganiju vježbu, nije pohvalama i najružičastijim proročanstvima bilo kraja. Roditelji dakako uživali s njom, a gosti se trsili, tko da je prvi podigne i ponese na rukama — nju, malu Macu, ili kako bi je otac od miline nazivao: Mazu. Ustao bi pače tkogod, te joj čak i nazdravio. Onda bi je otac uzeo na koljena ili je postavio na stol, dao joj u ruku čašu, — i ona je morala opetovati riječi, što bi joj on šaptao u uho: mi zahvaljujemo... A gosti se smijali i kucali o njezinu čašu. Ili bi htjeli, da im deklamuje pjesmicu, kojom je čestitala ocu imendan. A ona se ne bi ništa zbunila, već bi nakrenula svoju malu glavicu i, kad bi svi ušutjeli, započela nježnu dječju čestitku, što no ju je naučila stara njezina dadilja Marta.

I taj joj je odsjek djetinjstva bio tako svijetao u pameti, kao da je sve to proživjela jučer ili prekjučer. To i — ono poslije...

U navršenoj desetoj godini poče polaziti zagrebački licej. Sjeća se, kako se ondje u početku teško priučavala na strane ljude. Ali su joj i tu bili svi dobri i svi je voljeli, a mali gimnazijalac Ico (pravoga mu imena nije nikad čula) dočekivao bi je svaki dan iza škole već na uglu iza velikih stuba, i išao s njome, pomažući joj nositi knjige, sve do njihove kuće, gdje je u prvom katu i on stanovao. A taj mali Ico znao je tako lijepo pripovijedati o svojim profesorima, kolegama i o Tuškancu, da ga je

ona uvijek rado slušala i dragovoljno mu povjeravala svoje školske nevolje, koje doduše i nijesu bile česte, a dogadjale se najviše zato, jer je »profesorice ne trpe«. Mali ju je Ico iskreno sažalijevao, jer je on uistinu jedini bio u kući, koji ju je mogao razumijevati, — i ona se pomalo priučavala i tim novim ljudima i školi i udaljenosti od roditelja. A kad je poslije Ico u jednom razredu »zbog nepravice trknul«, i morao poradi toga ostaviti njihovu zajedničku kuću i poći na jednu provincijalnu gimnaziju, ona ga je u duši veoma požalila, ali se je poslije i bez njega dobro snalazila.

I tako je ona rasla i cvala. Došla je i njezina četrnaesta i petnaesta godina, u kojima kratku suknjicu do koljena zamjenjuje nešto dulja i ponosnija, i kad se malim pucicama prestaje govoriti »ti«, te ih ljudi nagovaraju sa: gospojice!... kad je na ulici pozdravljaju i kad za kućnih gozba ne sjedi više za »kacentišem«, već kao i ostali birani svijet za stolom na dostojnom mjestu...

O ferijama iza navršenog šestog liceja dodje i opet kući. Sve je bilo kao i nekoć u djetinjstvu: i roditelji (samo je otac oko sljepočicâ posijedio) i stari njihov dom i — gosti. Ali ne, ovi su se promijenili. Od onih starih i dobro joj poznatih lica varoške gospode ostali su tek neki: oni, koji nijesu bili činovnici ili opet ne baš tako stari, da bi već morali pomrijeti. Inače sve sami mladi okolišni vlastelini, kojih dosele nije ni vidjela i isto tako mladi varoški pristavi i advokatski koncipijenti. Našla je u varoši i prijateljicu, dobru i ljepušnu djevojku njezinih godina, kćerku novoimenovanoga javnog bilježnika. I ta bi odsele dolazila k njima u goste s ostalima, ali su joj svi rekli, da je ona — ljepša... I sad bi zabave u njihovoj kući drukčije tekle, nego ono u djetinjstvu. Jer je ona ipak naslućivala, osjećala, da ovi mladi ljudi ne dolaze k njima »tek onako« i da imaju svakako nešto dubljih razloga. Dubljih?... Možda... ali ne.

A istom kad bi danas sjela k glasoviru! Nema tu više onoga, da bi gosti ostajali sjedeći i samo od stolova slušali kao ono negda, dok im je za zabavu odsvirala —

škalu; osim dakako onih rijetkih sjedovlasih, koji su dolazili k njima zaista bez »posebnih razloga«, a kojima je starost dopuštala, da se malo i udalje od uobičajenih salonskih propisa. A sve bi ostalo potrčalo za njom u drugu sobu, okupilo se oko glasovira, buljilo u note sve otimajući se, tko će ih okrenuti i skrušenim glasom protiskivalo: još, još... Jer je sad ona znala gotovo savršeno prebirati tipke. Pa tek kad bi svršila koji komad, što bi ga, po kasnijem njihovom uvjeravanju, svi »proćućivali«!

— Čestitamo, čestitamo! —

— Božanstveno! — bio je jedan usklik mladjih.

— Čitava umjetnica! — izjavljivaše stari vrsni glasovirač, advokat Božičević.

— Lijepo, hm, ali... prišaptavale bi starije gospodje u drugoj sobi, koje su doduše bile prisne prijateljice kućedomaćice, ali su i one imale kćerke, koje su takodjer izvrsno svirale glasovir... I nijesu one toga govorile, to se znade, iz bogzna kakove crne zavisti, već samo tako.

A ona je u to vrijeme jedva navršila svoju šesnaestu... i...

— Oh, kako je lijepo živjeti! — znala je uskliknuti višeputa s mnogom sitnom tajnom željicom u svom mladom djevojačkom srcu, a misli joj dolazile, prolazile, istiskivale sve ljepša ljepšu i zaustavljale se tu i tamo. Ah, život, život!...

A ta joj pomisao o ljepoti života dodje prviput na pamet, kad se jedne noći iza lijepo sprovedene večeri spremala u krevet. Njoj je nasuprot stajalo veliko ogledalo, lijepo i skupocjeno, u kojem si se mogao čitav ogledati. I ona se slučajno pogledala u velikom tom ogledalu i — ne zna zašto — stala se sjećati redom svih gostiju, što su one večeri bili kod njih. Svih... redom... I još dugo iza toga, kako je k njoj došla majka, zabrinuta za djevojčin san — dugo iza toga nije one noći nikako mogla da zaspi.

Tu, medju tim kućnim gostima upoznala je i njega. Ne današnjega muža. Rodjaka njegova... Bio je to mladi i lijepi student, s osobito lijepom valovitom kosom i dubokim, blagim očima. Dolazio je preko praznika u njihovu nedaleku varošicu k rodjacima. U to ga je vrijeme prviput upoznala i on joj se odmah svidio. Već prve večeri. Pa čemu tu i tajiti? On ju je znao najljepše zabaviti i čavrljati, pričati joj o najzanimljivijim stvarima i reći joj najljepšu pohvalu, kad bi zajedno otpjevali koju od njezinih najmilijih pjesmica. A on bi pjevao tako živo i tako bi joj se blizu priklonio, da bi joj zagorjela lica... Njih bi se dvoje uvijek nekako u isti čas dizali od stolova, sastajali na strani, nešto dalje od ostaloga društva i razgovarali o glazbi, veselju i lijepim uspomenama. I sati su joj tako prolazili, upravo kao za prkos, da se je čudila, kad bi se i opet našla puna dogadjaja i zvukova posljednje noći pred velikim ogledalom u maloj njezinoj spavaćoj sobi. Tu bi lijegala na mekane, bijele jastuke, dugo se ne smirivala, ruku izvlačila ispod toploga jorgana, da je rashladi i prolazila njome preko ugrijanog čela i usnivala kasno u noći s lijepim osmijehom oko usana.

Ali sad joj ove noći kao i jutra iza njih nijesu bile tako neodredjene i prazne...

On bi ih za svoga boravka u njihovom gradiću posjećivao gotovo danomice.

— Sjetih se, da bi vam moglo biti dosadno ovako u samoći, milostiva, pa dodjoh. Uostalom imam nešto i s gospodinom... — govorio je kod svojih dolazaka više njezinoj majci nego li njoj, premda joj se u četiri oka nije žacao priznati, da su one »puce« u gradiću nesnosne do zla boga... Ono, što je govorio o poslovima s njezinim ocem, bila je samo izlika, jer je dolazio uvijek u takvo vrijeme, kad je znao, da ga ne će naći kod kuće. Majka njezina znala bi ga zato i prekoriti, srdeći se tobože, što uvijek »poslovno« dolazi, i da su one za njega »ovdje ništa«, što uvijek pita za gospodina, ali ga je ispričavala time, da je mlad, pa gdje bi došao njoj »staroj baki pra-

viti društvo«. Premda gospodja Bogadova i nije bila baš »stara baka«, već strojna, lijepo uščuvana žena četrdesetih godina.

I on je dolazio k njima gotovo danomice, a gospodji Maci, prije gospodjici Maci s lijepim, sanljivim plavim okom prolazili su veselo dnevi.

A jednoć...

Za starom njihovom kućom, što su je gradili graditelji, koji mogu biti i oci otaca graditelja današnjih, bila je i stara njihova bašča, s uskim, bijelim puteljcima i mnogoljetnim gustim čempresima. Tu je bilo i mirisa i svježega zraka, a pod gustim čempresima i debele hladovine i lijepa odmarališta osobito za sparnih ljetnih dana. A ovoga ljeta bili su dani upravo nesnosni, a hladovina gustih čempresa još zamamljivija.

Jednoga takvoga dana došao je on opet k njima, (ona je taj datum imala negdje tajno zabilježen). Bili su se već dobro spoznali i sprijateljili. Nju je našao ovdje u bašči. Obilazeći bijelo nasutim puteljcima, obilazila je grmove ružâ i kidala za sebe ljepše pupoljke, trgajući povenule ili ocvale latice. I bila je tu u bašči već od ranoga jutra i sva nekako preko reda vesela i nasmijana. Tako je veselo pozdravila i njegov dolazak. Prošetali su još baščom; on joj pomagao oko ružâ, a onda posjedoše pod hladove čempresâ, pripovijedajući veselo i mladenački o svemu i svačemu. Ne zna pouzdano, — ali mora da su dugo bili zajedno. Bilo je nekako oko desete prije podneva, a sunce se sve više uspinjalo i jače prigrijavalo i zemlju i bašču i njih. Divni raznoliki mirisi cvijeća i ruža strujili su zrakom, i ona je začudo prvi put toga dana osjetila ugodnu njihovu, onu slatku i rijetko naslućivanu opojnost. Po čempresima i starim jabukama oko njih cvrkutahu vječni ljetni stanovnici naših bašča i dozivajući mužjaci ženke svoje, poskakivahu s grane na granu, odavle na zemlju, pa opet na drveće, kao veseleći se divnom ljetnom suncu i životu. A nigdje oko njih žive duše ljudske ili bilo čega, što bi narušavalo ovu skladnu pjesmu radosti i samoće.

I bijaše joj lijepo. Ne zna, da li joj je ikad poslije bilo tako.

I mora da su dugo bili zajedno...

Onda je začula neki slabi, dosta blizi kašalj. Bijaše to njezina dadilja iz najmladjih joj dana, dobra starica Marta. Prenula se... Oni su šutjeli. Glava joj se bila spustila na njegova prsa, njegovu je ruku našla u svojim pramovima, a na vratu je osjećala još posljednju vrućinu njegovih cjelova... Htjeli su nešto reći, da odvrate sumnju... ali nijesu mogli...

A stara je Marta — i ne pogledavši ih — pošla dalje.

I ljeto joj prolazilo i tiha sreća ispunjala je srce.

— Kao sanci, lijepi sanci bijelih ljetnih popodneva...

... Teško joj se bilo iza navršenih praznika rastaviti od rodne kuće. On je bio doduše već prije otišao od svojih rodjaka, ali tu su uspomene, tu je ona bašča, bijeli puteljci, čempresi. Odgadjala je svoj odlazak sve do posljednjega dana. Do posljednjega sata. Obišla je još jednoć svako ono sjećanjima natrunjeno mjestance, posjetila još jednoć staru njihovu bašču. Već su čekala spremljena kola, koja će nju i majku otpremiti u varošicu do kolodvora. Ona je pošla da otrgne još samo jedan cvijet...

A stara Marta pri rastanku jedina je opazila u njezinom oku suzu.

— Zašto plačete, gospodjice?...

— Pustite, Marta!

I ona se izvinula iz iskrenoga staričina zagrljaja i preko volje sjela uz majku. Kola su krenula, prešla djedovskim njihovim dvorištem i zakrenula na cestu. Dugu i dosadnu prašnjavu cestu. A tamo iza njih u prašini i daljini, ostajala je stara njihova kuća, rodni prag i na njem starica Marta i — spomeni nedavno proživjelih časova.

— Kao sanci, lijepi sanci bijelih ljetnih popodneva...

U Zagrebu tekao je život gospodjici Maci monotono. Ulice, bučne i pune zaposlenih ljudi, što ju nekoć i radovahu, pa onda velike stube, licej, pa opet stube i ulica. Ili one njezine kolegice, bezbrižne i pune veselja mladosti. Nekoć je i ona išla s njima, bile su joj blize i jednake, ali sad bi je vrijedjao i sâm njihov smijeh, radost. I kad bi koja htjela da je pecka, ona je bila s njome otresita i, da, upravo gruba je bila. Danas joj je možda i žao. Barem neke od njih. Premda je ovih draškanja postajalo svakim danom više i sve zlobnijih. Osobito od lijepe crnooke Jelke, koja je imala za sobom čitavu »posadu«. Vragoljasto zagrebačko dijete, puno života i ljubavi za nj. Ili od Ivke, Grete, Bebe... A ona ih je najradije izbjegavala, tražila samoću i podavala se uspomenama, koje je upravo ljubomorno čuvala. Kao gjerdane i drago kamenje priče. I tek kadikad bi joj jače zaigralo srce: mislila je na povratak kući, na sastanak s njime, na obnovu onih časova, koji, ako su daleko, a ono će ipak doći.

— Doći će, doći...

Ali uspomene na njih ljubomorno je čuvala i — tek kasnije je pomišljala na to gospodja Maca — kao da je predosjećala, da će ih jedamput... nenadano morati i opet zaboravljati... brisati... I prekriti ih tamnim velom za uvijek. Kao da je predosjećala...

Jer ono kasnije...

... Gospodja Maca kao da se budi oda sna, prodje rukom preko čela i pogleda oko sebe u polumrak. A on se već uvlačio kroz prozore i padao na nju, na bijelu rubeninu i dvije uporedo postelje. I kao cjelivao ih. U ruci joj još uvijek košulja — a u duši isprekidane uspomene:

Kad je onda ono za jednog zimskog jutra naglo pozvana došla pred roditeljsku kuću, vidjela je oko kuće neko komešanje, ali nije nikoga od onih poznavala. I svi su bili nekako zamišljeni, bojažljivi. Tek poznavala je ono tamo... crna, mrtvačka kola. Stisne je nešto. I sve, što je mogla, upitala je jednog njihovog slugu:

— Tko?

A on skinuo kapu i vrtio je u rukama, odgovorivši, tek na njezin ponovni upit:

— Naš gospon.

... A dalje?... dalje je išlo brzo, kao nizbrdice. Od nekadašnjeg velikog imetka njihova nije ostalo ništa. Dolazili su vjerovnici, dizale se tužbe, raznosilo se. A njih dvije, majka i ona, ostadoše same, slabe, bespomoćne. Dadoše im u nekadašnjem njihovom domu dvije sobice. Malene sobice stare njezine rodne kuće. I bol im dadoše i tugu, pratilicu odsele vjernu... Tako ih je našao i on. Njezin muž. Došao je, da ju digne odavle, da ju izvede, jer on je bio bogat, imućan, a one sirote. Njih dvije. Majka i ona...

— — — — — — — — —

U sobu se već bio posvema uvukao suton i raskrilio se nad krajem. Još malo, pa će zakriliti sve oko sebe i ne će se vidjeti ništa. Ni namještaj, ni rubenina, ni one dvije uporedo postavljene postelje. A što će ostati — bit će bol. Bol, koju će povećati skora noć. Prva noć u njegovom domu. Njegovom... U domu Marka Radojčića, seoskoga trgovca i čovjeka bez naobrazbe i manira...

I dva vlažna bisera sklizne se niz lice gospodje Mace.

(1911.)

ONIMA, KOJI OSTADOŠE

I. ADIEU

Ja ne znam zašto, ali osjetih, da je već krajnje vrijeme.. Savjeti dobrih ljudi prevagnuše moje zle požude i — ja se maknuh.

— Adieu!

Nikad nijesam vjerovao, da je tako teško odilaziti iz grada bijelih kuća i crnih slutnja. Vulgarno ga označuju gradom, koji leži na lijevoj obali Save. Meni se

čini, da to nije ispravno. Netko je dobro rekao, da on leži ispod tamno-plave zagrebačke gore ili ako hoćete ispod Cmroka i Tuškanca, Šalate i sv. Roka, staroga sv. Marka i novog Mirogoja, koji je simbol tolikih njegovih čežnja. Kao ovca bijel, kao ovca miran i skroman poput magareta, sina magaričina. Nema ozbiljnih pretenzija da postane velegradom. Uza svu veliku plohu, što je pokriva, on je kutijica, u kojoj je sve maleno, u kojoj se svi poznadu i jedan drugome vidi u želudac i u — bubrege. A želuci su u njemu dosta raznolični i — bubrezi dosta slabi. U ostalom čisto fiziološke stvari za stručnjake i one, koji bi htjeli takovima da budu.

No nešto drugo ima Zagreb, čega nemaju mnoge njegove kolegice s časnim nadimkom prijestolnica. Barem za onoga, koji u njemu znade i hoće da živi. Nigdje naime ne nadjoh toliko i takovih prijatelja, toliko i tako poštena svijeta. Barem danas, kad im iz daljine stavljam na vagu kreposti i mane, meni se takovima čine. Dok smo bili tamo, često su nas zavadila časovita zastranjenja, i mi smo se vrlo rado osudjivali. Ovako je iz daleka bolje... Pa onda još nešto: ne ćeš u Zagrebu naći toliko sitničavosti, s kakovom se u svijetu vrlo često sretneš, i ona te smeta i boli; ne ćeš dalje, premda će se to mnogima činiti paradoksalno, naići na nešto staložena, smirena, što se pomalo sprema na bogu i ljudima ugodni »slatki« san. Jer i u našoj Vlaškoj ulici, ma kakova ona bila, u modernim dijelovima grada, što tek nastaju, a i u starom, šlehtičkom Gornjem gradu, — svagdje ćeš naći temperamenat i srce, koje znade ako treba i mučke patiti...

A istom zagrebački prijatelji i zagrebačka društva! Nijesu to možda oni renomirani, u koje će djeca službenoga Zagreba upirati prstom i pokazivati ih kao predstavnike zagrebačkoga duha i duhovitosti. Nijesu ni oni, što se veoma spretno proguravaju laktovima naprijed, niti oni, što ih najslučajniji slučaj izbaci u prve redove, da se kasnije i sami čude i govore: »Oho! Kaj je to? To sam si pak ne mislil!...« Ova naša elita, što mi je

otela srce i toliko dugih noći, za koje mi reče antipatični liječnik-specijalista, da bi pametnije učinio, kad bih ih bio prospavao, — nije tako reći ni poznata u gradu bijelih kuća. U njemu je naime poznat onaj, koji je razvikan. A oni ne vole mnogo vike, premda sami znadu i te kako galamiti. Oni ne vole pače ni da se o njima mnogo govori, neki od njih ni da ih se gleda odviše pozorno na ulici...

Oni, moji prijatelji.

A ja ih volim košto se voli samo ono, što osjećaš, da si počeo gubiti. Jer meni izgleda, da nije daleko vrijeme, kad ću ih uistinu izgubiti. Ili barem nekoje od njih. Biva tako često u životu, da se ljudi, koji su mislili, da ne će nikada moći jedan bez drugoga, odjedamput razdijele, rastanu, razidju svaki svojom »prašnjavom cestom«, i život ih nikad više o n a k o v e ne sastavi. Ja se bojim, da i nas više ne će. Bojim se, da ćemo i mi najednoć osjetiti na grbači ono, čemu smo se i nesvijesno za mnogih naših zajedničkih noći tako otmjeno narugali. Znate li vi, o gospodo, što su to gradjanske brige? Bojim se, te ćemo izgubiti ono, što je najljepše bilo u nas: vedrinu, iskreni smijeh i djetinjsku radost k životu. Slutim: raznijet će nas život kao vjetar pljevu, razbaštinit će nas od najljepših svojih užitaka, najljepših radosti svojih. I doći će onda vrijeme, kad ćemo se opet sastati. Svejedno, gdje i kako. Tek mi ćemo se okupiti, gledat ćemo se i ne ćemo vidjeti jedan drugoga. Jer niti si ti — t i, niti je on — o n, niti smo mi — m i, onakvi, kakove nam još ljubomorna čuva svijest. I proživjet ćemo tragiku Dušana cara, koji htjede da se riješi groba. I sve, što će nam ostati, bit će lijepi spomen, i mi ćemo šutke gledati jedan drugoga, šutke, da ne prekinemo zlatnu njegovu nit, i mi ćemo zaronjivati, tonuti, gubiti se. U prošlosti. »Sve ostalo — propalo je.« A onaj, što će biti medju nama i nad nama, a koga mi ne ćemo vidjeti, cerit će se pobjednički i pjevuckati skakućući na jednoj nozi s kopitom... »U ime morala razidjite se. Jer nije dostojno, da se starost raduje. I vi zar još ne

osjetiste, da vam ovdje nema mjesta. Zašto nijeste čuvali ono, što vam je bilo u rukama? Zašto? I koji vas je djavo puntao, da staviste pušku na klin, mač u tok? Tko? Ja vam nijesam kriv, i — perem ruke. A sada, uljudno molim, učinite mjesto mladosti. Abtreten!«

Tako će govoriti gospodin na jednoj nozi s kopitom. A mi ćemo, milostiva gospodjo, jače navući na oči našu staračku »haubicu«, neki će papagajski pogledavati oko sebe, čut će se i po koja jasna sremačka i promršena dalmatinska kletva, iskočit će staračke žile negda otmjenog gospodina, — ali svi ćemo biti uvjereni, da gospodin s kopitom ima pravo. I dok je još čas - dva prije grcala staračka pjesma nekoga rebelliona, koji nam stavljaše u izgled nadu i povratak maja, sada se s velikom tugom u srcu priklanjaju glave čudnoga društva. Izmedju nas nestaju i one male razlike, i muško i žensko izljubi se — u čelo.

— Jegore! — Jigore! — Jogure!

Dugi, topli zagrljaj i žalobni koral s neba.

— Zbogom!

Neki će i prosuziti. Onaj, što je htio da raskošnom pjesmom prkosi staračkoj slabosti, nastojat će i sada da zatomi strah, što mu je došao već do grla, i upitati: »Gdje ćemo večerati?«

Muk i prezirni pogledi, kojima ga budemo obasuli, bit će mu dostojan odgovor.

A onda ćemo se razići. Polagano, teško i bez buke, kako se nigda sastajali nismo.

Tako će to biti, plemeniti moj Jerolime! E, pa što ćemo? Ona pokvarena žena, što je životom zovu, bez pitanja i bez ikakovih naročitih sistema, postupa s nama, kao da ona nama plaća, i igra se s nama i baca nas, kao da smo špekule, bajse i ćore. I otpuhiva nas i zapuhiva s nama kao da smo napuštena pljeva i poškrapa nas kao kućne uglove. A zašto? A čemu? Prosto da se udovolji nečijim hirovima, koji htjedoše da čovjek ne bude vječna mladost i vječno veselje. Ej, da sam vam

ja Gospod, pa makar i koji manji slavenski!... Pa makar samo i na čas, — što bi tu bilo trke!...

Medjutim... ne, — mi ne ćemo još ostariti. Možda je još daleko od onoga, kad ćemo zamijeniti crveni šešir staračkom »haubicom«, a plavi Flamarionski s — augurskom crvenom kapicom. (Ako auguri baš i nijesu imali crvene kapice, — svejedno!) Konačno u nama još ključa mladost, vrije krv i hrptenica čvrsto drži. Pa ako sve normalno ide, imamo mi pred sobom još lijepi komad puta. A ovaj je ravan kao ravna misao, lijep kao djevica i bijel kao nevinost. Pa tko da se ipak ne raduje!

Raduj se i ti, stari Zagrebe, jer tvoja najbolja djeca istom dolaze!

Raduj se mili Zagrebe ženskoga spola, jer — mi još nismo otišli!... Mi ostajemo s Tobom i uza Te, pa ako na čas i zamijenismo Tvoju malu nožicu nešto većim stopalom, mi ćemo se opet povratiti k Tebi, sjesti Ti do nogu i služiti Ti — — doklegod nam plavi Flamarionski klobuk ne bude izmijenjen s augurskim. A dotle se zadovoljavamo misleći na dragi Zagreb, na Tebe i supotpisujući, ali samo supotpisujući karte Tvojoj jednoj maloj družici.

A Vama, prijatelji, zavidim. Zavidim na Zagrebu i njegovim noćima kaošto i Zagrebu zavidim na Vama. I ovdje ima noći, i vele da su lijepe, ali ja se ne mogu u njima zagrijati. I ovdje me prati svake noći mjesec, koji je isti kao onaj nad Zagrebom, ali ja vidim, da me on ne razumije...

P r a g, u srpnju 1912.

II. SUPUTNICI

Vozio sam se, dakako, u trećoj klasi. Kao svaki koji o d n a s putuje. I da Vam pravo kažem, bojao sam se ovoga puta. Prosto zato, što je dugačak, a u trećoj su klasi tvrde i kratke klupe. Osim toga valja ovako

preturiti i čitavu jednu noć, dugu i beskonačnu, kakove su samo putničke noći. Gospode, što ti sve ovdje ne dolazi u pamet, da se moraš čuditi. Neke stvari, sitnice, na koje nijesi u čitavom svom životu uopće ni mislio, ili si se pače kratio potrošiti za njih ma i jedan čas svojih mozgovnih funkcija, — ovako u vagonu treće klase izvrsno te zabavljaju po čitave sate. Kdalje. Znam za jednu, koja mi se od Zagreba do Nagykanizse triput povratila. Ja sam već počeo da je i rukom otresam, — a odjedamput me podidje strašna misao, da ja valjda više uopće nemam misli, kad me se ova jedina ovako grčevito drži. Izašao sam na hodnik, malo se prozračio i sve je bilo dobro. I ja sam opet bio svoj, — što u ovom slučaju ne znači da sam bio »čitav« i da nijesam bio »mlitav«, već žrtva »non habemus pecunias«-a, austrijanske treće klase. Ja ne znam, zašto ljudi toliko hvale austrijansku željeznicu. Istina je, imaš tu na sjedalima iza ledja nekakav komad slabo ispunjene kože, — ma zato su joj klupe kraće. T. j., one baš i nijesu kraće, samo ljudi, što se u ovim vagonima voze, imaju previše razvijen smisao za »svoje sjedalo«. Blažene naše ingliterske željeznice. Tu, tko prije dodje — izvali se, i mir. Pritužbe na konduktera? Uredovanje? Em mi imamo uvijek z višega po koju krunicu.

I onda: šta ćeš? Spavati ne možeš, a Bog visoko, a Beč daleko. Gledaš ljude oko sebe i »proučavaš« ih, kako se to lijepo kaže, kad čovjek pukim slučajem dodje u sličnu priliku. A ima više puta i interesantnih suputnika. Ne toliko po vanjštini, koliko kad s njima započneš razgovor, ili tudjem razgovoru bez skrupula — prisluškuješ. U vagonima treće klase to se ne zamjera, nekima je pače i drago, da imaju što veći broj, pa ma i ovako potajnih slušatelja.

— Kad sam lane bila u Carigradu — započela je jedna naša klasna kolegica, i ja odmah produljim uši. Bila je crnka, u crno odjevena, s »izmučenim« kolobarima ispod očiju. Očito joj je bilo dosadno, pa se sa svakim, tko bi samo htio, upuštala u razgovor. A priče su njezine bile tako suhe i neinteresantne, kao i ona. Nimalo istočnjačke. Pače ni onda, kad je pripovijedala o konstantinopelskim begovima, jer nikako nije htjela, da započne tamo, odakle bih ja i moja dva druga, dva bosanska soldata, najradije slušali. Begovi i begovi, i sjaj i bogatstvo, i još kojekakove blještave trice.

— A bule? A? — zapita kolega soldat.

— Bježte, boga vam — izreče ona tako lijepim našim dijalektom — kaki vam je i to život. I, vjerujte mi, da bih voljela započeti bogzna šta... (tu se soldati nakašljaše), nego poći za bulu ma u koga bogata Turčina. Eto, to vam je robovi i — ništa.

— Jeste li bila u Sarajevu? — zapita iznenada soldat.

— U Sarajevu, Solunu, Konstantinopolisu — gdje god hoćete.

— A poznate u Sarajevu N-ulicu? — pitaše dalje soldat.

Ja doduše nijesam znao, kakva je to ulica, ali sam odmah naslućivao po ugurzuskom soldatovom smijehu. Ona ga intimno klopi po debeloj usnici i — razgovor je skrenuo drugim pravcem. Čuvši naime, da govori o Bosni i o Sarajevu, privukla se neka dosta mlada žena, od spavanja valjda silno raščupane kose. To ju medjutim nije ništa smetalo, da pristupi k nama u razgovor. Predstavi se kasnije kao učiteljica u jednom bosanskom gnijezdu, a mi je opet pronadjosmo (dakako svaki na svoj način) vrlo idealnom ženom. Kad mi je bilo dosta bosanskih razgovora, izadjem u hodnik, a doskora za mnom i mlada učiteljica. Čini mi se, da se nije snašla...

U Nagykanizsi naučiš mnogo toga. Najprije da i ovdje, kao u Gyekenyesu, možeš u restauraciji i hrvatski naručiti i — dobiješ. Bio je sa mnom za stolom pače i jedan odlični gospodin iz Hrvatske — kupovao je barem kartu prvoga razreda — koji je takodjer zatražio na hrvatskom jeziku, iako ne pivo, s kojim sam se ja potpunoma zadovoljio. Dalje, sastaneš li ovdje svoga biv-

šega sveučilišnoga profesora, ne trebaš ga pozdraviti, jer on te više ne pozna. Odzdravi ti dodnše, ali onda se tako čudno ogledava za tobom, kao da samo još traži utvrdjenje neke svoje misli, pa da te jasno i glasno na nagykanizskom peronu zapita 118. Justinijanovu novelu. Brrr... i apage! Onda dalje možeš ovdje saznati, da taj isti tvoj nekadašnji profesor sa silno madžarskim imenom, i ne zna madžarski, služeći se u kolodvorskoj trafici njemačkim jezikom, baš kao i ti. I konačno, da ćeš ovdje svaki put gotovo naći jedan medjimurski seljački transport za rad u Donjoj Austriji.

Nagykanizsa čeka dugo, dugo. Tamo negdje iz posljednjih vagona slušaš madžarske arije. Jednu od ovih pjesama i poznam. U hrvatskom prijevodu započinje ovako: Zbogom, draga domovino, ostavljam te ja... I bog zna, zašto su ju pjevala ona momačka grla? I da li baš svijesno izabraše ovu pjesmu?

Na povratku u vagon nadjoh naše društvo u veselom razgovoru. Pristupila je k njima i mlada bosanska učiteljica, hoteći valjda svojom ozbiljnošću na njih uzgojno djelovati. U kutu hodnika, posvema već kod vratiju, nadjoh novu gošću. Malena, lijepo odjevena, u modernim žutim polucipelicama, sa velikim šeširom na glavi i ogromnom škatuljom kod ruke. Mala je sama, — e pa idemo da vidimo.

— Kamo putujete?

— U Beč.

— Odakle?

— Ovdje malo dalje.

Prvi upiti i razgovor je započeo. Mala je Njemica iz Brna, ne zna riječi češki, ali uživa, kad ja u njemačkom pokvarim. Ispravlja me. E pa dobro, mala i onako putuje u Beč, pa može da me instruira. Upitam je, da li je sporazumna, a ona odgovori:

— Prošla sam već mnogo zanata, pa mogu da budem i učiteljica.

»Mnogo zanata« pomislih, sjećajući se suputnice od Soluna, pa mojih soldata, ali njoj ne rekoh ništa. Nastavih s njome razgovor, a kad smo se oko 3 ure u jutro već dobrano oboje umorili, vratih se u svoj kupe, a ona podje u drugi pored nas. I kad sam razmišljavao još jednoć o »maloj« i našem razgovoru, o gospodjici iz Soluna i soldatima, dodje mi na um jedna poznata lička anekdota. Neki rodjeni Ličanin, kasnije visoki gospodin, vraća se u svoje mjesto. Sa svoje dobre memorije bio je na daleko poznat. I sada se on sjeća svoga djetinjstva, i došavši pred općinu raspituje o svojim nekadašnjim znancima: »A gdje je Mane?« — U štokausu, gospodine. — »A šta bi s Petrom?« — U štokausu, gospodine. — »Jovica?« — U štokausu, — odgovara načelnik sve tiše. Visoki se gospodin malo osupnu: »Ta za boga ljudi, vi ste svi u štokausu!« — A načelnik ga povjerljivo povuče za kaput i šapne mu u uho: Da nisi, što jesi — i ti bi...

Malo izmijenjena vrijedila bi ova pripovijest i za naš vagon.

— — — — — — — — —

Po danu je ipak ugodnije putovati. Ako ništa, a ono barem možeš gledati kroz prozor i promatrati okolicu, koja, naročito od Beča dalje prema Pragu, nije baš bez interesa. Konačno i same postaje nijesu monotone i na vlas slične jedna drugoj kao na našim željeznicama. I dok naše postaje znače mrtvilo i dok u njima jedva da stanuje po jedno, dva živa bića, austrijske su postaje napučene baš kao i svaka druga kuća u gradu. I tu, osim što susrećeš inteligentna lica austrijskih željezničkih činovnika, naći ćeš i po koje plavokoso i plavooko djevojče, što gleda, tko zna otkad, za svakim vlakom, što prolazi tatinom postajom, gleda i — čezne. Tko zna za čim, tko zna za kim. Ne smeta je ni što je mi iz vlaka napadno gledamo, — ona je podvinula ručicu, upravila svoje očice ravno preda se i pase ih kao mala dva jarića svoja. Tko si, lijepa djevojko i hoćeš li s nama? Hoćeš li sa mnom — osjećam kako upravlja svaki muški putnik. Pa svejedno, makar i s tobom, makar i sa mnom, samo da nam ne umire ovdje od čežnje. A vlak,

taj strašni i jedinstveni primjer štediše vremenom i filistarske točnosti, miče se, kreće, ide. Zbogom, Germanko mala, ostaj nam sretno!

U Schwarzenau na postaji, u prvom katu, kod otvorenog prozora, pere posudje debela služavka. I ona gleda nas i mi nju. Već ste navikli na to. I tko zna, nije li ona čeznula, nešto grublje, adekvatno svojoj tjelesini, — ali, draga, ti ostaj ovdje. In Schwarzenau, in Schwarzenau, wo solche Rosen blühen...

Već na granici Češke udje u vlak Čovjek Baraba. Nikad ne vidjeh ljepšega tipa ove vrste. Hlače finoga sukna, ali grozno nevjerojatno zamazane i otrcane, kaput slično. Kravata »samovezulja« pala je s jedne i druge strane nezakopčanoga ovratnika. Žute cipele i polucilindar. Drži u ustima zlo smotanu cigaretu, koja dakako ne pušta dimova, i pijano i nesuvislo govori. Ali uvijek sa zadovoljnim smiješkom. U džepu nema ni pare, kupio je kartu za tri postaje dalje, ali hoće da se vozi u Budjejovice. To on i otvoreno priznaje i svakome pripovijeda. Zaspat će — veli — i ne će se moći probuditi, pa možda kako i dodje.

— Herr, nur einen Zug... opazi mene gdje pušim.

Smotah mu cigaretu i dadoh, a on mi iz zahvalnosti na dugo i široko ispripovijeda svoje svijetle mlade dane. Bio je nekoć i bogat. U Budjejovicama ima sina i kćerku. Rade. On nije vičan na teške poslove, pa mora ovako. I pravo je — dodaje nakon kratkog razmišljanja.

Kondukter, nasmijana dobričina, poznavao je Čovjeka-Barabu i dobro pazio, kad odsluži njegova karta. Tri postaje kasnije izgubismo ga.

— — — — — — — — —

Veseli naši Zagorci ovako opjevaše svoju zagorsku žabu, što se službeno i poluslužbeno zove »cug«:

— Same sedneš, same sedneš,
već mašina tirja,
na pijacu
v beli Zagreb grad...

Ako se ne varam, znači to približno u hrvatskom prijevodu; taj vlak, to ti je tako strašna stvar, da jedva što si u Krapini sjeo, nijesi se pravo ni namjestio, a već si na Jelačićevom trgu u Zagrebu.

Dobri i dragi moji Imbrići, takovih vam vlakova više nema. I to je bilo možda u zlatna stara vremena, kad je grostata snubio grosmamu. Ovaj vam svaki vlak danas, kakogod brzo išao, opet tako polako puzi, da vas na dugim štrekama ubija. Ne, badava, sva nas moderna tehnika ne može još uvijek zadovoljiti. Pa ono grozno i monotono udaranje, pa oni bolovi, što ih nakon dvadesetpetoga sata osjećate u svojim sjedaćim dijelovima...

Osjeća to i moj čudni susjed u fesu i buni se dosta glasno. Mlad je, crn, visok, koščat, sa živim, crnim očima. Izrazito romanski tip, — pa odakle mu fes na glavi.

— Ja sam Talijan — od Firence — tumači on dobrom nijemštinom.

— Pa odakle vam fes i zašto?

— Bio sam kao talijanski vojnik u Tripolisu.

— U ratu?

— U ratu, — odvraća on smiješeći se.

Svi se odmah priklonismo k njemu.

Otišao je iz Italije, veli, kad mu je bilo petnaest godina. U Draždjanima otvorio je najprije s ocem trgovinu južnoga voća, od osamnaeste godine vodio ju sam. Prije dvije godine pozvaše ga u Italiju, da nastupi vojnu službu. Veselo je pošao. I služio je. Ali uto bukne rat, i — njegova regimenta morade poći. Poput svakog talijanskog vojnika i on se osjećao ponosnim, da je upravo on i da su njegovi izabrani, da podju u službu domovine, koja može zahtijevati i njihove živote. Ali ohladni brzo ovo oduševljenje, jer su napori preveliki, a da budu dostojni ekvivalent dobitka. Talijanski vojnici su izvrsni, ali ne mogu svega da podnesu. Osim toga bili su (sve dok nije sagradjena ratna željeznica) slabo ili nikako opskrbljivani hranom, tako, da su sma-

trali svetkovinom, kad bi se nahranili — devinim mesom. Najopasniji su im protivnici Arapi i Beduini. Nikad ne gube u ludo glavu, ustrajni su, trče prekrasno, po četrdeset kilometara kao za »fruštuk«. Veoma su skromni u hrani, te se hrane lukom i krumpirima. Interesantno je, da su s njima u logoru uvijek njihove žene i djeca. Na pitanje, što rade sa ženama i djecom, kad ih uhvate, odgovori Talijanac ukratko: koljemo ih. A onda rastumači, da u slučajevima, kad Arapi ili Beduini potisnu talijansku vojsku, žene i djeca njihova iza svojih ratnika mrcvare i do kraja ubijaju talijanske vojnike. Režu im pojedine udove, iskapaju oči i t. d. A jednakim neprijateljima treba da se jednako sudi.

Pripovijedao nam je i više komičnih scena, naročito iz doticaja talijanskih vojnika sa na pr. arapskim ženama, ali ja ću vam radije pripoviijedati jednu drugu: Bilo je to kod Benghasia, gdje je njegova pukovnija sudjelovala u tri bitke, od kojih je u posljednjoj i on ranjen. Pokazao nam je svoju desnu ruku s ogromnom brazgotinom preko čitavih žila, i jednom isto takovom s gornje strane preko svih pet prstiju, koji su mu onesposobljeni za svaki rad. Arapski nož oštro siječe, a on se i danas sjeća njegova gospodara. Prepoznao bi ga izmedju hiljadu drugih... Medjutim za jedne noći prije druge bitke najaviše straže neprijatelja, koji se rado noću dovlači do talijanskih logora. Dade se znak na alarm jedva nakon jednog sata sna. U dosta velikoj blizini začuje se neprijateljski šum. Neprijatelj navaljivaše trkom, ali bez vike. Postavi se bojni red i započe strašna svirka taneta, uperenih prema onoj strani, odakle se već vidješe i konture crne gromade, što im dolazaše u susret. Neprijatelj mora da se grdno zaprepastio, — jer već iza deset časaka pucnjave nijesi ga ni čuo ni vidio, a da nije ni odgovorio vatrom. Još neko vrijeme čekanja, opet se postaviše jake straže i oni se povratiše. Kad u jutro — nasmiješi se naš pripovjedač — nadjosmo na onom mjestu, gdje smo si prošle noći predstavljali neprijatelja,

oko osamdeset mrtvih kamela... Naši su izvrsno pucali...

— Pa što ste s njima? — upita jedan znatiželjni putnik.

— Pogostiše se — dodaje debeli suputnik — mesar.

— Volksfest — završi naš Benghasianac.

Iza treće bitke odležao je pet mjeseci u bolnici, i sada ga kao nesposobna otpustiše. Vraća se nakon dvije godine natrag u Draždjane, gdje ga čeka puca.

U, to je već i naš vlak ušao u poznata podzemlja prije Františekovih nadraži.

— Praha! Prag! Praha!...

Mnogima od nas je odlanulo.

— — — — — — — — —

Iza dobre večere, prvoga pristojnoga obroka od Zagreba, premda umoran, ne mogoh odoljeti staroj navici i podjem u kavanu. Tu nadjoh na veliko moje veselje i ostatke hrvatske delegacije na novinarskom kongresu i sokolskom sletu: g g. B. Budisavljevića, V. Vildera, J. Banjanina i dra Jambrišaka. Iza nekoliko zaista ugodnih časova, provedenih u njihovu društvu, podjoh u krevet.

One sam noći izvrsno spavao. Sanjao nijesam ništa.

Prag, u srpnju 1912.

III. POD NOVIM NEBOM

Vltava je ponos Pražana. Rijeka Čehâ, rijeka sile. Optiče gotovo čitav grad, i ima s njime zajedničku historiju, koja je i svijetla i tužna, kao i historija čitavoga češkoga naroda. Tu u njezinim valovima poginu strmoglavljen s Karlovoga mosta dobar katolikos Ivan od Pomuka. U žutoj njezinoj pjeni nadjoše svoju smrt mnogi moderni samoubice. Ali ona šuti i ne kazuje ništa. I da nije onih zlokobnih križeva na jednoj limenoj ploči onoga historičkoga mosta i da nije svakodnevnih no-

vinskih vijesti, ne bi se ni znalo za mnogi njezin zločin. U isti čas i strašna i lijepa. Voda joj je žuta, prljava i pjeni se. Kao pod silnim teretom rabote od vijekova. Na mahove se razlijeva preko kamenite praške obale, a osobito u rano proljeće prouzrokuje u svom tijeku diljem čitave Češke mnoge poplave, donoseći bogzna otkuda naslage lijepo istesanih greda i uposlujući tako praške besposlice, koji ih ovdje uz neznatan honorar dugim motkama hvataju. Pa ipak mi je draga ta i takova Vltava i ja uvijek rado silazim k njoj. Osobito u večer, kad se zapale prve svjetiljke na mostovima i zasjaju prva svijetla visokih prozora mlinova i kuća, podignutih upravo nad valove. Svijetla se odrazuju na pritajivanoj njezinoj površini, ovdje ondje stoji po koja ribarska ladjica, dok su se tamo malo dalje smirili ponosni Vltavini parobrodići, koji, mislim, noću ne putuju. To je ono drugo lice slavne rijeke, koje znači umilnost, kad ne vidiš njezinih žutih valova i pjene, i slušaš samo šum nekolikih slapova, koji kao da u noći nijesu tako bučni kô po danu. I ona, večernja Vltava, ne izaziva na prkos borbe kao za danjega svijetla, već snatrivo vabi i zove, obećavajući najljepše užitke svoje. I ne ostane neuslišena. Praška mladost, a naročito ona, što bilježi svoje prve ljubavi i prve mladenačke zanose, svake se večeri rado sastaje ondje. Na obali i otocima. A poglavito u predvečerje nedjelja i blagdana, kad se ljubavni šapat natječe gotovo i sa samim šumom rijeke. Tu je onda odmaralište žustroga Praga, sklonište Praga, koji ljubi, i omiljelo mjesto onih njegovih stanovnika, koji uživaju u čarima lijepih ljetnih večeri.

Tu se tako često sklonem i ja, koji se momentano ubrajam medju ove posljednje. Streljačko ostrvo usred Vltave sijelo je mojih najljepših večeri. Ukrašeno stoljetnim kestenovima i mladim akacijama, rasvijetljeno električnim žaruljama izmedju stabala, sa dva paviljona, od kojih u jednom uvijek svira muzika, a okolo, naokolo Vltava, — to je valjda najljepše noćno ročište ljetnoga

Praga. Osim toga — njegova publika! Sve mlado, zaljubljeno, otmjeno, živo, ludo. Starost se ovdje ne osjeća kod kuće. Ako koji starac ili starica i zablude ovamo, brzo će i otići na pogled onoga života, što bruji i ključa i ne dâ da se smeta. Na jednoj strani ostrva je restauracija, na drugoj park. Ovaj nije u noći rasvijetljen. Tu se polazi — samo onako... Muzika zasvira na pr. poznatu kompoziciju za krilni rog: »Ljubi me i svijet je moj!«, i sad ćeš tek vidjeti, kako ovdje sve živi istim životom. Ali to treba vidjeti — ili upitati nerasvijetljen dio otoka.

— — — — — — — — —

Jedne kasne večeri prošetam se i ja parkom. Na jednoj klupi u potpunoj tami sjedi sama neka djevica. Meni je bude žao — ja bih i prišao, — ali kako sam hude sreće, kô Kosovka djevojka, sve me nešto strah. Noć, tama, razočaranje i t. d. Prošetam i drugi i treći put pokraj nje. Na koncu mi bude već svejedno.

— Gospodjica sama?...

— Sama kao prst — prihvati ona odmah cijelu šalu.

— Pa dozvolite, da vam za čas pravim društvo.

— Oh, molim, molim...

Bože, da sam si barem pregrizao jezik, kad sam izgovorio ove posljednje riječi! Dakako, djevica je prilično vremešna, ružna kô stara crkva, a sklona, da ne vidjeh takove sklonosti. Ja sam odmah znao, što mi valja činiti, ali kako? Kako ćeš uteći, kad si se sâm ulovio. A ona me upravo obasipava nekim čudnim pripovijestima o tom, kako mora sutradan iz Praga u Plzenj k svojoj sestri, kako joj je to muka, kako je došla ovamo, da se snatreći rastane s dragim Pragom...

— Ali, gospodjice, pa odgodite put, ostanite ovdje! — zgriješih ja po drugi puta.

— Je li, i vi velite, oh, kako bih rada, kako bih rada!

— To je barem lako.

— A kako? — prihvati ona hrlo.

Sad istom nisam znao što da kažem.

— Pa tako. Jednostavno napišite, brzojavite: ne mogu ili ne ću doći...

Ona je samo teško uzdahnula i dala mi razumjeti, kako bi tome mnogo, mnogo više trebalo. Ja sam vidio, da padam sve dublje. Nigdje izlaza. A ona, kô da su je opsjeli zli dusi, ispripovijeda mi na dušak valjda čitav svoj život samotarke, svoje obiteljske nesreće i svoje užasne duševne patnje, a ako sam pravo čuo, rekla mi je, da i pjesme pjeva, i da ih ima čitavu zbirku spjevanu na oproštaj od Praga pod natpisom: »Na shledanou!« (Do vidjenja!) Ja sam šutio kao Lotova žena, (razumije se nakon sumporisanja Sodome i Gomore) i proklinjao svoj udes. Da se jadan za zelen bor hvatim, i on bi se zelen osušio. Sve moje najljepše uvjerenje o Streljačkom ostrvu počelo se drmati u temeljima. A nijesam znao, kako da joj kažem, da bi nam se valjalo rastati. Kavalir sam, pa eto, nijesam mogao...

U to začujem kraj sebe opet jedan strašni uzdah.

— Ah, još čekam samo da mi glazba odsvira jedan komad, pa da podjem — reče ona.

— I zbilja ćete već otići?

— Moram. Već je kasno....

O hvala ti, dragi kapelmajstore, ti dobra i plemenita češka dušo! Komad je bio kratak, naš rastanak još kraći, ali to srdačniji... Zavjetovah se ne ulaziti nikad više sâm u park Streljačkog ostrva. Ni po danu.

— — — — — — — — —

»Vltavo! Vltavo! rijeko Čehâ, rijeko sile, Kud odoše Tvoje vile?...«

Tamo u krajnjem kutu parka Streljačkoga ostrva uredjeno je kupalište. Muško i žensko. Kad nakon zalaza sunca padne prvi hlad, ovdje je veoma živo. Veslački klubovi praške gospode i gospodja izlaze na lakim svojim čamcima na Vltavu. Neki plove ozbiljno, iz športa, drugi nestašno i obijesno, iz zabave. I ovi drugi su daleko interesantniji. Tu je i cike i krike i bacanja u vodu i — puno, puno ženske mladosti. A kad one izlaze iz vode, a plivaće im haljine, mokre, tijesno prileg

goše uz krasna tijela, — mi nesretnici, što stojimo razasuti po obalama, poželjesmo taj čas da budemo makar ženski plivaći kostimi...

— O, Višnu! O, Šiva!

Ovdje sam takodjer sproveo nekoliko sati.

— — — — — — — — —

Sjedio sam za jednim stolom sam. Večer je bila tiha i vedra, da se je kroz grane kestenova vidjelo gotovo bijelo nebo. Svi su stolovi restauracije bili puni. Znao sam, da će u navali htjeti netko da se priključi i k meni. Ali čekaj, braco, valjalo je ranije doći. Sad ću si društvo izabirati ja. Jednostavno: zaposjednuto, — razumije se, dok ne dodje ono nešto, što je imalo doći. Interesiralo me, kako će mi uspjeti manevar. Glazba je udarila neki karišik pjesama, koje su svi Česi poznavali. i imale bi prema tome biti češke . Ali tu je bilo i naših: »Za jedan časak radosti...«, pa »Goro, goro, visoka si«, pa čak i »Ja sam Varaždinec, domovine sin!« — i zato me vrlo začudi, kad najedamput začujem, gdje već posve blizu iza mojih ledja pjeva upravo ovu posljednju ariju jedan ženski glas. Bila je to mlada neka žena, vodila je za ručicu dvoje dječice, jednoga dječaka od koje četiri godine i djevojčicu jedva godinu dana stariju, i više plešući s njima dodje upravo do moga stola, i bez ijedne riječi pardona — sjedne. Oho! Takovom se naprasitom gostu nijesam nadao. Pa još k tome žensko, gdje su mi uvijek pripovijedali, da je taj stvor umiljatiji, nježniji. skromniji. Ali nje kao da se i ne tičem ja. Ona si lijepo i dalje pjeva svoje pjesmice, prati ih po mogućnosti udaranjem takta prstima po »mome« stolu, ili ako je pjesma živahnija, zafićuka si. No, to mora da je tvrdi orah.

— Odakle milostiva pozna ove pjesme? Neke od njih su i hrvatske — uslobodim se ja, kad je prestala glazba.

Ona me malo s visoka pogleda. Ajme meni!

— Koje na primjer? — zapita.

— Eno, na pr. — i ja joj bojazljivo otpjevam »Varaždinec, domovine sin«.

— To je češka pjesma — odgovori suho ona.
— A »Goro, goro visoka si«?
— Takodjer.
— A »Za jedan časak...«?
— I ovu sam čula pjevati u Pragu.

Sve je to odgovarala ponosito i odmah odvraćala od mene glavu. A kad joj se ja usudih primijetiti, da sam i ja Hrvat, i da se ove pjesme tko zna otkada i kod nas pjevaju, odgovori ona:

— Češke pjesme, koje su postale toliko popularne, da su došle i k vama...

— — — — — — — — — —

Svijetlo veselo titra, oko mene buka i pir, a ja sâm gledam u ljude, svijetlo i noć. Negdje kao iz daljine čuje se šum najbližega slapa. Prijatelji moji! Kad bih imao novaca, koliko imam želja, kupio bih vam streljački ostrv. Tu bismo smjestili našu koloniju i predavali otok od koljena do koljena potomcima našim za vječna vremena. Ovdje bi se doduše živjelo, ali i — radilo. Ja vas uvjeravam.

A sada bih trebao jednu dragu ruku, da mi zaklopi sanene oči.

P r a g, koncem srpnja 1912.

IV. NOVI GRAD

Ono, što je Rusima Moskva, sveti grad, Muslimanima valjda Meka, a Hrvatima nikada ne će biti Zagreb, — to je Česima Prag. Zlatna Praha, majčica dobra. Koncentraciona točka raštrkane narodne snage, sinonim političkih, kulturnih i gospodarskih težnja češkoga naroda, zjenica u oku ove bogate zemlje. Čuvar narodne tradicije, putokaz i svjetionik. Nada i ponos. Grad od preko pol milijuna stanovnika (kamo se uvijek uračunavaju predgradja i susjedne općine), sa svim obilježjima glavnoga grada kulturnom i nacionalnom sviješću jakoga naroda Nijemci, kojima i »N. F. Pr.« ne daje u Pragu

više od 40.000 stanovnika, ovdje se naprosto gube. Barem u svakidašnjem životu, jer u politici, uslijed svog općenito privilegovanog položaja u monarhiji, znadu i ovdje podizati umjetnu buku.

Prag ima potpunu svoju češku univerzu s profesorima svjetskoga glasa, tehniku sa 3000 slušatelja, nekih šest ili sedam većih ili manjih kazališta, svojih bogatih muzeja, akademiju, više znanstvenih, književnih i umjetničkih društava, mnoštvo humanitarnih zavoda i — jedno predgradje sa 75.000 stanovnika, koje tek u novije vrijeme sagradi prvu svoju crkvu... Po svom izvanjskom licu i unutrašnjem životu velegrad, slavenski velegrad.

Noseći u sebi vidljive tragove historije nekad samostalnoga češkoga kraljevstva i uspomene na najslavnije periode češke prošlosti, — a opet imajući sve uvjete modernoga velegrada, predstavlja on poput Zagreba grad sa dva lica, imajući ipak više smisla za onaj stari i pocrnjeli svoj dio nego Zagreb. To su na jednoj strani: stari dvor čeških kraljeva, Hradčani, čuvajući ljubomorno svoju kraljevsku historiju, gdje si demokratski stomaci našega vijeka još i danas mogu da dočaravaju sjaj nekadašnjih krunjenih gozba i plesova u ogromnim dvjema dvoranama, što se uz ulaznimu pokazuju znatiželjnicima. Na stropovima lusteri sa tisućama svijeća, koje samo čekaju, da se upale, dolje prekrasno ulašteni podovi, koji samo čekaju, da njima klizne princesina nožica, a sa strane dvorana ogromni gotski prozori, koji samo čekaju..., ali ne, oni ne čekaju ništa, jer nikad više ne će kroza njih u kraljevske odaje uljesti kraljevsko sunce.

Ovdje je odmah i druga znamenitost, što će je cicerone pokazati strancu, stara luteranska crkvica, s ogromnim blagom. Tu imate na pr. kaleža i sakramenata, kraljevskih darova, od kojih jedan komad stoji po dva, do tri milijuna kruna. Čudilo me je, zašto se ovi milijuni čuvaju pod ključem... i zašto se ne prometnu. Pa onda, dalje: slavni most na Vltavi iz XIV. stoljeća, kojemu se iskazuje dužno poštovanje time, što njime je-

dinim možeš prijeći Vltavu, a da ne platiš obligatni krajcar, pa stari grad s ove strane rijeke: Tynski hram, starogradska vijećnica, češka univerza. Praška brana... s onim historičkim okolišem, punim tajnoga šapta i mučkih opomena. Na drugoj opet strani vidiš moderne ulice novoga grada, sa svim mogućim stilovima i arhitektonskim ekscesima, od mirne gotike, preko renaissance, do secesije, električnim tramvajima i automobilima, bukom i prometom, sa svojim modernim svijetom i njegovim modernim prednostima i manama, s uspjesima i poluuspjesima našega stoljeća. I dok je tamo u starom gradu sa pocrnjelim zidovima i poleglim krovovima blago stare kulture od vijekova, ovdje je moderna rekla svoju i ako ne posljednju. Tamo polaziš kad si zaželio da u miru osjetiš dašak stare slave i obnoviš pokopane nade, ovdje valja da protareš oči, da te struja ne zanese u neželjene sokake, i da dobro paziš na svoje — lakovane cipelice. Tamo se sniva, ovdje živi i promeće. I kad gledaš onaj stari dio Praga, gotovo ti dodje na žao, što mu se mjestimice tako blizu priljubiše prkosne četverokatnice sadašnjosti. Čini ti se, da bi bilo prirodnije, kad bi se novi grad dizao negdje dalje, odijeljeno, a naokolo starih snova da zasadiše čempresove i pinije, jablanove i žalosnice vrbe...

Moderni grad je snažan i silno se razvija. Naročito na periferiji, gdje iza nekoliko godina odsutstva nadjoh čitave nove četvrti. I dok se Zagreb širi nekako odmjereno, na istočnu i zapadnu stranu, ostavljajući dosele na pr. netaknute velike plohe zemljišta prema Savi, Prag u svojoj ekspanzivnosti ne poznaje zapreka. On znade samo jedno, strašno i bezobzirno: n a p r i j e d, karakteristično geslo glavnoga grada češkoga naroda.

— — — — — — — — —

Pražak je čisti produkt ovoga grada. Spajajući u misli slavnu prošlost sa sadašnjicom, ponosan, da je upravo sin naroda, koji je bio i ostat će unatoč svoga malenoga broja velik, on služi svomu glavnomu gradu, dakle i čitavom narodu, ljubavlju i odanošću djeteta

spram roditelja. On je dobar Čeh, dobar Slaven i dobar čovjek. Svaki od njih i to je pravilo, ne iznimka. Rado se oduševljava, ali praznih riječi kao da ne voli. Ili barem ne upire nad njima ozbiljno prst o čelo. I to je razlika izmedju njega i stanovnika dragoga mi grada. Ne radi ništa naprečac, za svakim djelom stoji misao, za mišlju čitav čovjek. Odatle i veliki uspjesi ovoga naroda, koji nijesu od jučer ili prekojučer, nego posao decenija.

U privatnom životu Pražak je povjerljiv, sklon, uslužan. Voli stranca, naročito ako je Slaven, i mnogo se interesira za prilike u njegovoj zemlji. S Hrvatima dolaze Česi mnogo u doticaj i vani, naročito u Dalmaciji i hrvatskom primorju, kamo polaze u novije vrijeme rado na ljetovanje, i u Bosni, gdje je mnogi Pražak odslužio svoje tri carske godine. Svaki će gotovo znati po koju hrvatsku riječ, a barem svaki deseti koju hrvatsku pjesmu. Privatno vole naš temperamenat i ako ga nikako ne može da razumije službeni Prag...

— — — — — — — — —

Inače, kako rekoh, ima češki glavni grad sve prednosti i mane modernoga velegrada. Lijepa kazališta ali i dobre orfeume, lijepe ulice ali i odlične restauracije, prekrasne parkove, ali i ugodne kavane. U orfeume, kao i kod nas, dolazi svatko, tko hoće da se brzo i solidno istroši. U ovim odličnim restauracijama okuplja se, razumije se, i odlična publika. Pije se malo, ali zato više razgovara, jer, vele, da često ugodno raspoloženje više daje otmjena okolina, lijep namještaj i položaj mjesta, nego ne znam kakova vodica. To je uostalom još prijeporno. Ali jedan mi prijatelj pripovijeda, da ne može da ispjeva pjesmu, nema li u jednom kutu intimne njegove sobice — palme... U kavanama, baš kao i kod nas, dvoja je publika. Jedna dolazi zbog duševne potrebe, druga zbog tjelesne. Jedna čita novine i časopise, kojih ovdje i u najneznatnijoj kavani nadješ svu silu, domaćih i stranih, druga popije svoj kapuciner ili bijelu kavu »iza (ili: mjesto) dobrog ručka i perfidnog vina«,

sjedi kod prozora na najljepšem mjestu i čeka valjda ideju. Prva se ne obazire na drugu, druga na prvu. Konobari su uslužni, ali samo jedamput, kad udjete. Servira vam kavu i tucet novina i ode. Kasnije ćete ga često i uzalud dozivati, jer je sigurno i on našao kakovu interesantnu novinu, ili razgovora o kojem aktuelnom dogadjaju. Pikoli su kao i kod nas maleni i ispod četrnaest godina (Maks, tješi se!), donosioci većinom vitki i neistrošeni momci, calkelneri okrugljasti i sa zlatnim lancem. Pikolo moje kavane ima tako veliku glavu, te mu neki šaljčina reče, da se ne smije nagnuti kroz prozor prvoga sprata, jer bi mu glava sigurno prevagnula. Pikolo je od toga časa u velikoj brizi. Njemu je za sada konačno svejedno. Ali što će biti, veli, kad se oženi? Stanovi su ovdje i onako skupi, a pogotovo oni u prizemlju...

Tamo u pokrajnjem krilu kavane igra se biljard a u stražnjem karte, i to naročite češke karte, baš kaošto bi i zagrebačke kavane mogle upotrebljavati nove slavenske.

Mali i srednji svijet, t. j. onaj, koji se baš ne broji u gornjih deset tisuća, dakle demokracija praška sakuplja se za ovih ljetnih večeri u popularnim pivarama, njihovim vrtovima. I tu je jedan posebni život, ali tu se i ne pije tek do granica potrebe. Mlado sjedi ovdje uz staro, poznati uz nepoznatoga, kako uhvatiš mjesto, jer su ovi vrtovi obično nakrcani. Pravo je vrijeme od sedam do deset sati u večer. Pražak donese pod jednim pazuhom večeru, pod drugim svoju babičku, te čitava familija blaguje ovako pod vedrim nebom. Uskoro započne bučni razgovor i pjesma. Ovdje su konobari ili konobarice i previše uslužni. Trče oko stolova s napunjenim vrčevima, i ne čekajući naloga izmjenjuju stare prazne ili na po prazne čaše novima, kao da blago dijele. I tebi je posve ugodno, što se oni tako lijepo oko tebe »bave«. A kad se svijet već dosta razigrao, dogadja se u pravilu nešto, što se nikako ne može da udo-

maći u Zagrebu: ustaje jedna gospodja ili gospodjica, uzima škrabicu za češku »Maticu Školsku« i obilazi oko stolova. Ne traži se, da dadeš mnogo. Novčić ili dva. Samo, ako si Čeh, dati moraš. Jer:

Pri Flekovské pri sklenici
nezapomen' na Matici...«

(Za gospodje.)

Praške trgovce poznajete. Znate ih po Šimonovim crtežima, koji su bili i u Zagrebu izloženi. Nijesu onako šareni kao naš Jelačićev trg, koga zaradi bogatoga obilja narodne nošnje i stranac pohvali, jer ovdje su prodavačice »profesionalistkinje«. Svaka ima »svoju robu, svoj dućan« na jednom naročitom mjestu, i ponosna je stoga. Izgleda barem tako.

Jutros ranom zorom posjetih jedan ovakav voćni trg. Bilo je rano, zrak je bio svjež, iako ja nijesam bio svjež. Zrakom je išao miris jabuka, krušaka, mandalica, grož dja. Ove je godine u Češkoj voće neobično urodilo.

— A cijene? Cijena? — pitate milostiva gospodjo?

Nijesam ja ni na Vas zaboravio. Evo: groždje 1 kg 2 K; marilice 1 kg. 1.60; kruške 1 kg 1.20 K; jabuke za »štrudel« 2 fil.; glavica kupusa ili glavica kelja 2 fil. i t. d. Vrlo jeftine su gljive, kojih je iza posljednjih kišovitih dana u izobilju.

Izmedju šatora s voćem igraju se derančići, valjda sinovi šatora.

— Ja ne ću više da budem konj. Ja sam već jučer bio konj. I prekjučer sam ja bio konj. Danas mora biti Jan... vikaše jedan mališ.

— Jest, danas mora Jan biti konj — prihvatiše i ostali.

A Jan, vičan da bude najmanje kočijašem, brzo se izgubi medju jabukama. I, jer nitko ne htjede da prihvati ovu nimalo sramotnu ulogu, morade se igra razići. Eto: »slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari...«

Prag, u kolovozu 1912.

V. SIVE ZVIJEZDE

(ILI PRIPOVIJEST O PAUKU I KOJEŠTA O DIVLJEM MAGARCU)

Već je dosta kasno prije podne. Kroz spuštene zavjese prozora jedva da prodire mlako sunce, koje nije uvijek milostivo. Ura u pokrajnoj sobi moje lijenive gazdarice lijeno udara, ali ja ne mogu da joj uhvatim svaki kucaj. Možda zato, što je debeo zid, koji nas rastavlja, a možda su mi ćutila obamrla. Ne znam, i konačno nije mi stalo da saznam. Dolje s ulice čuje se lomot teških lomotnih kola, što se toliko silno razlikuje od muklog zvuka kola poštanskih, koja nam tako rijetko donose metalnih vijesti iz drage domovine, a čiji zvuk već predobro raspoznajemo. Prije, dok nijesmo znali, da su »nade varave«, a računi, premda tačni, ipak bez smisla, nervozno smo na svaki njihov jek poletili k prozoru ili s produljenim ušima čekali, kad će se pred vratima naše sobe javiti poznati, rado slušani glas. Danas ostajemo mirni i onda, kad čujemo, da su poštanska kola stala pred našom kućom, i podajemo se dobrom usudu.

»Sve sivo u sivom«. Prije nekoliko dana — bilo to onda, kad smo prestali vjerovati u tačne račune — priredi nam posljednju gospodsku večeru zlatna slovenska duša, prijatelj iz žumberačkih krajeva. Ali prošlo je od toga nekoliko kišovitih dana i nekoliko hladnih noći i osjećamo, da danas konačno treba pokušati makar što, da odvratimo od sebe ono, što u intimnom životu nazivamo: tragedijom. Nije to konačno ni bila tragedija, ali mi svakako ne voljasmo ovakovih dana.

— Domovina nas je zaboravila. Naše usluge ne znaju ondje da se cijene, i uopće oni nas više ne interesiraju. Divorçons!... — hoće da filozofira prijatelj, izgledajući kao drugih sedam biblijskih godina.

— Prijedloge, prijedloge molim. Ne ću u svojoj kući naricanja i sentimentalizma.

— Čekajmo, dok nas se sjete.

— Dugo je.

— Možda da se probudi u njih savjest, a u nas koja sretna kombinacija za novi život.

— Ne vjerujem.

— Pa onda? Što ćemo dakle?

— Ništa.

To su takovi dani, kad će vam sve prije doći, no jedna dobra misao, a opet kad će vam doći takove misli, koje su sve prije nego dobre. Dobre u gradjanskom smislu.

Okrenuh se apatično u postelji, kojoj kao da je ovo nekoliko posljednjih dana dozlogrdilo moje grješno tijelo, i ne htjedoh ništa da mislim. I čudno čudo. Upravo u tom času padne mi ideja slavna ko Ilion, sočna ko bistrička šljiva!

— Imam je! — kriknuh i skočih iz kreveta, dok me je prijatelj prestrašeno gledao, sažaljevajući po svoj prilici moje bolesne živce. — Imam je!...

Ispod spavaće košulje pokročiše dvije dugačke ezavske noge prema dvokrilnom ormaru, koji je za čas pokazao svoju mršavu utrobu. Dvije dugačke ruke segnuše u nju i stadoše vaditi u rpu neke komade iz boljih i svjetlijih dana narodne prošlosti.

— Evo: hlače, kaput, prsluk...

— Ideja! Famozna ideja!... — kliče hladni prijatelj.

— Odijelo po najmodernijem kroju, engleski štof, dobro sačuvano — počinjem ja i nehotice da se vježbam, i slutim, kako u mene ulazi divni trgovački duh.

— Izvrsno! — potvrdjuje prijatelj, od nekoliko dana oslabljenim glasom.

— Dakle?

— Podjimo.

I mi podjosmo. Ne više kao Magdalene pokajnice, već uzdignute glave prolazimo gradskim ulicama. I gdje smo tačno proračunali, da će nas danas ostaviti i hod, noge nam upravo prekrasno služe. Mi ne idemo, mi polijećemo nad zemljom, a da je se ni ne tičemo.

— K svrsi! K cilju! Naprijed!...

Nadjosmo ga u jednoj prljavoj ulici staroga grada. Njega, Posljednjega svoga roda. Sjedio je suvereno pred vratima trgovine, na kojima se povješane njihahu o vjetru stare hlače i lakovane cipele, bluze istrošenih austrijskih soldata i stari zastori, šeširi, škrinje, ćilimovi, kubure, sablje. Gledao je naokolo svojim malim očicama koje nikada ne miruju, misleći po svoj prilici o tome, kako bi lijepo bilo, da je čitava ulica njegova. Tamo, gdje je danas Abramsohn, uredio bi skladište pomodne robe, gdje je lijepa udovica iza španjolskog židova Schönerer-Bellia, skladište kože, a ovdje, gdje je njegova trgovina, zatim gdje je trgovina njegova susjeda Jacoba i desnoga susjeda Knoblocha, uredio bi dućan, prosto veliki dućan, veletrgovinu svakovrsne robe. S vremenom kupio bi na Vltavi galije i odvozio robu po čitavoj zemlji. Kopnom i morem. U svakom većem mjestu imao bi svoje podružnice, a nad svakom bi se velikim zlatnim pismenima sjalo ime njegove glasovite tvrtke: Mavro Eliaš i sin, razumije se u svim svjetskim jezicima. On bi bio šef tvrtke, a sin, koji bi medjutim izučio trgovačku akademiju, poslovodja. Sara smjela bi poći dvaput godišnje u kupku.

— O, pozdravljam vas, gospodo, pozdravljam, — počeo nas obasipavati stari Pauk, čim je vidio, da upravismo k njemu korake, i ustajući sa stolice, podje nam u susret. — Koja dobra sreća, draga i lijepa mlada gospodo?

»Treba da sačuvamo naš ponos« — govorio mi je prijatelj, kad smo polazili k njemu, i za to sam na oko ležerno slušao njegovu riječ, kojom je tumačio Pauku, kako imamo u kući malenkosti, kojih bismo htjeli da se riješimo.

— A kada da dodjemo? — pitaše on uslužno, razumijevši u jedan čas sve.

Prijatelj je ovako očuvao naš ponos:

— Čekajte, mi smo kod kuće... ali znate šta? Najzgodnije vam je, da podjete odmah s nama, jer kasnije ćete nas teško naći.

Gospodin od starina je pristao. Ne rekavši nikomu od svojih ni riječi, zazveči novcem u džepovima od hlača i podje s nama na drugi kraj grada. Prijatelj i ja s jedne i druge strane, a on u sredini.

Moram priznati, da mi je samo trebalo izvjesno raspoloženje i nešto više razumijevanja za stvari, što ih je upravo na dušak sipao naš novi prijatelj, i ja bih se izvrsno putem zabavljao. Ovako jedva dočekah, kad stigosmo pred slavne dvore.

Nesigurnom rukom dodavah komad po komad čovjeku, u kome u onaj čas vidjeh svijetlu aureolu spasitelja i pred kojim se uz najbolju volju ne mogoh osjećati ravnopravnim, kako to biva u običnim kupo-prodajama. Sličan osjećaj imadjah samo jednoć: na stavnji... On je medjutim posve mirno ogledavao komade, i, zapuhan od stuba, kojima moradosmo proći, s nešto siputljivijim glasom nastavljao svoje pripovijesti, što ih je začeo još tamo negdje na razmedju staroga grada. Oprobao je izmedju prstiju tkaninu, opipao svako puce i metnuo moje, rodjeno moje odijelo preko svog ramena, da ga ponese...

— Dakle, mladi gospodine — čuo sam onda njegov pjevucajući glas — vaša riječ?

Mene je ostavio moj trgovački duh. Teško se dijeliti od svoga...

— Što dajete vi? — upitah ja nevješto.

— Ne, ne, vi morate reći cijenu.

Ipak se brzo pogodismo, i on mi isplati žudjene pare. Gospodin Eliaš uostalom već je i danas vrlo, vrlo solidno ime i ja vam ga preporučam. No sa mnom mora da je ipak učinio dobar posao, jer mi je na rastanku toplo stisnuo desnicu, umolivši me, da i nadalje ostanem njegova »kunšaft«, a prijatelju u uzbudjenosti ponudi krunu — na cigar... On ga je, razumije se, odbio.

Kad je Pauk izišao, četiri se oka augurski pogledaše.

— Prijatelju, dodji mi na grudi!

— Ne, podjimo radije samo na objed...

Onoga sam dana prolazio ulicama spuštene glave. Da sam pas, sigurno bih bio cvilio, kao što to čini ovaj plemeniti životinjski rod, kad izgubi na primjer gospodara. Ali ja nisam bio pas, iako sam u duši ozbiljno poželio, da postanem divljim magarcem. Ta onoga su dana prošla ispod mojih prozora tolika poštanska kola, a ja im pratim kretanje već potpuna 72 sata...

Večer je bila neobično lijepa. Nebo vedro i okićeno zvjezdama kao ordenima. U ovakovom raspoloženju dolazi ti, da zagrizeš u te zlatne krijesnice, što se sjaju na modroj bluzi islužena ratnika. Kušaš, da se digneš, ne možeš, pa sve da i dodješ zubima do njih — ostavile bi te vilice. Ti to osjećaš, otkrećeš glavu od sjaja, koji je prvi zavodnik na grijeh, i uvlačiš se u duplje.

U lampi dogorijeva petrolej, a ti kroz posljednje drhtanje njezina svijetla na zgnječenom komadiću papira gledaš čudno i nevidjeno pismo, gdje se slova suzuju i šire, ukrštavaju, okreću i poplesavaju. A ipak ti raspoznaješ ta slova i jasno čitaš:

Ubedjenje divljega magarca

Nikada tako ne jedoh tečno,
Ko ova dva posljednja parka,
Vas ću se spremno sjećati vječno;
Zaista odlična marka.

Nikada tako ne slušah slatko
Kasno u noći — kod vode...
Nikada tako ne teče mi glatko
Stih kao sada. O, rode,

Ako si ikad sačuvat htio
Pamet i srce od stiha·
Košto je ovaj, što još nije bio,
Tad šalji zobi...
Ah iha, ah iha, ah iha!

Prag, koncem kolovoza 1912.

VI. UMRO JE PJESNIK

Sretniji od Nietzschea; umrije od paralize mozga prije no što doživi čas, da hoda zemljom, ne znajući, da je na tvrdom tlu. Povrati se u krilo vječne rodilje izvršivši veliko životno djelo, dostojno i triju drugih života. Iza dvogodišnje nejake borbe s onim, što je jače od nas, podlegnu pedesetidevetgodišnji pjesnik s izgledom tri decenija starijega starca i smiri se u počasnim zidovima vyšehradskoga Slavina. Uz mnoge upokojene češke velikane nadje i on ovdje svoje posljednje mjesto, koje ipak nije ni šire ni dublje no grob jednoga običnoga čovjeka. Prijelaz u onaj pravi život, koji je tek beskonačni dan — kako on sam nekoć reče.

Bilo je to prije pet godina, kad su emigranti zagrebačkoga sveučilišta na svom dolasku u Prag našli ovaj grad bratskoga nam naroda u jednoj tuzi. Crne zastave na kućama bijahu joj vanjskim znakom. Umro je tada Svatopluk Čech, najpopularniji valjda pjesnik češki, najbolji poznavalac duševnih magla maloga čovjeka, kojemu kao da sudbina odredi, da se patnjama otkupi. Značila je njegova smrt golemi gubitak za češku poeziju. Pad jednoga od jakih bojovnika sedamdesetih i osamdesetih godina, majstora kod izgradnje temelja novije češke literature, kojoj upravo on i Vrchlicky dadoše biljeg, Čechove »Pisne otroka«, koje od g. 1895. doživiše za naše prilike bajoslovnih tridesetak izdanja, dovede na dan njegova pogreba na ulice praške valjda sve, što je znalo, da postoji u vezanom slogu pisana češka riječ. I tako onda otpratiše pjesničkoga druga Jaroslava Vrchlickoga u posljednje mire.

Ovih dana pretrpio je češki narod novi gubitak, dok je češka literatura završila jedan svoj odličan period. Jer Jaroslav Vrchlicky znači u češkoj književnosti sam za sebe odredjeni njezin odlomak, država u državi, zaokruženu cjelinu, koja ima svoj početak, klimaks i svršetak (ne pad), ako i nije išla kronologijski. Budući njegov historičar imat će da razredi ono, što

pjesniku za života nije bilo moguće, imat će da uredi staze i putove u ovoj bogatoj bašči, da razluči drveće od cvijeća, vode gornje od voda donjih i ovako pomnjivo uredjen park preda narodu. Jer dok njegov pjesnički drug, Svatopluk Čech, jednostraniji i zato u jednom smjeru savršeniji znači jaku poetsku individualnost, koja je sezala visoko i više i bezobzirnije nego što daje svoj Imprimatur naše vrijeme, Jaroslav Vrchlicky, tražeći umirenje svojih strasti, postade najuniverzalnijim duhom ovoga polustoljeća. I zato njegova jedinstvena pojava, upravo kao i njegov odlazak ne bijahu samo sreća i bol češkoga naroda, košto i Jaroslav Vrchlicky, premda pjevaše na češkom jeziku, ne bijaše samo češki pjesnik. U nekrolozima prigodom smrti Vrchlickoga, izgleda, da se pred blijeskom njegova kozmopolitizma zaboravljalo na jaku nacionalističku, češku notu u njegovoj poeziji. Zapali bismo u istu pogrješku, kad bi prisvajanjem njegove duševnosti tražili i mi snagu i značenje Vrchlickoga samo izvan njezina okvira. Nipošto. Čitava njegova poezija, i ona, u kojoj se zanosi za svetim Gralom češkoga naroda, svatovaclavskom krunom, ona, gdje iskazuje ljubav rodnoj brazdi, jeziku svoga roda i zlatnom Karlovom gradu, kao i ona, u kojoj pjeva slobodnoj misli, stablu života, ženi, ljudstvu, — sve to zajedno daje potpunu vrijednost njegovoj poeziji, koja istom ovako obuhvaćena pruža slku prave veličine pjesnikove. A po ovoj veličini svojoj i po ljubavi, kojom je grlio i narod svoj i čovjeka, on je naš, slavenski, općenarodski, ljudski. Mimo njegova kozmopolitizma ljepote, Vrchlicky je i kozmopolita osjećaja i duha. Ali kaošto je Tolstoj ostao Rus i Slaven, ma da je u isti čas htio da bude učiteljem sviju naroda, i Vrchlicky, premda proživljavajući na svoj način sve probleme, što su kinili i zabrinjivali njegove savremenike, nije nijednoga časa prestao biti i nacionalističkim pjesnikom češkim. Uvjerava nas o tome izmedju ostaloga i činjenica, što se je opet i opet vraćao mislima na rodna polja, i nakon cjelova s bratom svih kontinenata padao natrag u naručaj češkog naroda, da u pjesmama

svojim iznese njegove težnje, tužbe, bolove i krik. U univerzalnosti je njegova veličina, a po ovoj veličini on je svojina našega vremena, koje ne pozna državnih i narodnosnih granica. Na smrt njegovu treba da gledamo kao na gubitak čitavoga čovječanstva, i samo je naša krivnja, nijesmo li znali još za pjesnikova života shvatiti njegovo veliko značenje.

Nijesu ovo paradoksi, ako se na prvi mah i čini tako. Sve ovo ostaju činjenice i onda, sjetimo li se, da je i u samoj Češkoj jedna mladja generacija žestoko pobijala pojavu Vrchlickoga. Ako se već danas na cjelokupan rad njegov gleda i s ove strane drukčijim očima, nije ni u početku borbe protiv Vrchlickoga bio njezinim objektom pjesnički njegov genij, koliko već onda jasno opaženi tragovi jedne goleme i neuredjene šume, koja prijeti opasnošću zabluda onim pokoljenjima, što se upravo uzgajahu na bogatstvu duha Vrchlickoga. Ne mogavši se snaći u naglom njegovom stvaranju (ta i najbolji njegovi kritičari priznaju, da ne dospješe pročitati svih djela Vrchlickoga!), ljudi proživljavahu u odnošaju prema Vrchlickomu najveći kontrast. Razumjet ćemo još bolje ovaj kaos u dušama njegovih čitatelja, spomenemo li, da je prvi češkom narodu tumačio sve ideje i sve nazore od rinascimenta do modernoga danas tumačio bez osobitog sustava i bez želje pače, da ga nadje. Ne mislimo ovdje samo njegovu prijevodnu biblioteku, već i originalnu poeziju, u kojoj se odrazivahu utjecaji mnogih vijekova. Bila je to pogrješka njegove velike i silne kulture, za čije razredjenje jedan ljudski vijek ne dostaje. To su osjećali i znali oni, koji ga pobijahu ili bolje: odvraćahu od njega. To je u mnogo mahova osjetio i sam Vrchlicky i dok je na jednoj strani, zanesen čovječanskom strasti, dosta žučljivo odgovarao prigovorima svojih protivnika, na drugoj je strani korigirao i dotjeravao starija svoja izdanja, ostajući sam sebi najbezobzirnijim kritičarom. Lijep nam je primjer zato »Anthologie« Vrchlickoga, koju je pjesnik sam uredio, u novom izdanju nadopunio i opet kljaštrio, poka-

zujući kakav bi htio da se prikaže i kako bi htio da se na njegov rad gleda. Na ovom putu nije dospio do kraja. Još dvadeset godina trebalo je sada podijeliti ovom bogatom životu, i njegova bi veličina neoborivo sjala i ondje, gdje danas iz bilo kojih razloga nije dovoljno objašnjena. Jest, bio je silan. I zato upravo mogao si ga samo silno mrziti ili silno ljubiti, ali ostati ravnodušan prema njemu nijesi mogao. Ovako valja tumačiti i borbe češke pjesničke generacije devedesetih godina protiv Vrchlickoga, one generacije, koja ga je, ne odloživši oružje i samo nehotice slijedila spustivši se do legende, antičke neosobnosti i filozofskoga eklekticizma.

Bio je magnus parens češke književne kulture. On je tako reći stvorio jezik češke poezije i usavršio ga do posljednjih tančina. Majstor i virtuoz forme, i u ovom je smjeru udario novijoj češkoj poeziji čvrste temelje i otvorio nova prebogata vrela. Ima jedna karakteristična anekdota iz čeških srednjih škola. Kad bi profesor literature upitao, tko je od čeških pjesnika stvarao sonete, gazele, epos i t. d., djak bi bez razmišljanja jednostavno odgovarao: Vrchlicky. I bio je siguran da će pogoditi. Jer Vrchlicky je upotrebljavao sve forme. No golema je njegova zasluga, što je k Česima uveo valjda čitavu klasičnu i modernu literaturu zapada. O tom je u ostalom bilo govora u našoj javnosti, kojom je prilikom pobilježen potanko čitav rad. Htjeli bismo ovdje podsjetiti samo na to, da je Vrchlicky kongenijalno preveo čitavoga Dantea, Ariosta, Tassa i Goetheova »Fausta«. Prijevod svakoga od ovih klasika napose ispunjavao je čitav život njegovih prevoditelja. A Vrchlicky je uz to preveo Victora Hugoa, Baudelairea, Carduccia, Krasinjskoga, Slowackoga..., on je uz to napisao oko šezdeset knjiga originalnoga sadržaja, tako, da čitavo njegovo životno djelo broji oko stotinu i dvadeset svezaka. To je rad od jedva trideset i pet godina, rad čovjeka, koji je pored toga bio i profesor i urednik i predsjednik društva i predavač i narodni radnik i akademičar. Iza smrti pjesnikove nadjoše u rukopisu još mnogo kritičkih sastavaka, studija, sveučilišnih rasprava, nacrta. Tu je i velika studija o Danteu, po kazivanju njegovih znanaca opsegom i sadržajem jedina ove vrste u svjetskoj literaturi.

I tu bismo mogli stati. Ali još nešto. Rekosmo već, da se u mnogočem prikloniše Vrchlickomu njegovi mladji pjesnički protivnici, ne mogući odoljeti pjesnikovom jakom uplivu na literaturu češku novijega datuma. Ali u posljednje vrijeme dobiva njegov rad novu i najljepšu zadovoljštinu. Poezija stvaralačkoga predvečerja Vrchlickoga, noseći sva obilježja modernizma, puna kozmičke topline, fantastičke snage i ljubavi k zemlji, našla je svoj odjek u najmladjoj pjesničkoj generaciji češkoj. Novo pjesničko pokoljenje crpe snagu svoju na onim izvorima, što ih čitava jedna generacija htjede mimoići Utjeha starcu na polasku.

Vrchlicky nije popularan, jer je popularizovao druge. Nije bio popularan u onom smislu, kao na pr. Svatopluk Čech, čiji stihovi bijahu toliko poznati i toliko citirani, kao kod nas neke pjesme Preradovićeve ili kod Srba Zmaja J. Jovanovića. Ali ne znači to, da češki narod ne znade ocijeniti velikih zasluga Vrchlickoga za češku literaturu. On ih poznaje, i haran mu je za to. Pokazalo se to najbolje i prigodom pogreba pjesnikova, koji je uistinu bio velika narodna žalost. Samo poezija Vrchlickoga trebat će još dosta vremena dok prodre u najšire narodne slojeve, naprosto zato, jer je umjetnina višega reda, jer nije tako neposredna kao poezija Čecha, i jer je još danas premalo razredjena, probrana, ocijenjena. Ali ovo vrijeme će doći. I ovo vrijeme nije daleko.

— — — — — — — — —

Bez pretenzija da napišem o Vrchlickomu studiju, opetovah ovo nekoliko već izrečenih opazaka. Tko bi se barem donekle htio upoznati s poezijom ovoga najplodnijega pjesnika našega vremena, neka naruči nje-

govu antologiju: Anthologie z básni Jaroslava Vrchlického. Knjiga je izašla u nakladi praškoga nakladnika I. Otta.

Prag, polovicom rujna 1912.

VII. MOJA SUSJEDICA

Oko mene s jedne i s druge strane visoke trokatnice. Žute i pocrnjele, kao bolest ili grijeh. Nijemo gledaju u me nemajući što da kažu. U jutro, kad otvaram prozore, drjemovne su, u večer pospane. Sunce kao da na njih životno ne djeluje. Vedrina dana i jesenske magle ostavljaju ih netaknute. Monotonija. Dosada. Umor. Bojim se kroz prozor pružiti glavu. Ništa nema, što bi te barem na čas razveselilo, ništa, što bi te vesela rastužio. Tako je sve blijedo, bezizražajno, tupo. Pa i lica. I ta lica, što ih rijetko ugledaš kroz zatvorena stakla, učiniše valjda zavjet vječne nepromjenljivosti. Gledaju te kao stari kipovi, izdjelani iz danas već posivjeloga kamena, kojima tek slučajni putnik ugljenom naslika do dva oka da budu slični ljudima. I oni se ne miču kao što se i ništa ne miče u našoj ulici.

I ja bih valjda već davno pobjegao odavle ili bi šenuo umom, da nije skloni mi usud drukčije htio. Bilo je to... ne znam kad je bilo, tek bilo je jednoga poslijepodneva. Ja se upravo spremah, da na pogled ove monotonije istrčim niza stube ili šenem pameću, kad na vratima suprotne kuće po prvi put ugledam nju, jedinu malu i svijetlu točku našega kraja. Stajala je pred otvorenom trgovinom svoje mame i prstićima prebirala po prkosnim ćubicama. Bez ijedne riječi uprla je pogled u cipelicu, što je nemirno udarala o zemlju, i crnu čarapicu, što je diskretno sakrivala oblu nožicu. I ta nožica... Zašto mala nosi tako kratke suknjice?

Ja sam otvorio prozor. Mati joj je — slušao sam — nešto dovikivala, karala je, što li, a da mala nije ni okom trenula. Samo sam čuo, kako je od časa do časa

dobacivala jedno prkosno: ne. Mati je onda došla bliže, i ja sam jasno mogao razabrati svaku njezinu riječ. U istinu ju je karala. Posve obične stvari . No mala stajaše i dalje kao kip, samo joj se prkosne usnice jače naprčiše i nožice nervoznije udariše o zemlju. A kad joj se već činilo, da je svega dosta, podboči se obim rukama, saspe u jednom mahu desetak odlučnih riječi i zaključi: Ne, ne, i baš ne!... Okrene se onda naglo, da joj kratke suknjice visoko zalepršaše zrakom i podje niz ulicu. No već za desetak časaka stajaše i opet na vratima trgovine svoje mame.

Tako je nadjoh, tako je upoznah. Ovo malo, garavo, na prkose i kavgu vječno spremno djevojče. I od onog popodneva vidjeh je gotovo svaki dan, i od onog dana ne činjahu mi se toliko umornima naša popodneva.

— — — — — — — — —

Pomislite si curče od trinaest, četrnaest godina, veoma pravilno razvijeno. Kose joj intenzivno crne padoše u nekoliko udešenih prkos-čuperaka niz okrugla lica. I oči joj crne i sjajne, a obrvice kao iz crnog velura. Gleda u ovaj bijeli svijet tako nevino, a opet tako osorno, da ti se čini: traži nekoga s kim će na megdan. Ženski megdan — razumije se. Ali ga ne nalazi, velim vam, ne nalazi. Pozna je čitava ulica, i nitko ne pridje k njoj s kavgadžijskim namjerama. Svi su sigurni, da će ih mala nadbiti, ako ne riječima, a ono vikom i plačem. Ako je od potrebe ona znade i plakati, o, i te kako plakati. Zato je svi prijazno susreću i nastoje joj ugadjati. I premda je napržica, svi je vole. Osim družica. Dakako, sve joj zavide, što je našla metodu. Uporabivu metodu. Neke od njih drže pače, da je i ovaj njezin vječni prkos način, kojim se misli omiliti, i da je naučen baš kao i plač, za koji i sama veli, da dolazi, kad ona hoće. Ali i ona bira družice i mijenja ih veoma često? Kao Pecija krognove. I svaku večer naći ćeš dva tabora ovoga sitnoga ženskoga svijeta. One u grupi su njezine protivnice, ona jedna s njome — njezina je

stranka, što ju je predobila blagim riječima i tepanjem. Ako je od potrebe, ona znade i tepati. Njezine protivnice obično stoje na jednom mjestu, a ona s drugaricom šeta. Šeta mimo njih, baš mimo njih. I ne daj bože, da koja iz grupe dobaci koju žalnu riječ. Ona ih odvraća deset, ali deset iz srca i odmah se buši medju njih. Prepirka, kavga, rat. Pa ako na koncu čuješ plač, znak je, da je borba bila teška. Inače se protivnice pokoriše. — Drugu večer situacija je opet drukčija, i danas joj može biti saveznica jedna iz jučerašnjeg neprijateljskog tabora. Takova je već ona.

Pa opet, tko je ne bi volio? Baš ovu i ovakovu. Izgleda, da drukčiji temperamenat i ne bi pristajao onom garavom licu sa crnim čupercima i onim — nožicama u crnim čarapicama i maloj crnoj cipelici.

Ali mala ima i prijateljâ, obožavateljâ. Ima ih mnogo kao i — prijateljicâ. Neki su od njih dražesni, te gimnazijalskom strpljivošću čekaju, kad će i opet doći na njih red, drugi pokušavaju, da se šalom izvuku iz čestih vrlo neugodnih situacija. Ali mala ne voli šale. Ona je naučena vladati i gledati kako joj se sve pokorava. Zato ovi i zlo prolaze: padaju u nemilost jedamput zauvijek. Ali ona znade i grdno ismijati svoje kavalire.

— Nemojte misliti, gospojice, da me time uvrijediste. Vi me ne možete vrijedjati — govorio joj jedan sav crven u licu, s novom, za onaj dan naručenom kravatom.

— Podjite samo kući. Prijavit ću vas kateheti, što izlazite poslije sedam sati — nasmija se mala tako glasno, da je blamaža bila gotova.

A onaj, koji je došao iza odbijenoga kavalira, premda je znao i čuo sve i premda je slutio, da će možda i on teška srca morati da podnese što slična, bio je sretan, što smije barem na čas biti uza nju.

— Pi, što je ovaj glup!... —, rekla je jednoć prijateljici tako glasno, da ju je čuo kavalir, koji se upravo

oprostio. — Ne zna pripovijedati nego o profesorima. Taj mi baš nije trebao doći...

I on nije više dolazio.

Tko ju je samo onakovu stvorio, o Gospode! I kakova je to sila, što u njoj ključa i vrije, i čija je ovo krv, što teče njezinim žilama? Je li to prva mladost, čas, kad osjećaš tek nesvijesno, da postaješ ženom, ili skupocjeni dar života, po kome ćeš ostati vječno mlada? Tko ti dade naprčene usnice, tko ovaj pogled, što može redom iskazivati ljubav i prezir, o mala!

I počeh razmišljati o budućoj ženi u njoj. I pade mi na um njezin brak, a uza nj i jedna indijska legenda. Kakav će biti onaj, što će je smjeti nazivati svojom, ili će vrijeme i ovdje obrati životne suviške?

I ne znam zašto, potražih jedne večeri malu i ispripovjedih joj staru, naučenu legendu.

— — — — — — — — —

Kad je svemogući Mahadeva stvorio prekrasnu Indiju, sletio je na zemlju, da joj se divi. Njegov let dopratio je topli svježi vjetar. Ohole palme prigibahu pred Mahadevom svoje ponosne krošnje, a pod njegovim pogledom procvjetavahu čisti, bijeli i mirisavi ljiljani. Mahadeva ubere najljepši izmedju njih i baci ga u lazurno more. Vjetar podigne valove nad kristalnom vodom i prekrije divni ljiljan bijelom pjenom. Potraje čas i iz pjenušastog cvijeta stvori se žena, čista, bijela i mirisava poput ljiljana, laka poput vjetra i nestalna poput mora i morske pjene.

Žena se najprije ogleda u kristalnim vodama i klikne:

— Kako sam lijepa!

Onda pogleda oko sebe i reče:

— Kako je divan ovaj svijet!

I stupi iz vode na obalu suha. (Od toga doba izlaze žene uvijek suhe iz vode.)

Na pogled žene rascvate se cvijeće na zemlji, a s neba uprije u nju milijun znatiželjnih očiju. Od tada

svijetle zvijezde. Zvijezda Danica ražari se zavišću — zato i sjaji jače od drugih.

Žena prošeta prekrasnim šumama i travnicima, i sve joj se mučke zadivi. Ali brzo dosadi to ženi. Žena poviče:

— Ah, svemogući Mahadevo! Stvorio si me tako lijepom! Sve je očarano mojom ljepotom, ali ja ne slušam, ne čujem ništa od tog udivljenja, jer evo sve šuti.

Saslušav je, stvori Mahadeva bezbroj ptica. Bezbrojne ptice zapjevaše čarobne pjesme o ljepoti prekrasne žene. Žena ih sasluša i nasmiješi se. Ali odmah pojavi se nešto drugo u njoj. Žena se i opet poče dosadjivati.

— Ah, svemogući Mahadevo! — molila je. — Pjevaju mi čarobne pjesme i vele u njima da sam lijepa. Ali kakova je to ljepota, kad nitko ne će da me obujmi, da se privine k meni i da mi laska.

I stvori Mahadeva sjajnu, vitku zmiju. Ova obujimaše lijepu ženu i plazijaše joj kod nogu. Pol dana bijaše žena mirna, a onda i opet osjeti nezadovoljstvo i poviče:

— Ah, kad bih bila uistinu lijepa, nastojali bi, da me oponašaju. Slavuj prekrasno pjeva i kreštave ptice hoće da ga slijede. Sigurno već nisam lijepa kao prije.

Da umiri ženu, stvori svemogući Mahadeva opicu. Opica ponavljaše svaku kretnju žene, — ali žena bijaše zadovoljna samo šest sati, i već zazivaše u suzama:

— Tako sam lijepa! O meni pjevaju slavuji, obimlju me, plaze mi kod nogu i oponašaju. A tko će me obraniti, bude li netko htio, da mi iz zavisti naškodi?

Mahadeva stvori silnoga i moćnoga lava. Lav čuvaše ženu. I žena bijaše mirna tri sata, a onda opet zazivaše:

— Prekrasna sam! Obožavaju me, — a ja nikoga. Ne mogu valjda ljubiti toga silnoga i strašnoga lava, pred kojim osjećam poštovanje i strah.

Još istoga časa stajaše pred ženom mali, lijepi psić.

— O, kako je to prekrasna životinjica — kliknu žena i poče se maziti s psićem. — O, kako ga ljubim, kako ga ljubim!

Sad je imala sve, i nije mogla dalje da što želi. To ju rasrdi. Da si udovolji gnjevu, baci o zemlju psića, — psić zaštekće i uteče, udari lava, — lav zareve i ode, zgazi nogom zmiju, — zmija zasikti i otplazi. Opica uteče i ptice odletješe, kad je samo zaviknula na njih...

— Oh, kako sam nesretna — zajauče sada žena i zalomi rukama — ljube me i hvale, kad sam dobre volje, a svi odmah bježe od mene, kad se razljutim. O, aj ostavljena sirota! Svemoćni Mahadevo, po posljednji puta te molim: stvori mi biće, na kom bih mogla iskaliti svoj jad, koje se ne će usuditi da uteče, kad budem ljutita, i koje će morati da strpljivo snosi sve moje hire!

I zamisli se Mahadeva, i stvori joj, mjesto svih onih životinja, — muža...

— — — — — — — — —

Mala me gledaše svojim blještavim očicama, gledaše. I po prvi put mi se učini, ko da se zamislila u nešto. A kad svrših, one se jače zasjaje, naprčene se usnice otvore, a ručice veselo pljesnu:

— Ah, udat ću se...

I ne čekajući ništa više otrči, da su joj lepršali zrakom crni uvojci. Podje da potraži družicu svoju. A ja sam ostao gledajući za njom i sad istom nijesam znao, što je u ovom djetetu. A možda još povrh toga i sagriješih...

Ne znam, — tek eto, takova je naša mala, najsvjetlija točka naše dosadne, tmurne ulice.

P r a g, koncem rujna 1912.

A ONDA?...

Još nikada nije on osjećao takova zadovoljstva od prve pričesti do danas. Činio se lagan, da bi mogao poletjeti, očišćen i preporodjen kao djevojče, kad u bijelini izidje nakon crkve. Zrak mu je danas bio svjež, put

do ureda ugodan kao nikada prije. Došlo mu na časove, te je upravo poskakivao ulicom. Ništa, ništa, pače ni ljudi, što ih je sretao putem, nijesu ga danas smetali. Neke od njih je i mrzio i nije htio da se sastaje s njima, ali evo, sada ih je prvi pozdravljao, prilazio k njima i započimao razgovore. I svi mu se danas poput njega samoga učiniše iskrenijima, svi mu pogledavahu u oči ravno i bez bojazni. Naročito oni mladji, koji ga izbjegavahu, ako bi sam izišao na ulicu. I kao da su i oni znali, što se je dogodilo, i kao da mu i oni hvale, što je otklonio od njih zlo, koje bi prije ili kasnije moralo doći. Pa kad je trljajući ruke ušao u ured i tamo svakoga napose pozdravio, što inače nije bio njegov običaj, svi su se čudili njegovom dobrom izgledu i radosti, koja mu se jasno odrazivaše na licu. Svaki je znao, da se nešto osobito dogodilo, i svaki je na svoj način tumačio nepoznato raspoloženje svoga druga; ali upitati za pravi razlog kao da se nije usudio nitko. Tako je došlo, da je palo i zlobnih primjedaba, od kojih je najpoganija bila ona grbavčeva iza trećega stola: da je valjda na rastanku od kuće smio poljubiti svoju ljepoticu ženu... Ali on se danas, sve da mu je ovaku delikatnu stvar i u lice rekao, ne bi valjda ni rasrdio — tako mu je bilo voljko pri duši.

Jer evo: za devet mjeseci dobit će on sina. Sina ili kćer, — svejedno, tek jasno je, da će nešto biti. To mu je jutros porumenivši u licu i oborenih očiju rekla ona, njegova Marija, Manjka njegova. Ona ista Manjka za čiju su se sklonost još jučer, prekjučer, prije tjedan dana otimali toliki mladi ljudi i bili sretni, ako im je dozvolila, da je poljube u lijepu bijelu ruku s diskretnim jamicama, ili ako bi htjela da se na čas samo porazgovori s njima, da prošeta alejom ispod stare crkve ili zapleše s kojim od njih na posljednjem mjesnom plesu. Njemu je u takovim prilikama oblijetao mozgom čitav roj misli, a najstrašnija je bila ona, da on dijeli slasti uživanja njezine blizine s ovim mladim ljudima. To ga je mučilo. Ali od jutros ona je samo njegova. I već za

kratko vrijeme vidjet će svi ovi, da ona nije za njih i saznat će, što danas znade on: da će dobiti potomka...

— Hej, hej! — viknuo on, kao što bi običavao zvati, kad je htio da udje uredski podvornik. A kad je ovaj došao, izvadi žustro iz lisnice mali couvert i na sitnom komadiću papira napiše: »Zlato moje! Mjesto u restauraciju, dolazim u deset sati kući, a Ti priredi nešto dobra za svoga mužića. Podvorniku, koji donese list, daj jednu čašu onoga staroga. Ljubi Te u duhu Tvoj — Ivan.«

List zapečati i preda podvorniku.

Onda počne spremati po svom uredskom stolu, ali odmah opazi, da od kakova posla danas ne će biti ništa. Veliki osjećaj zadovoljstva, koje je čovjek dugo tražio i napokon ga našao, tako ga svega zaokupio, da je potiskavao sve ostalo, — a najmanje su mu na um dolazile njegove uredske stvari. Danas je on i ovdje, u uredu, bio muž i samo muž, a sve mu misli ispunjavaše ona, njegova draga i lijepa ženica, Manjka njegova. — — —

— Ah, mila moja! — uzdahnu on, i njemu se učini, da je danas po prvi puta za svoga jednogodišnjega braka osjetio pravu bračnu sreću. Jer sve ono, što je dosele bilo, pa i oni prvi dani njihova zajedničkoga života, nije značilo no vječni nemir. Ona ista njezina ljepota, za koju je nekoć mislio, da već samo posjedovati je, imati je u svojoj vlasti, znači potpunu sreću, — ta ista njezina ljepota raspinjala ga je toliko puta kasnije na strašnije muke. I on je često bio pored svoje lijepe žene toliko nesretan, da je plakao u samoći, čupao si kosu, a jednoć pače pomislio i na samoubojstvo. Molio ju je i zaklinjao, da mu se smiluje, da mu ne krvari srca, ali ona ga nije razumjela, ona mu nije mogla pomoći.

— Što da učinim? — upita žalosno ona.

— Lijepa si, lijepa! — odgovaraše on i ovijaše joj ruke oko krasnoga stasa i ljubljaše joj lijepe plave oči. Ali savjeta joj ne znade dati.

— Zar da te ostavim i podjem nekuda daleko, gdje me ne ćeš nikada vidjeti, i da se više ne povratim? Ili

da se odrečem svijeta i ljudi i stavim život u službu bogu i dobrim djelima? Obući ću na se crnu kostrijet, odrezati kosu, što mi nekoć padaše niz ramena, a glavu pokriti bijelom pečom... Oh, reci, i sve ću učiniti — govoraše ona.

— Ne, ne čini ništa od toga i ostani uza me. Ostani uza me — više je naricao nego molio on.

— Pa čemu onda ovaj vječni nemir, čemu patnje, što ti tajno muče dušu? Zašto nisi sretan, kad vidiš moju sreću, koja sam uza te i sva sam tvoja. Zašto?

— Ne znam. Ne mogu... — odgovaraše on, osjećajući, da odavle izlaza nema. Jer ljepota njezina bijaše ono, čemu je služio čitavim svojim bićem, boštvo, pred čijim je oltarom obilazio na golim koljenima, da mu dostojno služi, — pa ipak ta njezina ljepota bijaše izvor njegove najveće i goleme nesreće.

— Zašto je tako lijepa? — znao je više puta pomisliti u sebi, poželivši u isti mah, da dodje bilo kakav slučaj, i otme joj barem polovicu ljepote. Ali odmah se i zgrozio nad takovom pomisli, osjećajući, da počinja veliki grijeh spram boštva. Onda bi se opet javilo u njemu nešto s ludom i djetinjskom željom, da ona ljepota bude samo za njega, da ju vidi samo on, da ju uživa samo on. Svi drugi oko njega da imadu drukčije oči, da gledaju na njegovu ženu, na njegovu Manjku, kao na nešto ružno i odbojno, i da je samo iz samilosti lijepo susreću... Ali je odmah vidio, da su sve to tek lude tlapnje, i da ljudi oko njega imadu upravo tako dobar smisao za ljepotu i pravilne forme njegove Marije, kao i on. I za to je u isti čas počeo mrziti sve one, što pogledavahu za njima, kad je mladi par slučajno prošao ulicama. Mnogo puta je kasnije požalio i to, što su odmah nakon odlaska u gradić učinili običajne posjete, davši tako priliku, da se s njegovom ženom upoznaju neki mladi ljudi. A baš ovi mladi ljudi susretali su ih kasnije veoma prijazno na ulici, i njihove se oči požudno zaustavljahu na gospodji Manjki. Bilo je medju njima i takovih, koji bi im se naprosto priključili, osjećajući se u njihovom društvu veoma

ugodno. A to su bili za nj valjda najstrašniji časovi, i on nije mogao zatajiti svoje nesklonosti spram ovih ljudi, tim više, što mu se činilo, da i Manjki ovakovi posjeti nijesu bili neprijatni. Ali on joj toga nije nikada spomenuo. Što više, nije nikada ni pomislio, da bi joj to valjalo reći.

I tako su njihovi dani prve bračne sreće tekli dosta čamno, s vječitim njegovim unutrašnjim nemirima. Manjka je takodjer teško nosila njegovu grižnju, koja je činila, da njezin brak nije bio ono, što je mislila u njemu naći. I njezina duša nije bila više vedra kao prije, — ali od ljepote nije izgubila ništa. Nasuprot, ona je kao uprkos tome dobila svakim danom novih čara...

Prodje prvo proljeće, ljeto, jesen, zima.

Manjka je svakim danom jače osjećala, kako tonu u monotoniji. Osjećala je, da ovakav ludi život pregaranja i suhih svakidašnjosti, daleko od svijeta, ne će moći uvijek podnositi. Naročito za dugih zimskih večeri, koje su upravo prestajale, dolazile bi Manjki kao slatka muzika djevojaštva uspomene na radosne dane plesova i zabava, kojih je u glavnom gradu bilo u izobilju. A ovdje? Evo, sve prolazi mimo njih i bez njih. Kao vjetar, kao dim. Njezina mladost nije još uvijek prestala, ona to zna. Ali znade i ono drugo: da ne će trajati vječno. Zašto dakle da je sputava, zašto da je ne pušta neka se naužije, dok je još na vrijeme? Istina, lijep je ovaj njihov život. Lijepo je, jer se vole. Ali bio bi možda i ljepši, da je nešto više promjene u njemu...

— Promjena?... — a riječ je ova toli čarobno zvučila.

— Da, promjena!...

I gospodja Manjka odluči da se makne.

— — — — — — — — —

U njihovom gradiću priredjivahu posljednji zimski ples: maskeratu. A gospodja Manjka je maskirane plesove osobito voljela. Osim toga dogodi se nešto, što nije bilo dosele u običaju. Pozive na ples raznašahu dva mlada čovjeka, koji medju prvim dodjoše baš u njihovu

kuću. Jedno to, a drugo već i prijašnja odluka gospodje Manjke učiniše, da su se mladi ljudi veoma začudili, kad im je obećala sudjelovanje. — »Doći ću!« — nasmiješi se ona mladićima i prinese im ruku na poljubac. »Sigurno ću doći!« ...

Istoga dana za stolom reče gospodja Manjka svome suprugu:

— Ivane, vidiš, ovaj naš život ne valja...

On je osupnuto pogleda.

— Ne valja, eto — nastavljaše ona. — Ti uvijek u sebi patiš, to ja vidim, i premda znam, da me voliš, ti nisi zadovoljan. Šutnja tvoja to najljepše pokazuje. Tebi bi trebalo, da se malo rastreseš ..

— Kako? — pitaše on prestrašeno.

— Eto tako: da podješ u društva... Za koji dan na primjer priredjuje se ovdje ples... Ja sam obećala, da ćemo doći...

— Obećala? Kome?

— Dvojici mladih ljudi, što su bili ovdje, da nas pozovu.

On se nije suprotstavio kao i nikada prije, ali je osjetio, kako se zaljuljao u stolcu. Jer takova šta nije on nikada čuo iz njezinih usta, i nikada prije nije ona imala sličnih želja. Pa što se je to odjedamput s njom dogodilo? A govorila je tako obično, kao i svaki dan, iza ovih riječi poljubila ga je, kao i uvijek prije, i on nije na njoj opazio nikakovih promjena. Kako dakle da si to protumači? I zašto baš dodjoše ona dva mlada čovjeka, i zašto je ona baš njima obećala, da će doći. I prije je bilo u njih zabava, i prije ih pozivahu, pa je ona uvijek prva rekla: ne, ne idemo. Pa zašto najedamput sada?

On je bio uvjeren, da se ipak nešto moralo dogoditi.

Danas znade samo to, da mu je čitav prošli tjedan priredjivanja za ples bio naprosto strašan. On je zato najviše sjedio u uredu, vadio prašne korice zaostalih

spisa i — dodavao k njima nove... Pa ipak, kadgod bi se vratio kući, našao je Mariju oko priprema.

Negdje već pretposljednjega dana reče mu ona:

— Ivane, ja vidim novo nezadovoljstvo na tvome licu. Reci, ako je tvoja želja da ne idemo, ostat ćemo kod kuće. Ne moramo mi zato, ako sam ja obećala...

— Ne, ne, Marijo, poći ćemo. Moja je želja, da se malo rastresem... — odgovori on.

A onda pomisli u sebi:

— Zašto se ona samo toliko sprema?...

— — — — — — — — —

One večeri saznao je sve, — njemu se barem učinilo, da je sve saznao.

Kad su ušli u dvoranu, koja je bila bučna od već prispjelih gostiju, najednoć kao da se sve počelo stišavati i obazirati spram njih. Nekoliko mladih ljudi, ostavivši svoja dosadašnja društva, upravo poleti k njima, izražavajući svoju radost, što ih ne iznevjeriše. I dok se on samo čudio i klanjao, gospodja se Manjka podavala kavalirima, koji, u živu razgovoru i u pogadjanju maska s njome, na gospodina Ivana doskora i zaboraviše. Sve je požudno gledalo na lijepu ženu. Najpožudnije pak on, njezin muž, koji na upite prijatelja jedva da i odgovaraše, prateći očima svaki kret gospodje Manjke. Ona je medjutim djetinjom radosti prolazila salom, pozdravljala naokolo poznate i otmjeno se smiješila. I samo na čas kao da su joj bili neugodni oni brojni u nju uprti pogledi. Kasnije joj to i ugadjaše.

Povratila se k njemu samo jedamput čitave večeri, kad ga zamolila da smije plesati.

On je s nekoliko prijatelja sjeo za malen stolić susjedne restauracije, odakle je mogao vidjeti čitavu dvoranu. Odanle su dolazili zvukovi muzike, tiši i jači, pomiješani razgovorom lakim i bezbrižnim. Parovi se okretahu, izmjenjivahu i opet okretahu, a najviše njegova Manjka. U početku mogao je još sačuvati svoj mir, ali kasnije se sve više uzrujavao. Ta ovi mladi ljudi upravo su nesnosni. Eno, jedva je ostavi jedan, dolazi

drugi, da je na lakim krilima zvukova i vjetra ponese dvoranom. Manjka je već sva užarena u licu, što je uljepšava. I vesela je, razgovorna, i on je vidi, kako se posve privija uz mlada i vitka plesača. I dok joj on nešto šapće, ona se zagleda u nj svojim velikim očima i oboje se smiju. On je osjetio onaj poznat njezin dah...

Nije ni čuo, što ga zapita jedan od prijatelja, i ovaj morade ponoviti svoj upit:

— Kojoj dobroj sreći imamo da zahvalimo vaše prisuće?

Gospodin Ivan bio se malo zbunio, a onda reče:

— Ta znaš: žene — (prvi puta u životu govorio je ovako o ženama) — Marija veli, da bi nam se zamjerilo kad ne bismo bili baš na nijednom mjesnom plesu. A ja rekoh: pa podjimo na ovaj, — i tako smo došli. Ali odmah kao da se nečega sjetio, pogleda na sat i nadoda:

— No ne ćemo dugo ostati. Skoknusmo tek na čas, dva...

Prijatelj je, primivši ovaj odgovor, prihvatio odmah i za čašu, kucajući se naokolo. Tako čine ljudi, koji bi najradije nešto rekli — a ne smiju.

Zabava je za njihovim stolom dalje tekla kao dosele, a gospodin Ivan pogledavaše i dalje u dvoranu.

Uto je i glazba prestala, a onaj mali vitki plesač šetaše ispod ruke s gospodjom Manjkom. Ona kao da je posve utonula u razgovor, dok je on hladijaše lepezicom iza koje padahu riječi laske. Jest, tako je moralo biti, jer je on vidio, kako ga Manjka pogledavaše njemu poznatim pogledom. To ga bocne i on ustade. Kradomice dovuče se iza vratiju, pa kad su slijedeći puta šetajući prošli, priključi im se polagano i kao mirno reče:

— Marijo! Pazi da ne izadješ ovako vruća napolje...

Bila je to u zadnji čas naučena riječ, koju je jedva do kraja izrekao. Vidio je, kako se oboje trgnuše, iznenadiše, i nijedno ne znade što da kaže. A na Ma-

rijinu licu našao je jednu dosele nepoznatu crtu — bit će da je strah... Dakle, on ih je zatekao... Zatekao u času, kad mu se najmanje nadahu, i tko zna, što bi se bilo dogodilo, da u pravi čas ne dodje on. I ova dobra njegova Manjka nije dakle nego nevjernica, kao što su hiljade i hiljade njezina roda, imajući ne tek danas, nego uvijek masku. Masku poštene žene, koja ljubi samo jednoga. Žene, koja stupajući u brak zatajuje sebe i sve svoje sklonosti, i podaje se čitava svome mužu i nikad više u životu ne nadje prostoga časa, da ga ispuni ma i samom pomisli na drugoga, nikada jedne želje, koja bi bila grješna protiv ljubavi njihove... Sve su to naučene pripovijesti, a istina je — nevjera...

On je držao da sad razumije sve. I ne čekajući što će dalje biti, surovo otme lijepu Mariju vitkome plesaču i oni se vratiše kući.

Uzaludna su bila sva zaklinjanja, uzaludne suze gospodje Manjke. On se najprije nepoznatom dosele žestinom oborio na nju, prebacujući joj sve ono, što se kao teška sumnja nakupilo u njemu, a onda je shrvan zarinuo glavu u jastuke njihove bračne postelje i zaplakao gorko. Dugo je ostao tako jecajući. A kad je opet podignuo pogled, stajaše tik pred njim Manjka, u košulji i sa očima punim suza. Kao osudjenica stajaše pred njim i čekaše. On je gledaše, dugo gledaše, kao da je po prvi puta danas vidi u čitavoj njezinoj ljepoti. Onda se sjeti svojih surovosti od čas prije što ih ona primaše bez ijedne riječi, i pomisli, da li je moguće da ovaj mramorni kip nevinosti, ove blage oči, što pokazuju čistoću duše, i bijele ruke, što po prvi puta u njemu zuju čistoću duše, i bijele ruke, što po prvi puta u njemu ogrliše muški vrat — da li je moguće da nose grijeh? I sve one riječi, što prodjoše zvonko preko njezinih ustiju kazujući mu ljubav, zar je moguće da budu laž? Nije li sve ono, što joj je čas prije poganski sasuo nad glavom, laž, a ona je bijela evo kaošto pred njim stoji. I bjelja možda i nevinija, jer to kazuju od plača njezine mutne oči i bol nad njegovom nesrećom... I odjedamput osjeti silno pokajanje. U njemu se dogodi nešto, i on se

baci pred njom na koljena, i, obuhvativši je oko nogu, jecaše:

— Oprosti, Marijo!... Zašto si tako lijepa... Oprosti!...

A kad ga ona podigne na slabim ženskim rukama, zagledavši je onakovu na po nagu i osjetivši toplinu njezina tijela, sjeknu mu mozgom čudna jedna misao, koju složno prihvatiše ćutila i pamet. Pogled mu zasja, a usna protisne nerazumljivu riječ:

— Jest, to će biti moja osveta!... Osveta njezinoj ljepoti, koja nam sve daje, a mnogo oduzima.... Slatka osveta....

I dok je gospodja Marija u čudu gledala nagli preokret u duši svoga muža, on je ludo obujimaše i privijaše na svoje prsi.

Zaspaše one noći s dugim, toplim cjelovom na usnama, s cjelovom, koji traži svoje očitovanje u novom životu.

— — — — — — — — —

— Da, one noći... — razmišljavaše sada nad gomilom neriješenih spisa gospodin Ivan — One noći... A danas već on znade, da će dobiti potomka. To mu je jutros, porumenivši u licu i oborenih očiju rekla Manjka.

— Bolje bi bilo, da smo ostali do konca plesa — govorila mu ona sa sramežljivim smiješkom.

— Ne, najbolje je ovako. Tako sam ja htio — odvrati on, prigrlivši mladu majku.

A i sad mu se činilo, da je ovako bilo najbolje. Povratit će se njegov nekadašnji mir, a njihov budući život bit će čista ljubav i uživanje bračne sreće. I on je gledao, posve jasno gledao dane najskorije budućnosti i u njima svoju Manjku. Vidio je, kako joj se šire bokovi, brzo i nerazmjerno, kako joj ispred pregače nepravilno iskaču oblici, i kako se uopće mijenja na čitavom tijelu. Tamo, gdje su se prije ponosno isticale kao iz kamena isklesane grudi, doskora će se ispupčati nabrekle i nerazmjerne dojke, koje će samo pojačati nesklad, bijele

ruke omršavit će i postat dulje, a njemu se činilo, da će se pod teretom tijela i samo stopalo oduljiti i raširiti, zamijenivši današnju sitnu nožicu gospodje Manjke. Ali i lice će se promijeniti. I on je vidio, kako zdrava njezina lica svakim danom postaju bljedja, dobivaju crvene jabučice, koje su već davno izgubile svoj prvašnji sjaj. Tragovi nekadanje njezine ljepote i prekrasnoga tijela posve će se zametnuti, a znat će ih samo on i samo on. Pazit će brigom škrtice na svaku novu crtu, što će se pojaviti na njoj, i duboko u duši tajno će zapisivati stare. I ljubomorno čuvat će ovo blago, koje ne će više izići na sjaj sunca, ali koje se nikada ne će izgubiti, jer je samo zakopano, i za nj znade on.

I gledao je, kako će tada Manjka prolaziti ulicama gradića. Možda da će je ljudi lijepo susretati i priključivati joj se kao i dosele, ali misli njihove bit će posve drukčije. I dok su nekoć čeznuli i otimali se za njezinom ljepotom, to on dobro zna, sad će, gledajući kako je nestaje, ražaliti se nad ovom ženom. Nekadašnju požudu zamijeniti će sućut. Oni će joj biti dobri i blagi, pazit će na svaku iskazanu riječ kao pred bolesnikom, samo da joj ne dadu naslutiti, kako i oni vide umiranje ljepote...

I dok će je oni sažaljevati, on će sam, sam, sam uživati sakrivenu ljepotu, koju on dobro čuva i koja je samo za njih zakopana. On je njezin ključar.

Gospodin Ivan bio se tako u mislima raspoložio, da se je kao u snu smiješio i zatvarao oči, bojeći se, da mu lijepe slike ne pokvari danje svijetlo. I kao da traži nešto ili želi da obujmi koga, pružaše naprijed ruke, dok mu usne dozivahu jedno ime: Marijo! Marijo!

Najednom se trgne.

— A iza devet mjeseci?... — protisne mu na po zatvorena dršćuća usna, a raskolačeni mu se pogled zaustavi negdje na donjoj strani uredskoga stola. I to je bila strašna misao, što mu je poput blijeska prekinula slijed maštanja: Hoće li se onda povratiti njezina ljepota? Hoće li joj i opet splasnuti bokovi, zasjati oči, a

blijedo lice poprimiti svoje prvašnje rumenilo? Hoće li i opet ona kao kraljica prolaziti ulicama, kao mramorni kip, kome je bog dahnuo život, i on je prohodao da pokaže, da objavi: evo ja sam ljepota? Hoće li opet?...

— A onda? Što će biti onda?... zasikti ludjačkim šaptom tako glasno, da je uredski podvornik, koji se povratio s pismom, uprepašćen stao odmicati. I on je gledao, kako se ruke gospodina Ivana bez snage spustiše niz tijelo, a glava mu klonu, kao da se sprema na dubok san.

— Gospodine, evo odgovor od milostive — pristupi nesigurno podvornik i prinese mu pred lice plavo pisamce. On ne reče ni riječi, samo podignuvši glavu prihvati list. Gledaše ga neko vrijeme kao bez razumijevanja, a onda ga tek otvori. U listu Manjka s veseljem djeteta pozivaše svoga muža, završujući: »Dodji, da proslavimo današnji dan — u troje. Željno te čeka i tisućputa ljubi — Tvoja Manjka«.

Gospodin Ivan gledaše još dugo u plavi komadić papira, a onda mu se prsti sami počeše zatvarati, i on zgnječi i baci malo, plavo pisamce.

A kad je uredska ura udarala deseti sat, vraćao se gospodin Ivan niz Kamenite stube na ulicu, polagano kao nikada prije.

(1912.)

KORIZMENE VEČERI

Pepelnica, prvi korizmeni dan, najznačajniji je simbol pokornosti i sebezatajivanja, što ih kao opreku Antiki u noviju povijest čovječanstva unese kršćanstvo. Od onoga dana treba da se naprečac zaborave sve slasti zemaljske, ćutila treba da zamru, a glave kršćana da se posipaju pepelom. »Spomeni se, čovječe, da si prah i da ćeš se u prah pretvoriti«. Samo što bi pepeo, kao simbol prolaznosti, morao imati drugo znamenovanje. Trebao bi da znači poticaj k što djelotvornijem životu, koji je evo tako kratak, da nam uvijek valja misliti na polaganje računa. Ali pepelnički moral kršćanstva kao da se radije prihvaća. Jer, konačno, ipak je lakše moliti, nego li se kiniti zemaljskim poslovima.

Karneval je dakle otišao. Slaveni ga nijesu ni imali. Nijesu barem mogli da imadu onakova, kao ostali sretni narodi, kojima ne iskljuvaše srca. Svi smo to osjećali, i zato su radosni bili glasi iz glavnoga nad grada, da se je pokladno veselje i ondje svelo na minimum. Zagrepčani ne pokopaše ove godine ni obligatnoga »Keka«, što takodjer služi na čast novoj kulturi Zagreba. Jer ne samo prilike u vlastitoj kući, no i neriješena sudbina braće na balkanskom poluostrvu, učinila nam je Korizmu, u plemenitom smislu ove riječi, ranijom i trajnijom. Zar nakon Crvenoga Krsta — Karneval!?... I dok su ostali narodi sretno ludovali, zajednička nam se budućnost nesigurno rješavala u St. James-palači u Londonu. I prije no što je prestalo mahnitanje sretnika, naša se krv stala i opet prolijevati, da se dokonča veliko započeto djelo. Kao u još neprospavanom snu povratiše nam se i opet pred oči bolne tuge prošlosti naše, i draga v i z i j a b u d u ć n o s t i b o l j e.

Jer eno:

N a š a su polja zgažena kopitama pobjedničkih konja. Drumovi n a š i stoje još uvijek uzbibanih grudi od teških stopa nesravnjivih junaka. Od tamnih planina odjavljuje se zaostala jeka vapaja, uzdisaja i kletve, bojnih trubalja, bubnjeva i zatornoga zrna, — i jedne konačne, velike i silne pjesme ratnika.

Padajte, braćo, plin'te u krvi!
Ostav'te sela, nek gori plam!
Bacajte s a m i u oganj decu!
Streste sa sebe ropstvo i sram!

Dolje crna rijeka kao da se jače zamutila i uz strašni huk i pjenu valja se tisućljetnim koritom. U daljini negdje oziva se rzanje konja, što ostadoše bez gospodara, i od jutra obilaze izgubljeni poljanom.

Izmedju leševa ratnika i jauka ranjenih junaka prolazila je žena. Gola joj ramena prekrio bijeli plašt, a bosu

nogu obuo sandal. Laganim hodom i duboko spuštene glave obilazila je ratištem, pružajući mramorne ruke pređa se kao na blagoslov. Onda bi opet zaustavljala korak, spuštala se na koljena i tražila nešto u očima onih, što su znali da časno padnu. Pa kad već nema sumnje, da ove oči više ne govore, i kad spozna, da spokojnost junakova lica nije no posljednji odraz zadovoljstva nad učinjenim dužnim djelom, smučuje se lice lijepe žene i niz lice kanu joj sjajna suza.

— Junaci, Vama s l a v a!...

Ali odmah kao da se nečega sjetila, razvedri joj se pogled i ona odilazeći utiskuje u hladna usta mrtvaca sestrinski cjelov.

— Junaci, Vama h v a l a!...

I osvrćući se na mjesto mrtvih, isprekidanim korakom podje prema onoj strani, gdje se u posljednjem grču u žestoki koštac uhvatiše Život i Smrt. Nije tu bilo proklinjanja ni kletvi, niti plača nad zlim udesom. Tek isprekidani jauk, što ga izazivlju rane, koje krvare, pokazuju, da je borba teška. I, kao nekoć, obilazi lijepa žena ranjene ratnike, a njezina riječ unosi u njihove duše melem utjehe. I, kao nekoć, podiže na mramornu ruku glave umirućih, a iz zlatnih kondira okrepljuje umorne glave umirućih, a iz zlatnih kondira okrepljuje im obamrle udove. A oni se podavaju njenoj dobroj utjesi i njihovi se bolovi smanjuju. Oči, one oči, što još pred kratki čas ne poznavahu milosti, sada su blage i spokojnije gledaju u susret onome, protiv čega se bore, a što će možda i p a k doći: Smrti se ne plaše ova djeca Osvete. Sami podjoše da biraju nju ili časni život. Ali zašto da se umire upravo sada, kad dolazi o n o d r u g o ?... I to im eto ne dâ da podju, to je, što ih tjera na borbu protiv onoga, što su prije tako mirno izabrali.

I lijepa Žena obilazi i tješi i svijetlom nadom ispunja duše umirućih.

— Ti si znao da ostaviš mladu ljubu u kulama njenih otaca. Ona Ti je bila sve. I radost i smijeh, sunce i život. Ranom zorom polazila Ti je misao k njoj, u kasnu večer lijegao si sa sjećanjem na nju. Zaboravio si na ovaj svijet, i sav Ti je bio s njom u njoj. Sretni mladiću! Duboko u srcu Tvome bila je još jedna ljubav. Svetija i jača i djelotvornija. I jednoga dana, kad je s rodne Ti kule zamnio glas djedovske trublje, probudila se Tvoja tajna ljubav i — Ti si pošao. Ostavio si ljubu svoju i veselo prisluškivao glasu zova. I čuo si u njem, da se približava ispunjenje jedne davne želje. Razumio si, da Te zove O t a d ž b i n a. I pošao si. Sretni mladiću! Tvoja davna želja danas se ostvaruje. Otadžbina Tvoja zahvalno će spominjati ime Tvoje...«

Tako je govorila Žena mladiću, što je umirući upirao u nju svoje poluzatvorene oči. I prije no je svršila, vidjela je, kako ovaj pogled naglo potamnjuje, a ruka mladićeva, što je počivala u njezinoj, kako se brzo ledeni. Lijepa je Žena zaklopila ove umorne vjedje i poljubila ovu hladnu ruku.

Išla je naprijed. U licu joj tuga i ponos. Zaustavljala se kod svakoga od ranjenih bojovnika, s utjehom i melemima.

A kad je i opet došla k mladiću, kome otvorena prsa prekri grdna tamno-crvena mrlja, zažari se lice lijepe Žene. Teško je ne proplakati. Pa opet, — mjesto suza čuo je ranjenik kako govori biserni ženski glas:

— Blažena majka, koja Ti život dade. Blagoslovljen čas, u koji Te rodi! Imao si mladost i ljepotu, um i udoban život. Sreća Te susretala na svakom koraku. Udes Ti se smiješio izabravši Te miljenikom svojim. Ali Ti si znao, da imaš i jednu tužnu Majku. Djeca njezina — braća Tvoja — svijahu se nevoljna u plaču, a ona Mati dobra, sakupljaše im biser-suze u svom staračkom krilu, kukajući nad sudbinom djece svoje. Ti si čuo plač ojadjene Majke i slušao govor srca svog. Prezreo si i mladost i sreću i sve njezine darove. Spoznao si, da u tuzi nema života. Pošao si, da utreš žalosnima suzu i potlačenima doneseš oslobodjenje. Pošao si... Žrtva Tvoja nije bila uzaludna. Krv iz junačkih Ti grudi najavljuje oslobodjenoj braći novi dan...«

I ostavljajući mrtva junaka, pružaše lijepa Žena udaljinu svoje mramorne ruke i govoraše:

— Blažena majka, koja Ti život dade! Blagoslovljen čas, u koji Te rodi!

I obilažaše dalje ratištem. I opet ju je pratio slabi jauk umirućih i ukočeni muk mrtvih. U daljini sve se jače javljalo rzanje ostavljenih konja, dok su se uzdasi ranjenika sa sutonom gubili više i više. Visoko negdje nad poljanom čuo se kreštavi glas gavrana.

Lijepa žena primicala se posljednjoj hrpi junaka. Ovdje više nije bilo jauka, i ona je uzalud tražila da progovore ova usta i da se pokaže sjaj u očima. Usta su ledena i nijema, oči ukočene, zauvijek.

Tek u dnu kao da je zvao netko.

Bio je starac-ratnik. Sabrao je posljednju snagu i podigavši se na staračke laktove dozivaše Ženu. Pomoći nije tražio. Ne, ni za životom nije žudio. Pokazivahu to srebrene mu vlasi. Bilo je nešto drugo, što je htio da sazna prije no odavle podje... I zato, kad mu pristupi Žena, upre on u nju svoj strašni pogled, koji kazivaše više no bujica riječi, i iščekivaše odgovor na nj. A ona ga razumje i reče:

— Šezdeset dugih ljeta borio si se, divni starče, tražeći osvetu za prolivenu krv otaca. Šezdeset dugih ljeta obilazio si planinama našim, gledajući odakle će sinuti zora. Sinove svoje i unučad uzgajao pjesmom djedovskih handžara, kćerima svojim ucijepio si u srca mržnju na neprijatelje roda svoga. Divni starče, ponesi sa sobom hvalu budućih pokoljenja. Djeca Tvoja, dostojna svijetloga Ti primjera, borahu se slavno, i eno ih u redovima junaka tamo dolje...«

Starac pokuša još jednoć da se digne i pogleda prema onoj strani, kamo mu pokazivaše Žena, ali ga izdađe snaga. A ona, da mu olakša, nastavi:

— U redovima onih, koji su znali da časno padnu...

— A plod? — čuo si kao slabu jeku starčev upit.

No prije no što je dočekao odgovor Žene, uspravi se naglo posljednjim sakupljenim silama i prisluškivaše

prema onoj strani, odakle je dolazila vesela pjesma trubalja, isprekidana jasnim poklicima ratnika, kakova se još ono jutros odjavljivaše u jeci od tamnih planina.

— Šta je? — upita on.

— Plodovi Vaših borba, junaci!... Sloboda naša i braće naše...

— Uskrsnuće!... — dahnu u suton posljednja riječ staroga ratnika.

Ne. Nacija je naša plemenita i ona znade poštivati Slobodu. Pospimo pepelom glavu za naše stare grijehe. Mnogo ih je i teški su, i tko će od nas preuzimati za njih prokletstvo potomstva? Upotrijebimo narodnu korizmu našu na poboljšanje naše. Budemo li u sebi jaki, ne će nam čupati srce. Otima nam se tek ono, što sami dajemo. Grdna toljaga, što nam teško ranjava tijelo, izvadjena je iz naše zemlje...

Pospimo pepelom glave!...

Prag, početkom feburara 1913.

EX DOMU TRISTIUM

Maj, čarobni mjesec probudjenih strasti i stilizirani kavalir gospe Prirode, — poslao me je u bolnicu. Svejedno, mogao je to učiniti već i oktobar, i ja se ne tužim. Maj ovamo ulazi kao Pilat u Credo. Tek fakat jest, da ja evo za divnog majskog sutona iz prozora bolničkog drugoga sprata gledam u puno ljeto izvan nas i u veliku susjednu bašču, gdje se kao u romantičnoj poemi redaju, izmjenjuju i gube parovi. »Je první máj, je lásky čas...« pjevaju već i vrapci po jorgovanu bašče, samo onaj skeptik u meni ne će da vjeruje. E, pa dobro! I opet će proći Maj, mimo Tebe (mi se visoko poštujemo) će proći, a da se ni osvrnuti ne će. A Ti ćeš ostati s jadom usidjelice u duši i pun staroga hrvatskoga jala gledat ćeš za onima, što su znali da ga iskoriste. Jer Njemu treba da se žrtvama služi...

*

Uoči je Ivana Nepomuka. Ovdje ga zovu Jan Nepomucki, kod nas u sisačkoj literaturi Ivan od Pomuka, u Medjumurju pače Nepomuceni. Iako nije istovjetan s našim Ivanjem, kad se krijesovi pale i preskakuju vatre, ali ovaj današnji suton tolikom mi je intenzivnošću dočarao jedno ivanjsko veče tamo dolje, kod nas, da me nikako ne ostavlja. I ja se sjećam Vas, moji dragi i najdraži, sjećam se sela, malenoga sela pod hrvatskim gorama, njegovih mirisa, noći i nepomućenih radosti (o, Ivane Nepomuceni!). Vidim kroz polumrak vijugastu cestu, što spaja raštrkane kućice, — a na njoj usplamćuju vatre, prve, druge, treće, pa čitavo selo. Krijesnice skaču kao svijetle seoske duše i gube se negdje u smirenom zraku, a plamni jezici ližu i sikte. Čujem pjesmu, raskošnu i toplu, bisernoga grla, strasni krik, podcik, jujuškanje, što ne znači raskalašenost, no probudjeni Maj, mladost djevojačku. — Čujte! Podjimo! — reče netko, i da ni časa oklijevali nijesu, podjoše, — oni najdraži moji. I jedno malo ptiče, što se stisnulo uz nas bojeći se valjda plahoga zraka majskih noći. Sjećam se, da smo srnuli poput lude djece, da smo se gonili do besvijesti i bili mladji od najmladjih. Preskakivasmo vatre i znoj nam je curio niz čelo. Pa ipak, razmažena djeca grada, mi se ne umorismo one večeri. Kad smo se vratili, kroz otvorene nam prozore još kasno u noć sa šumom drveća pred kućom dolažaše i kasna jeka netom proživjelih radosti.

To su bile noći!... Sad nam mira treba,
O, udovi dragi! Nek se u snu vrati
još jedamput komad proživjela neba!
Zatvarajte vrata. Mi idemo spati...

»Nema većih bolova od onih, kad se u bijedi sjećamo sretnih vremena!« Ali u majskom sutonu to su otmjeni bolovi čežnje i ja ih volim. Tako mi života, mi ćemo se povratiti k vama, drage naše ivanjske večeri! Povratit ćemo se, da iza bezglavog lutanja nadjemo tihu luku, mi brodolomci jadni!...

*

Život!

Zar je daleko od nas? Zar samo ono, što gledamo s prozora našega drugoga sprata smije da se tim imenom zove? A ovo ovdje — šta je? Ta evo: vidim ruku svoju gdje žestoko miče po papiru, slušam srce kako kuca, osjećam mozak kako radi... Bolnica? Ona je tek jedna od mnogih stanica u životu, kojima čovjek mora da prodje. Stanica, na kojoj se prema običnom ljudskom vijeku stoji tek jedan čas. Egy percz-postaja. Kolodvorske vreve ovdje doduše nema, ali putnici su si dosta slični. I ovdje ih ima dvije vrste. Jedni su plahi, nervozni, nezadovoljni s dugim ostajanjem na jednom mjestu, i traže, da se što prije podje. Drugi strpljivo čekaju i čekat će bogzna dokle. Njima se uostalom i ne žuri prvim vlakom. Ovi drugi i tamo vani — u »životu« — bolje prolaze. Ne poznaju srčanih bolova i denerviranosti. Idu mirno u susret novim stanicama, pa ako im se štogod ne svidi, otkrenu glavu i ne gledaju. Čemu se konačno dati uznemirivati sitnicama? Mirno slušaju pozive onoga, što navješćuje odlazak vlakova, pa kad baš ne će i ne će da zovne i njihovu postaju, oni će jednoga dana zapitati:

— Kada?

— Zakašnjenje! — odgovorit će Čovjek Službe i oni će se zadovoljiti odgovorom. Sjedit će i dalje mirno na svojim mjestima i podizati glavu tek onda, kad službeni čovjek i opet zazvoni.

Uopće ima bolnica sa životom mnogih sličnosti. Jer konačno i tamo, u Životu, svi boluju. Bez bola boluju. Boluju od čežnje za srećom, koja se uzalud traži otkad kuca ljudsko srce, a opet je toliko zamamna, da svak vjeruje, da će je naći. I meni se čini, kad bi države imale miljardske fondove za one svoje članove, koji bi se odrekli traženja sreće, — ostali bi ovi fondovi netaknuti, jer bi se tek rijetki dali z a u v i j e k odvući od ove toliko čarobne igre. Dakle neizlječiva bolest. Samo što ona podgriza jednoga brže, drugoga polaganije, — ali naše su bolesti jasne. Jedni će ostati na stanici, drugi

će poći životom dalje, — to se može odmah i za svakoga tačno reći. Vječno bolovati — toga u nas nema. I u tome je naš položaj bolji.

*

Svježi mirisi jorgovana izvabiše me mnoga jutra u naš vrt. I zrak je bio svjež i zemlja je voljko odisala. Ti jorgovani, nekoliko starih kestenova, klupe i puteljci, — to je naš vrt. Bez ruža i klinčaca i bez baršunastih maćuhica, koje bi ovdje tako divno pristajale. Ni jezerca nemaš, da se obrastao pogledaš u nj, ni staklenih kugla, da se sam sebi nasmiješ. Sunce ovamo tek okomito pada.

U sredini je bolnička kapelica. Nad njom kô crven-kapica crveni toranj, u njoj hlad i toliko okajanih grijeha. Pred njom dobroćudno lice bolničkoga misnika.

Malo je zvonce zacinkalo. Odmah zatim vidjeh, gdje dva plećata momka turaju pred sobom čudna kolica. A ovo na njima? Dvije škrinje do dva mrtvačka doma, crne kao da im je i služba crna.

— Što je? — upitah.

— Nekadašnji! ... — odgovoriše mi — Mrtvi. Oni, što im noćas ćukovi otpjevaše posljednju.

— A imena? —

— Tko bi ih znao. Dolaze ovamo i odilaze kao vjetar. Teško ih je sve držati u računu. Od tolikih tisuća, što ovuda prodju, ostadoše mnogi za carinu. Tko bi ih znao! ...

I čovjek, što mi ovo kazivaše, poslovno se smiješio.

Bio je ... Erat quondam ...

O vi, Bezimeni! O vi, što čitav svoj život propatiste da umrete samotnom špitaljskom smrti, daleko od rodjene kuće, bez svijeće i bez ijedne utješne riječi! Kad vas dovedoše ovamo, znajući, da se više vratiti ne ćete, nijedna se suza za vama ne proli, nijedna se duša ne nadje, da vas požali. I nitko se ne obazre na vas do staroga doktora, što misleći na svoj važni poziv, vidjevši vas, zadovoljno si protare ruke: »Za moje učenike krasan egzemplar! ...« Smjestiše vas najprije na operacioni stol, kasnije na nosiljke, a konac vam je evo ovdje u crnoj zlokobnoj škrinji. Plećati bolnički sluge i otac su vam i majka, djever i pop. I mjesto pogrebnoga psalma prati vas škripa kolica, mjesto oproštajnoga slova kletva bolničkoga sluge, jer ste mu teški i jer mu je to mrska svakidašnja rabota. I tek kad vas polože onamo, odakle se nikad više ne vraća, vama će biti lijepo, jer izbjegoste ovim tudjim ljudima i učenjačkim pogledima njihovim, i dodjoste medju one, što poput vas življahu, da mogu umrijeti. Tamo, gdje su grobovi bezimenih, premda prestadoše kucati srca, osjetit ćete po prvi put toplinu doma ...

I stari bolnički misnik gledao je za čudnim sprovodom. Siguran sam bio, da i njemu dolaze teške misli o nikakovoj svrsi ovakovih života. A kad su kolica krenula, meni se učini, da staračke njegove usne izgovarahu za njima blagoslov.

— Udes je zaista do kraja nepravedan spram ovakovih ljudi — rekoh mu. Od kolijevke do groba — iz naćava u škrinju, eto to im je. I da ih još ne prati cinkanje vašega blagoslovljenog zvona, rekao bih: evo, upravo se povratiše lovci i razaslaše lovinu ...

A stari se sveštenik smiješio:

— Ne, dragi ... ovo zvonce ne zvoni njima. Ne znate li, da je danas nedjelja i ja ću ovdje služiti misu ... To zvoni ...

Misnik je otišao da vrši dužnost. Poput crvenkapice crveni toranj još se jače zarumenio.

*

O, bože, koliko nas je ovdje! I kakovi smo! Hodamo puteljcima, bijelima poput mliječnih putova nebeskih, i gledamo u zemlju, kao da nam je teški grijeh sapeo dušu. Po jorgovanima veselo cvrkuću vrapci, pustopašna djeca grješne Vrabice majke. Izmedju grmlja vidi se tu i tamo bijela haljina bolničkoga liječnika i nestane negdje u požutjelim zgradama. Tamo iz suprotnoga paviljona izleti skup mladih djevojaka, koje nikada

ne odavahu žaljenja nad sudbinom svojom. Lica su im bijela i blijeda i još uvijek lijepa, premda oči njihove potamniše i utonuše duboko ispod očnih kostiju. Uhvatiše se veselo ispod ruku, i kao da prkose bolesti i životu, prosu se mirnim bolničkim vrtom raskalašeni njihov smijeh.

Pored njih prodje jednako blijedo lice mladoga muškarca, koji teškom mukom turaše preda se noge. Sve se zagledaše u nj, a jedna od njih reče:

— Šteta ga je, lijep je. Nije trebao ovamo doći.

— I oči su mu lijepe — nadoda druga.

— I usne.

— I nos...

Nasmijaše se smijehom, koji kao da je kazivao: »Mi moramo da se smijemo i kraj toga zaboravljamo. Posve je slučajno, da si upravo ti nagrabusio na nas...« A kad već prodjoše, rastumači jedna lijepa plavojka svojim drugaricama:

— I on mora da je — nesretno ljubio...

Plavo jutro takodjer se smiješilo. Negdje u daljini čuo se žamor velegradskog života. Na naše puteljke stala se navlačiti sjena bolničkih zgrada.

O, kćeri Noći i Grijeha, ja vas predobro poznam. Znam sudbine vaše, koje su si toliko slične, i duše vaše, koje su jadne i prazne. Smiješak vaš znači prezir, sklona vaša riječ mržnju, život vaš rugalicu života. U grijehu ste začete i grijeh nosite u utrobama svojim.

Vrtom je prošao laki proljetni lahor, poljubio vrhove jorgovana i srunio jedan bijeli cvijet. Ja sam ga dignuo i ponio u odaje naše.

P r a g, u svibnju 1913.

DALEKE TUGE

I.

Znam: tamo dolje, ispod plave zagrebačke gore, u bijelim naglicama jutra i sivoj kopreni sumraka leži mi dragi grad. Nije galeb, jer galeb voli zrak i slobodu. Janje je, bijelo janje skupe svilene vune. Podvinuvši noge

leglo je na žarkom ljetnom suncu, turajući tek glavu u hladove domorodnih gora. Zatvorilo je oči naše drago janje i spava, ne od jutros, spava već dugo, čekajući uzalud frule svojih pastira....

Znam: ulice Zagreba danas su prazne, zavjese na prozorima duboko spuštene. Lieto je i sparina, treba da se nekuda podje. I s veseljem ostavljaju stanovnici njegovi grad svoj, ostavljaju ga, da se ne vrate k njemu ni onda, kad i opet budu u njemu. Iza Jerusalema najnesretniji grade! Pusti ove, što te ostavljaju. Nijesi Ti za njih, ni oni Tvoji nijesu. Poput bludne djece vrludaju neznanim obalama i, nesretni, traže nešto, čega nikad nema. Duše njihove ne slute sjaj velikoga sunca, koje prijatno grije tek na domaćem pragu. Oči njihove ne vide ljepote s v o j i h gora i zlato zore naših vinograda. Uši njihove ne čuju jeku pastirske pjesme s naših livada. Ostavljaju Te, kao što se ostavlja stara iznošena haljina ili zasićena ljubav. I ne znaju, nesretni, da će u mamurluku onoga svijetlog jutra teško okajavati grijehe svoje i suze će im biti blagoslovene, jer će najavljivati pokajanje. I ne slute, jadni, da će na povratku otirati prah sandala svojih i poletjeti u otvoreni naručaj Tvoj, da Te nikad više ne ostave. Duša će njihova istom onda oživjeti svojim životom, a srca njihova počet će kucati tek od toga časa. Uvidjet će, da cijeli njihov dosadanji život ne bijaše no kockarenje rasipnoga sina, gadno rasipavanje očinskoga blaga, koje se teško vraća. A Ti, dobri naš grade, primi djecu svoju. Toplom rukom pogladi im znojna čela i rastepene pramove kose. Zapovjedi slugama, da im spreme mekane dušeke, gdje će odmoriti udove svoje. Naredi gozbu, obilnu, neka se znade, da se povratiše djeca Tvoja, koja su bila izgubljena. Od istoka do zapada sunca neka se slavi slavlje, a u sutonu doći će pjesnik, da uz liru opjeva cjelov iza rastanka dugog....

II.

O, vi drage naše domorodne gore!

Iz puste buke velikog grada, iz plandovanja, koje razapinje nerve, iz pijanki duše i želuca — da mi je povratiti se k vama. Oblijetao bih izmedju stabala vaših, po tvrdom kamenju ne bih žalio bosih nogu, tražeći izvor vode. Umoran i satrt legao bih u hladove vaše ne tražeći postelju od perja, i uspavao bih se slatkom muzikom vrela ili sitnih slavulja. Jedna noć, blaga i topla — i moja bi se opet pomladila duša. I ne bih više odilazio od vas skačući po vazdan u poganskom pentametru »po zelenim goricám — kud bile rike tekú...« Tražio bih ljubav svoju, koja je davno izgubljena, i vile vaše bile bi mi u pomoći. Kucao bih o koru drveća i priklanjao se tajnom šaptu cvijetova: »O, kažite mi, draga braćo moja, vidjeste li onu, koju traže oči moje? Bijela je kao visibaba, tanka poput jele, a zlatna joj kosa kao spuštene vrbine grane. Kad jutrom zapjeva — lugovi se bude, kad zatuži — borje proplače s njome. Smijeh njezin rani je ševin poj. Vidjeste li je, ili vam vjetri kazivahu o njoj? Oh, ja znam, da i ona tužno obilazi krajem, jer davno je već, što se otrgnuh od vas...« A drveće i cvijetovi šumski ražalili bi se nada mnom i razaslali tekliće svoje, da nam budu u pomoći. Pa negdje trećeg sutona, kad bi me ostavila svaka nada, dotrčali bi veselo teklići udarajući cvijetnim zvončićima i doveli mi moju ljubav izgubljenu. Jer tako dolazi sreća. A ja bih veseo spremao meku posteljicu od mahovine, da mi dostojni ležaj ima draga moja. Kad bih se probudio drugoga jutra, ne bih više bio sam. Noseći na rukama ljubav svoju, trčao bih bosih nogu putovima šumskim, da biser-vrelu pokažem družicu svoju.

O, vi lugovi, stari lugovi naši!...

III.

Daleka polja lelijaju se u zlatu zreloga žita. Vjetar, neutrudivi putnik što obilazi zemljom, takne im u ljubavnom tetošenju klasje i ono se biba, lagano otresuje glavicama i čini ti se: ljeska se na suncu. Hoće da se punom čašom nauživa kratkotrajnoga života. Jer znade, da ne će trajati dugo i doći će ljudi sa srpovima u ruci. A onda ne će biti vremena za igre.

Poštujem žeteoce tvoje, drago zlatno klasje! Dugo su mučili muku dok im s ljetnim suncem i ti dodje! Nek im je blagosloveni rad! Ovdje, gdje se danas zrelo žito prigiba k zemlji, bijaše nekoć pusto polje i ja sam ga znao. Krtice i gmazovi bijahu mu stanari! Ali jednoga jutra, još nije ni izašlo sunce, probudi se gospodar polja s crtom brige na čelu. Iz staje mu dopiraše rzaj konja, ispod strehe tajni glas lemeša. Treba da se ore! I gospodar osjeti snagu u desnoj mišici, i već za prvog sunca rezaše tvrdi nož duboke brazde u zemlji. Sjajna crnica odvaljivaše se u pravilnim redovima, a kad se orač po treći put okrene, bio je zadovoljan. Pred njegovim očima puklo je divno izorano polje. I ono kasnije: brana i zrno... Teške kaplje znoja curile su niz lice gospodara i škropile brazde, koje tako postajahu njegovima. I on ih zavoli i odonda nikad ne presta nadgledati i brinuti se za njih. Sad će opet doći. Skoro će doći, jer zlatno klasje čeka. A u sutonu vraćat će se žeteoci i žetelice sa srpovima u ruci i vijencem požetog žita, a krajinom odjekivat će pjesma hvale trudu.

Poštujem vas, dragi naši žeteoci! Vjerujem u srpove vaše i pjesmu vašu, kao što vjerujem u bistro čelo pod sitnim klobučićem i srce pod grubom košuljom seljačkom. Neka su triput blagoslovljeni trudi vaši!

Prag, u srpnju 1913.

ŠAH

— I onda, gospodjice, kad je grof Glinski spraskao sav svoj imutak, našavši se jednog jutra s nekoliko kruna na ulici, odlučio je poći u smrt...

— Kidisati?

— Jest, ustrijeliti se. Njegovi dohoci državnog činovnika bili su tako minimalni, da nijesu mogli odgovarati njegovom dosadašnjem položaju. Ljudi to nazivaju ponosom, ali ja Vam kažem: slabost, obična slabost i bo-

jazan pred radišnim životom. Dakle, odluka je bila gotova i čvrsta, revolver funkcionira izvrsno. Tek prije valja urediti neke stvari i napisati nekoliko listova. Pošao je iza posljednog svog ručka u kavanu, kamo je obično zalazio. Napisao je i zapečatio listove i predao ih pikolu: Nosi!... Čekao je večer ili barem sumrak.

— U noći mora da se ljepše umire?...

— To ne, ali se lakše izbjegne nezvanim očima. U odluci dakle, da još neko vrijeme proboravi u kavani i proćereta eventualno s kojim od znanaca, nalaktio se u nekom kafanskom sjedalu. Kako će se samo silno dojmiti, kad se sutra bude čitalo u novinama, da se je grof Glinski ustrijelio, a evo čas prije još je tako mirno razgovarao s njima. Ne će se pokazati ni najmanjim znakom svoje odluke, bit će veseo, razgovoran, odigrat će obligatne partije šaha, — i ništa. Samo kad bude čas, ustat će, pozdravit će ih kao obično, i izaći... Opazio je, kako nasuprot njemu sjedi mlada dama i u dosadi samoće čas udara prstima po stolu, čas se razgledava kavanom i kroz velika okna na šarene prolaznike. Vidio je sada, kako je ispod desnog dlana tajno zijevnula i zovnula konobara. Odmah zatim razgledao se i konobar kavanom i upravio korake ravno — k njemu.

— Ona dama, što već dugo tako osamljeno sjedi, moli partnera za šah.

— Šah? — začudi se najprije grof Glinski, ali on je bio čovjek, koji je već mnogo ovakovih čudnih slučajnosti proživio. Pogledao je damu, koja se nije ni osvrtala za konobarom, a onda odgovorio: Veoma rado... I već za nekoliko časaka iza običnih formalnosti sjedio je uz nepoznatog partnera. Mladoj dami bilo je jedva dvadeset godina ,ali nije ni izdaleka naličila družicama svoje dobi. Lijepo lice pokazivalo je uza svu mladost neke veoma ozbiljne crte, a velike oči samo bi kadikad zasjale ispod širokog ljetnog šešira. Na njegove upite, koji nijesu nikako izlazili onakovima, kako ih je htio čuti, odgovarala je kratko, i slažući šahovske figure izgledalo je po svemu, da se više interesira za

igru, no za skladnu pojavu grofa Glinskoga. U drugom slučaju to bi ga samo razdraživalo, jer nikada nije osjećao većega zadovoljstva, no predobivati ovakove nedobitne kule. Danas je njegovo raspoloženje bilo posve drukčije i u ovoj mladoj ženi nije gledao no običnog suigrača, koji je posve slučajno posljednji.

— Molim, vrijeme za razmišljanje jedan čas, potezi se ne vraćaju! — protumačila je mlada dama, kad su figure bile poredane. Ja sam bijeli; da počnemo!...

Grof Glinski učinio je nekoliko prvih poteza posve makinalno. Suigračica je dobro odgovarala. Ali on u isti čas osjeti, kako radi tek očima, dok su mu misli bludile drugim stranama. Nabijeni revolver u stražnjem džepu hlača nikako mu nije dao da se dobro smjesti u stolcu. — Poravnao se, ali ne zato, što bi mu to uistinu smetalo, već naprosto hoteći da protjera neke čudne misli, što mu zaokupiše mozak. Odluka je pala još jutros, pa nije bilo razloga uznemirivati se tek sada. Ovo je konačno samo nužna posljedica njegova života, za koju je on davno prije znao i bez bojazni joj išao u susret. Ovo je uostalom i jedini izlaz. I častan . Eno na primjer, što se govorilo o drugu mu Kazimiru, kad je spraskavši očinski imutak i upropastivši skoro krivotvorenim potpisima nekadašnje dobročinitelje, posegnuo za revolverom tek onda, kad ga je i država otpustila iz službe. Ovakovih stvari on ne će i ne smije dozvoliti. Znao je, da mu je život oduvijek bio nad njegovu snagu, ali je znao i to, da iza njega sigurno slijedi revolver; kao što iza običnih drugih života dolazi smrt.

— Šeh! — prenuo ga je glas njegove suigračice i on je makinalno uzeo kraljicu i stavio je na drugo mjesto, ali tako glupo, da je u isti čas izgubio trkača. Pogledao je čitavu dasku i nije razumio ništa. Onaj povaljeni trkač učinio mu se kao leš samoubojice, a ove ostale figure znatiželjna svjetina. Ona sažaljeva i ne sažaljeva mrtvaca, komentariše dogadjaj na svoju, ali se ne miče. Treba istom da dodje komisija...

— Molim Vas, pazite malo. Evo, sad ste opet mogli da izgubite časnika, a onda je partija riješena. A nije ni ugodno imati ovako rastresenoga suigrača — čuo je kako govori mlada dama ispod širokog šešira.

— Izvinite, ali danas sam zaista malo rastresen, — izvinjavao se on.

— Nastojte da ne budete.

Ali on se uistinu više čudio, negoli nastojao štogod. Čudio se ovom energičnom istupu mlade žene. Kako ona to samo govori! I kako ga je samilosno pogledala, kao da će reći: pa ti hoćeš da sa mnom igraš... Osjetio je u isti mah neko poniženje i jednu silnu volju ovog čeljadeta, koja je izbijala iz svake njezine riječi. I on je vidio, kako je bijeli prst stavila na čelo i lijepim velikim očima gledala nepomično u dasku. Crna joj kosa promilila ispod šešira i padala duboko na zatiljak, ali tako skladno, da mu se činilo, da nikakovo drugo češljanje ne bi pristajalo oštrom i lijepom njezinom profilu. Jest, lijepom profilu, on je to sad tek opazio. A one duge trepavice, što bi se od časa na čas zaklapale, služile su za ures, upravo kao i veliki koluti zlatnih naušnica.

Kad je on opet učinio jedan potez, mlada se žena nalegla dublje u stolac i spustivši ruke gledala ga svojim velikim očima i smijala se. Pogled je njezin bio tako blag i odan, da se je i grof Glinski nasmiješio, poražen blagim sjajem onih očiju.

— Vi mora da ste i u životu veoma rastresen — reče mu ona toplo.

— Bio sam n e k a d a... — izusti gotovo bojazljivo on.

— Nekada? Ne vjerujem — nastavljaše mlada žena, gledajući ga mirno, kao što je čas prije gledala šahovsku dasku. — Kod vas muškaraca to je trajna bolest, i znade svršavati ludo, veoma ludo. U rastresenosti zaboravljate kišobran, zaljubljujete se najlakše, kad ste rastreseni, u rastresenosti počinjate samoubojstva...

— Kako? — trznu se grof Glinski, osjetivši, gdje mu krv udari u lice.

— Evo. Ljudi, koji nijesu nikada sabrani, sve, što počinjaju za čitavog svog života, nije no makinalni šahovski potez. Oni rade bez duše, bez osjećaja, tek toliko, da im svijet ne može da predbaci dangubu. S nijednim svojim poslom nijesu duševno srasli, a prema tome i ne nalaze u njemu radosti odvojenoga dijela svoje unutrašnjosti. Sve ono, što nazivaju svojim životom, nije no artija puna prerazličnih crta, za koju ne znaš ni za što su, ni što znače. Takav život ne može zadovoljavati — i...

— I? — javi se kao jeka njegov glas.

— Dogadja se često ono, što ostali rastreseni svijet s pravom osudjuje. Opijanje ili pospješenje uništenja samoubojstvom. **Sigurno se i vama često** dogadjalo, da ste osjetili, kako je čitav vaš život prazan, i da **nijeste** ni pokušavali odgovoriti zašto, bježali ste od kuće iz samoće, recimo ovamo u kavanu, da u besvijesnim šahovskim potezima odvratite od sebe dužnost odgovarati na iskrslo pitanje. A to je upravo ono, što se jednoć mora učiniti. O d g o v o r i t i se mora. A u tom i jest čitava umjetnost života...

Mlada je žena stala i zagledala se u svog suigrača. On je sjedio naoko mirno i nije odgovarao. Istom kad se je ona i opet sagnula nad šah, upita je poluglasno:

— A ako ipak mora biti?

— Što?...

— No to, recimo, rastresenost, samoubojstvo?

— Povući ćete natrag svoj nespretni i makinalni životni potez. Život će vam ga oprostiti, kao što vam ovaj šahovski opraštam ja, i ostajemo i dalje dobri prijatelji. Samo molim paziti nešto više...

— — — — — — — — —

A što da vam, gospodjice, i pričam dalje. Mladi grof Glinski bio je hametom potučen. Uvjeravajući se sve više, kako kosa njegove suigračice preskladno pada na tamni zatiljak i kako izvrsno pristaje njenom lijepom profilu, sve je manje osjećao smetanje svijetle stvari u stražnjem džepu svojih hlača. Iz kavane pošli su za-

jedno, i kad ju je Glinski dopratio do stana, umolio ju je za revanche-partiju — sutra.... Ona je, dakako, pristala, i kavana je kroz dugo vremena gledala stalnu njihovu partiju šaha. A jednog jutra, koja već nijesu bila grofu Glinskomu čamna, odvezao ih je brzi voz u zemlju limuna i naranča...

Gospodjica, kojoj je bila namijenjena ova pripovijest, naslonivši se u udobnu naslonjaču, gledala je zamišljeno u vrh svoje cipelice.

— Dakle, ne znade li biti interesantna ova igra?

— Koja?

— Šah.

— Ali molim vas, gdje sam ja već od tog vašeg šaha...

P r a g, koncem srpnja 1913.

POD PUŠKOM

I. NOVACI

Obukoše nas, a mi se pogledasmo s usiljenim smiješkom. Dobričina stari vojnik, što je uzalud nastojao da nam izabere sve najpristalije, smješkao se je takodjer. Nije se mogao dosta načuditi, kako može biti ljudi, te im i najšire magazinske hlače ne sapeše trbuha.

— Spasti će to već za koji tjedan. O, ja vas uvjeravam, spasti će...

I dok se mi opet pogledasmo odgonetajući smisao njegovih riječi, stari je vojnik stajao mirno, namignuvši tek okom punim velikih iskustava prema debelome. Kao da ovako želi proslijediti ono, što nije htio glasno da kaže. A meni se, ne znam zašto, učini samilosnim ovaj pogled i kao da sam razabrao svaku neizrečenu slovku:

— Žalostan si mi, sokole moj, žalostan i sretan u isti mah. Ono prvo zato, jer te čeka Golgota opadanja trbuha, a ovo drugo — jer još ne znaš za nju. I ne sanjaš je. Duga je i teška, a Hristov krst tek joj je simbol. Žalim te, ali ja ti ne pomogoh.

Mirno i važno pošao je stari vojnik u jednu od žutih zgrada. Ovdje ostadosmo mi, čekanje i neizvjes-

nost. Nedugo iza toga pridruži nam se i sumrak, najbolji drug Marsove djece.

*

Obukoše nas, a mi i ne znadosmo, što se je toga časa dogodilo s nama. Smijali smo se dugačkim hlačama i bluzi sa hiljadu rojta... Mi i ne znadosmo, što se je toga časa dogodilo s nama...

Trebala je istom da dodje ona prva noć. Noć na tvrdim ležajima, uz drugove, što izgubivši ime dobiše bajunetski broj. Noć s hiljadama misli i neodredjenih slutnja, s čudnim šumom u ušima od netom minuloga dana... Tu je najneposrednija ona sumorna arija, slušana od onoga. što se prislonio negdje u dubokom dvorištu vojarne i tjera čudesnom svirkom san na oči. Mirozov!... Slušao sam ga nekoć za manevara na selu, za lijepih ljetnih večeri i tišine s mjesečevom maglicom. I onda je bio pun melankolije njegov zvuk i prelijevajući se zrakom i onda je dolazio k srcima. Ali iz sumorne njegove melodije mi tek razabrasmo neku t u d j u nepotpunu sreću. O n e noći govorila je trublja n a m a. Govorila je veličanstveno i hladnokrvno, kao stari ponoćni silvestrovski sat. Uloga joj nije sažaljevanje, ali i najstrašnija muzika ne poznaje brutalnosti. Pa kad joj se zvuk razlio kroz maglovitu noć, nama, što se sklonismo u mjesto naših nesmetanih tuga, bude po prvi put onoga dana voljkije pri duši. U svijesti nam se obnavljahu stare vojničke priče i mi pomalo zaboravljasmo na sebe i sustavljasmo misao tamo negdje u kutu vojarne, gdje bogzna već otkada poziva umorne k počinku — On. I onda nam se učini, da je ova melankolija mirozova upravo govor duše njegove, što se diže i smiruje kao nevidljivom rukom zatitrana žica. Prvi su joj glasovi reski, kao gnjev onome, što se usudi da takne njezine mire, a kasnije se stišavaju, mole i — zamiru... I nijesam sam, koji ga slušam, jer on nam svima jednako ugadja i mi ga slušamo sa zahvalnošću, koja je ovdje velika kao i mržnja. A ima nas mnogo. Ne samo svi okolo mene, već dalje, dalje — i ne samo

ove sobe okolo nas, već čitav onaj niz tamnih i potamljelih zgrada. »Al bi bili valjani kopači!« I svi mi, noseći u duši jednaku čežnju za prošlosti, nesvijesno si stvaramo istu želju za budućnost. I ležeći ovako nauznak u punoj neprospavanoj noći, vjerujemo, da nam obje posvećuje blagi glas nevidljive trublje. I nikad si tako strastveno ne poželjesmo izgubiti svijest...

*

Veliko vojničko vježbalište. I ono malo života oko njega dozivlje nam u pamet našu narodnu nevolju. Željeznička pruga, kolodvor, skladišta...

Trčimo duljinom vježbališta, jer nam je zapovjedjeno, da si trainiramo udove. Noge se teško prilagodjuju novim običajima i mi stajemo već na polovici. Sustao nam dah. Prilazi gospodin poručnik i opravdano se srdi.

— Zašto ne trčite?

— Oprostite, ne mogu.

A on, videći na pô isplažene jezike, ne može da nas ne sažalijeva.

— Jeste li uopće ikad u životu trčali?

— Nikada, gospodine poručniče.

— I nijeste nikad bili u kojem športskom klubu?

— Ne.

— Pa, čovječe, što ste radili cijeloga svog života?

I ja bih se najvolio bio postiditi, ali nijesmo imali vremena za to. Nova je zapovijed tjerala dalje.

A onda se sjećamo, kako je uz nas jednako gnjevno prolazio viši časnik na konju. Obrazi mu se zažariše od ljutine i prezira — ali se u svojoj dobroti okreće od nas, gladeći s mnogo ljubavi jaki vrat dobroga djoge. A pogana regrutska duša zaželi si u taj čas biti onom milovanom životinjom...

*

Svoje slamnjače iznesosmo u dvorište vojarne, gdje je već čekao stog slame, da ih nabijemo. Ruke, nenavikle i bijele, brzo se izgreboše, a za njima mala-

ksasmo i mi. Umorni legosmo na razbacane kupove i bez riječi gledasmo u posljednje ostatke ljetnog sunca.

Ulicom pored nas prodjoše dvije gospodjice. Dabome, — sad smo soldati; ali ipak ne usudi se nitko nasrtljivo da naleti, već moli, toplo i mekano moli...

— Gospodjice, barem jedan pogled, smiješak ili sklonu riječ...

— Prosta soldateska! — bio je odgovor, što je prešao one tanke djevojačke usne. Mnogo prezira bilo je u njenom pogledu i dosta gnušanja. Mi promotrismo najprije sebe od pete do glave, pa onda jedan drugoga.

— Baka, da šta bi ti?... — protumači nam kaplar.

I stotinu je ruku jače zgrabilo u slamu, koja kao da nije više toliko bola, a pedesetak pognutih glava još se dublje sagnulo nad poslom. Sunce je okomito padalo na štitove naših kapa.

*

Tamo u kutu nasuprot naših postelja kao da je sjeo netko. Ne raspoznaje se dobro, jer je mrak, ali mi tačno čujemo njegov strašni glas. Gospodin kaplar.

— Nemojte misliti, da ste u civilu. Pa onda, ako tamo i jeste nešto, ovdje — baš... kukci, komarci... Odmah ližite... Zašto? — jer ja zapovijedam, jeste li čuli?... Vi...

A ono kroz polusan vraća se u svijesti jedan grijeh prvoga dana. Razlismo neko čudotvorno sredstvo za čišćenje bajuneta i »rožica«. I sada ga gledamo, kako se kao za prkos razmazalo, zarinulo u svaku poru negda bijeloga poda. I dok se mi uzalud trsimo, da upotrebimo sve naučeno čistilačko umijeće, gle, iz one ljage u podu raste nešto i sve se više formira. Bajuneta, prava rodjena bajuneta... pa onda rožica, prava, rodjena rožica... I vidimo, kako se druga uspinje na onu prvu, i na njezinom oštrom vrhu poplesuje kao prava cirkuska plesačica po užetu. Pa dok je vi hoćete da ulovite, kako zaboga ne bi opazio štogod gospodin kaplar, ona se sve jače trza i otimlje, dok na

koncu ne zaplešu obje. I nasmijaše se tako zloradim smijehom, da nas prodjoše srsi... Dotle je došao i onaj, koga se bojasmo, i viče...

Ali opet nije bilo ništa. Tek jedna kratka trzavica iza prvog vojničkog sna...

*

Tako sve do pred jutro.

Kroz prozor već je dolazila prva zora, kad se odlučismo posljednji put zatvoriti umorne vjedje. I tu nas je posjetio novi san, lijep i bezbrižan kao što mogu biti samo prošli naši mladenački dani. Obilažasmo u snu sva ona najdraža nam mjesta i susretasmo samo one, što ih najviše voljasmo. Tako nas sudbina namjeri i na jedno stalno prijateljsko društvo, u kojem se mnogo i ozbiljno raspravljalo. Mi smo se opet svim mladenačkim žarom bacili na temu, braneći žilavo svoje stanovište. Već je izgledalo, da će doći do ozbiljnih nesuglasica, kad je došao gospodin — kaplar, i jednim mahom riješio sve.

— Kad ja kažem: boga nema, ti moraš odgovoriti: nema boga... Jesi li čuo, kugo roterska... Abtreten!....

— — — — — — — — —

U sobi bilo je već potpuno svijetlo i nas već davno probudiše. Na svakom licu čitao si besanicu, jer pod vojničkom bluzom kucaše još uvijek staro srce. Uzesmo šolje da blagujemo prvi dnevni obrok. Ulazimo u novi dan.

(1913.)

II. GRIJESI I KAZNE

Ovdje istom, u dugim boltanim hodnicima i sobama besprikorno udešenim krevetima, osjetih po prvi put radosti i boli čudesnih krivulja Tvojih, divni slavenski Mikulašu! Po prvi put ovdje saznadoh strasno veselje uniformiranih junaka, potencirano živom željom s v e z a b o r a v i t i, i razumjeh plavu pjesmu draguna tvojih. Ovdje mi dolazi kao da slušam uzdah djevice, što se prislonila uz pleter rodnoga doma, gledajući prema onoj strani, gdje joj odvedoše polovicu mladoga srca, i čujem tužeći rzaj vjerne životinje, što na polju bijesan izgubi gospodara svoga. »A ked' s konje spadnem, šablenka zadzvoni«. A sablja ova upravo jauknu, jer s gospodarom njenim ne pade tek jedan čovjek, već se sunovrati nekoliko nada i zgrči nekoliko srdaca. A opet — tako je moralo biti... Pisano je prstom nebeskijem — i zato si ne ugadjajmo izjedanjem sama sebe, već zaboravljajmo! Jedino ovaj i ovakav fatalizam, što ga je Aleš poprimio neposredno iz pučkih pjesama i vjere priprostog vojnika, može uzdržati ravnovjesje u hodnicima ozbiljnih bolta. Jedno posvemašnje pomirenje, kome smo se onkraj kasarne čudili, i ako ne bez razloga. Ili možda nešto gore: ravnodušje s opasnim prelazom u beživotnost apatije. Mirbeau-ovi kineski utamničenici znali su, da im je robijaška krletka posljednja životna stanica i sva im briga preostaloga čovještva bijaše: nestati što prije. Za pokvarenim mesom, što im ga donosaše znatiželjna publika, posizao je instinkt. Tamna misao žudila je smrt, t. j. nepoimanje svega, što se s njima i oko njih dogadja...

Za nas o v d j e bila je i kazna i sredstvo zastrašivanja. Ovdje ju svaki želi što prije, znajući da joj konačno ipak izbjeći ne će. Veliki umori veselo su pozdravljani, jer se iza njih preostatak dana tvrdo prospava, ne ostavljajući vremena teškim mislima. Pjesma zanosi, jer joj dobro proćućeno slovo obuzima i mozak i srce, odnoseći ih tamo, gdje je svijet mekih duša. Osobito treba da je mnogo vike, koja upozorujući na sebe, odvraća od naše nutrašnjosti.

*

Bilo je u predvečerje jednoga dana iza vježbe. Sjedjeli su na klupama oko dugačkog birtaškog stola. Sve mladi ljudi sa tisućama misli, koje uvijek dolaze u najnezgodnijem času. Drugovi htjedoše već nekoliko

puta da započnu razgovor, ali iza jedne-dvije riječi opet nestade glasa.

— Pa zar smo zbilja osudjeni na mir? — htjede da prekine Slavončina, što mu još samo u pô lica titra djedovski smijeh.

— Mani, noga brate! Izubijaše me ovo nekoliko dana. Nijesam mislio, da bih toliko izdržao.

— Pa onda ovdje negdje, u grlu, po vazdan gutaš nešto, što bi silom htjelo da prodre, a ne može, — nadoda netko.

— Ne smije, reci. Poznajem ja ovu bolest.

— Valjda one silne riječi, što se nakupile pa zastale.

— Možda. I da...

I opet je nastao muk, i opet se oči zagledaše u stol.

Onda je jedan od njih ustao i htio da podje. Saletiše ga da ostane.

— Ne ću. Ne volim. Kad ovako malo pijem, teže mi je.

— Ostani. I pjevat ćemo.

— I piti? Ali mnogo? — propusti on.

— Mnogo. Koliko hoćeš.

— Dobro, dok ja ne kažem: dosta —

Poredaše se natrag oko stola, a boce dolazile nove i pune. Trebalo je da se ispuni obećanje i — još nešto.

— Pjevaj, braca, — umoliše Slavonca.

— I hoću. Treba.

Nagnuo glavu u zatiljak i zapjevao:

»Prodje ljeto, prodje Miholjice,
»Ode braco na tri godinice...«

Glas mu je bio lijep i snažan, a pjesma ovakva čudno se doimlje. Ostali ga pratijahu, i začas već zvonili su zidovi sobice. Pilo se i pjevalo sve bučnije. Razgovaralo se malo.

Kad sam prije, odmah ono u početku, slušao glas mladoga Slavonca, zvonio je drukčije. I ovi, što su ga pratili, bili su onda skladniji i nekako nježniji. Pa ipak tome nije dugo i ništa se na ovim ljudima promijenilo

nije. Ili možda jest? Tamo negdje duboko unutra, kamo ne sižu oči i gdje udarci bezglasno ozvanjaju? I pjesma ova danas kao da nije imala srca, pa ipak je i onda bila ista i pjevahu je isti ljudi. Tko bi to znao...

Dugo su one večeri pili i samo teškom mukom uspeli se do spavaonice svojega sprata.

Kasnije ih često vidjeh tako...

*

Kažu za nj, da je inteligentan čovjek. Prije bilježnik u jednom slavonskom selu. Šarža.

Kad je došao ovamo, svi ga drugovi zavoliše. Bio je razmjerno slabašna tijela, ali upirao se i svladavao. Dobro svladavao i bijahu zadovoljni s njime. Tek u večer pripovijedaju, da se kroz nekoliko tjedana čuo jecaj s njegova kreveta. Saznadoše, da je kod kuće ostavio mladu ženu, koju je volio jako. I pisao joj danomice i uvijek se sakrivao pri takvom poslu. Sažaljevahu ga još i više, i pomagahu u svakoj prilici. »Mekan je, a dobar, zašto da mu ne učinimo« — govorahu oni. Još im draže bi, kad ga odlikovahu jednom zvijezdom, pa drugom. »Neka mu, to njemu više treba. Olakšat će mu«. I on je išao naprijed.

Ovih dana vidjeh na vježbalištu okrutnog podčasnika. Bio je **o n**, a jedan od njegovih momaka stari vojnik, što mi pripovijedaše ovo.

— Vi se čudite — tumačio mi ovaj isti vojnik — što on danas čini nama. Ništa to. Ali ovih dana umrije mu žena, ona, znate, zaradi koje ga toliko sažaljevasmo. Pa znate, što je učinio? Pročitao je brzojav i rekao: »Neka je, naći će se druga.« Eto, to je. Ni na sprovod nije išao. A ovo, što on nama čini, — ništa...

*

U selu bijahu obojica dobri prijatelji. Još nekoć kao djeca, pa kasnije kad narastoše do momka. Mnogo puta radili su kroz dan zajedno, a uveče jedan uz drugoga obilažahu sokacima. Slučaj je htio, da si i djevojku odabraše istu. Brzo saznadoše uzajamnu tajnu i rekoše si iskreno, prijateljski. Nije im, istina, bilo

drago, ali tako — trpjelo se. I na stavnju podjoše zajedno, pa ih i uzeše. Rekoše si: i dobro je tako, tri godine su duge, a djevojka neka razmisli. Kad se vratimo, reći će ona svoju. Mi ostajemo kao i dosele.

I ovdje, u vojarni, znalo se za to. Nije manjkalo ni šala ni izrugivanja, ali oni na njih odgovarali složno.

Tri godine nijesu prošle.

Ali... nekoga jutra puče glas, da je one noći ubio jedan od ovih svoga druga. Dočekao ga u mraku i nož mu zarinuo u srce. Zarinuo ga s ledja — zaradi djevojke?

Ubojicu sudio je vojnički sud.

*

Znate li naše noćne službe?

Evo sjedim sam u dugom, boltanom hodniku. Unutra negdje spavaju drugovi, spavaju spokojno. Na stolu kuca uzajmljeni sat, pod jednim od lijevih državnih puceta kuca srce. I to je sve, što buni moj noćni mir. San dolazi. On mi je najnesnosniji gost nametljivac. Tjeram ga. Njega i — pozajmljeni sat. Vrijeme se vuče ko udovička koprena. Ovdje ga ima dosta i previše, pa da se može prodavati, postadoh lihvar. Mala petrolejska lampica žmirka, od dosade i studeni. Napolju snijeg, koji još jače rashladjuje hladni kamen hodnika. Kroz razbijeno okno, točno opažam, ulazi nova ponoćna studen. A te su zle. Smrzava se noga i — zvijezda pod vratom. Valja poći.

Idem da obidjem drugove i ugrijem noge.

(1914.)

III. POSJETI

Znate li jesenske kiše?

Kroz sivo nedjeljno prijepodne one ne prestaju. Prati ih hladni vjetar i zasipava lica onih, što se smiju i nemilosrdno šiba lica onih, što već davno zaboraviše toplinu sunca. Jesen u dušama postaje još pustija, zamagljene oči šalju staklene poglede.

U našim zidovima kao da više ne svanjiva jutro i kao da ne silazi noć. Teška jednoličnost, šira od neprelaznih zidova naših. A tamo vani lišće akacija skoro potamnjelo i krošnje njihove dublje se spustile k zemlji. Kroz mutni šumor vrhova njinih kao da se u vjetru opetuju stroge riječi i bezbožne kletve, što još od negda ispunjahu ovu naseobinu odvedenih.

— Bože, Oče i Gospodine! Ako jesi, zašto puštaš da nas bije ova beznadna kiša i jesen ulazi u duše naše, što su mlade kao bor u šumi mladoj. Dugovi naši nijesu neizmjerni i grijesi naši nijesu neoprostivi. Pa zašto onda, zašto nas biješ? Ako te nema, — čemu mnoge pobožne noći i u što toplina naših molitava? Zašto nas tako ljuto prevariše oni, što nam obećavaju utjehu Tvoju?...«

A vani pada kiša i vlaga prodire do u srca, okorjela od studeni i neispunjenih želja...

*

Takova je bila ona novembarska nedjelja.

U malom prostoru kantine nabilo se svijeta. Najviše vojnika, jer kod njih mjere u širinu nema. Starijih, što već dadoše polovicu službe, te ih resi bilo kakav odlični znak, i onih, što tek nedavno dodjoše. S ovima prisjedoše i neki na seljačku odjeveni, pa i žene. To su očevi, majke i zakonite drugarice njihove, kojih se moradoše za skoro tri Miolja odreći. Tužno je u kući bez jedinka i ženi pusto bez muža. Pa kadgod dodje razgovor na njega, odlučivahu poći da ga vide, al eto ne dospješe sve do danas. Nego baš kad im je pisao, ne mogoše odoljeti. Stari još i bi, ali ne može žena. »Privikla sam se« — veli — »pa mi teško bez njega.« A ono, čim je primila pismo, ona njemu ispekla kokoš i hoće da ju ponese. I eto tako dodjoše. Istina, nevrijeme je i kiša, ali tko će na to paziti. I bogzna, hoće li druge nedjelje biti bolje.

Najprije se tiho posjedaju, odijeljeni od drugih, svaki sa svojima. Kasnije se i miješaju. Kod druge politre. Slavonac uz šljivovicu ne voli uski krug. No-

vaci šute, a pripovijedat će stari baka. Tamo elver ili pače zaostali cener. Svejedno što, glavno je da se sluša. Jer što baka pripovijeda ili je bilo ili će biti... Onomu novajliji teško, a ovaj hoće da se raspukne od zadovoljstva i hvale. A stari otac ili žena svjetuju onakvome:

— Nemoj ti da se žalostiš. Proći će to. Evo vidiš, kako ovaj... prikloni se ti njemu.

A mladi nikako ne može da razumije, pa samo odgovara:

— Lako njemu! Ali mi!...

I kao da se boji pomisliti na ono, što je u magli pred njime i kao da ga u zasjedi čeka, otkreće glavu i sili se da sluša vesele pripovijesti svojih starijih drugova. I samo kad pogleda lice mlade žene, nekako se jače snuždi, hvata za čašu i istresa je. Nagnuo je prenaglo, pa mu se i mimo sasulo. Ne smeta.

— Pa eto, kazuje gospodin kaplar da je i dobro kod vas.

— Drugdje je gore...

— I kapetana dobroga imaš...

— Dobar je Bog, koji ga drži...

Ona tri stara soldata, što dodjoše da zapiju veseo glas: da će skoro kući — naheriše kape i ogrliše se. Svi su znali, što će sada doći. Kantiner im donese još svakom po flašicu.

Osvanuo beo dan
Čita befel kapetan,
Da elveri kući idu
Da se oženidu
S curama.

A cvelveri ostajedu
Da ašikujedu
Uzaman.

Drajceneri u dve glide
Slažu piramide
S puškama.

Pjesmu naskoro svi prihvatiše. Oni, što dodjoše u posjete, slušaju i drago im je, da je »njihov« baš ovdje, gdje će mu lijepo biti. Kako su mu samo dobri: evo i frajt i kaplar sjede s njime za stolom i kucaju se s njima. Bože, ko da su iz istoga sela. I kako ga samo lijepo pita: »Poznaješ me?«, a kad mu on reče: »Poznam« — veli: »Poznat ćeš me bolje!« Sretne im majke njihove, što su tako postigli, a i treba, dobri su ljudi!...

Stari je otac opet natočio šaržama i brinuo se, da im čaše budu pune. A kad je prestala pjesma, započimao je on svoju pripovijest: »Veselo je to sada. Ali za mog doba trebalo je služiti caru dvanaest godina. Onda su se puške još odotrag zubima nabijale....«

*

— Dodji! — govorila je mlada žena, držeći s mnogo strasti desnicu čovjeka, što je morade ostaviti u drugom mjesecu sreće. — Dodji! —

— Ne mogu! — odgovaraše ovaj, otkrećući pogled s nje.

— Barem dalje odavle, da nas ne gledaju svi...

— Ne smijem...

— Pa zar nisam ja tvoja zakonita žena? Nismo li se predali jedno drugom u crkvi kod oltara? I nije li to dosta za Boga i za ljude? Pa u što sam teško iščekivala mlada ovaj dan, misleći u praznoj postelji na toplu ruku tvoju... Što sam skrivila, da te evo gubim?...

— Ne gubiš ti mene. Ali eto, mi novaci ne smijemo izvan dvorišta kasarne...

— Prokletnici, koji mi te uzeše! I nikad se ne ogrijali uz žene svoje!...

— Šuti!...

A onda iza kratkog vremena pusti mlada žena njegovu ruku i reče:

— Nemoj! Čekaj dok popusti vrijeme.

— Ni briga te! Sklonit ću se...

On je stajao u vratnicama naše žute kapije, a ona je žustro izmicala prema nutrini grada.

— Pisat ću ti!... — doviknuo je za njom. Mislio je u listu reći ono, što sada nije mogao. Ali ona ga valjda nije više ni čula...

*

Ciganin Ile bio je najstariji vojnik pukovnije. Dugo je slobodno trkao bijelim svijetom, i jer ga nitko nije o zakonima podučio, nije se ni brinuo za njih. Ali ciganin je Ile kršteno čeljade i zato ga jednog dana otkri strašna Matica nekog župnog dvora. Raspitivahu općine za nj, dok ga jednog dana žandari ne nadjoše i odvedoše. Plakahu žena i djeca, plakao je i Ile. »Star sam« govoraše on, ali vlast odgovoraše: »Ti nijesi ovdje da pričaš, već da slušaš«. I, Bože, obukoše ga i dadoše mu pušku i po sijedom brku njegovu mjesto u glidi. Mladji ga ismijavahu, a predpostavljeni uzimahu na nj obzira tek u toliko, u koliko htjedoše udovoljiti svojim osobnim užitcima, da se poigraju s njime, Znali su najveću njegovu želju.

— Ile!

— Zapovijedaju, gospodin kapetan!

— Došlo je pismo od cara iz Beča, da se ciganin Ilija Narančić smjesta pusti kući. Evo ga ovdje. Čitaj glasno, neka svi čuju.

I kapetan pruži Iliji komad ispisana papira, a Ile, komu je tajna pismena bila jednaka tajni Svete Trojice, stade buljeći u artiju govoriti drage naučene riječi: »Stari ciganin Ilija Narančić, cvelte felte kumpanija (zwölfte Feldkompagnie), u civilu lopov i konjokradica, ako je to želja Boga i gospodina kapetana, neka se smjesta pusti k ženi i djeci...«

A on svoju ženu i djecu osobito volio. Nije bilo nedjelje i sveca, da oni ne dolažahu k njemu. To su i pretpostavljeni znali, pa su ga i time iskušavali.

— Evo, Ile, kazuje onaj ciganin Boška-bubnjar, da te ostavila žena i pošla koritarskom knezu. Jadan si, baš nemaš sreće u soldačiji...

— Ne vjerujte, gospodine, ne bi ona svog Ilu ni za kakav novac na svitu. A vidjećete. Doće sad u nedjelju, ona i mali...

— Samo ako hoće!

— Dozvoli li Bog i gospodin kapetan, sigurno će doći...

..... I ona je došla i ove nedjelje, zajedno s jednim sinčićem. U kantini se nijesu sastajali, jer tamo je trebalo i popiti štogod. A u njih novaca nema. Sve, što je Ile mogao uštedjeti, bila su dva komisna hljeba, što ih je dao malomu i dvadeset novčića od mazde. Njemu ne treba.

— Kupi za to soli i masla. Neka djeca jedu.

— Dobar si, Ile!... Teško je bez tebe. Više puta nemamo što ni po tri, četiri dana. Pokušavala sam prositi, ali ljudi su zla srca. Samo si ti dobar. A djeca uvijek oko mene. Zapitavaju za tebe, a ja? Što ću im reći? Vratit će se, kažem, u nedjelju. Sad će opet biti žalosni kad bez tebe dodjem. Hajde barem ovo malo hljeba...

I ona stane.

Oboje se zagledaše napolje u kišu, što nije prestajala, šaljući potoke vode sve ovamo do pod kapiju. Malo cigančе močilo je u njoj nožice i držeći u obim rukama hljeb, pregrizlo mu jakim bijelim zubima koru. A onda najednom kao da mu je dosadilo čekanje, uhvati oca za vrpcu na hlačama.

— Ćaća! ... a sad 'odi!...

— Kamo, dijete?

— K nama... u Čubrin, rekla je mama...

Ile najprije dugo pogleda dijete, a onda osjeti po prviputa u vojništvu, da ga nešto u grlu steže. Kao da je htio da sakrije sve ono, što mu se taj čas odrazivalo na licu, uzme maloga u naručaj i duboko mu utisne u obrašćiće svoj prosijedi, spušteni brk. Jela,

žena njegova, gledaše sa strane, pa kad je opet pustio maloga, primi ga za ruku i izvede.

— U nedjelju doći ćemo opet...

*

Novembarske kiše ne prestaju. Žuti zidovi potamnješe od silnih voda, a akacije spustiše još dublje nakvašene krošnje svoje.

Kroz vozarnu sjeknu jaki glas podnevne trublje.

(1914.)

SELO I RAT

Silent domus. Košto kad jastrebovi zakruže zrakom i triput obidju dvorištem naviještajući mu nesreću, tako utihnu sve pred zlogukim lepetom nevidljivih krila, te i same sjenke zatomiše dah od straha, što je iznad nas i polagano se uvlači u naša srca. Umbrae silent. Opustjeli domovi ostadoše širom otvorenih vrata, a na pragovima se njinim okupila golišava djeca i ne mogu da nastave započetu igru. U dvorišnom trijemu spava lemeš. I brana spava. Čekaju prvu rdju. Ždrebad, što se je njiskajuć zalijetala sve do u podkućnice, ne proviruje danas iza pleterastih plotova, a perad se stisnula pod djermom koja i ne cvili više. Pijetao kukuriječe tek jedamput na dan. Prije no što će se na istočnom horizontu zakrvavjeti sunce. I tad slabo. U pravcu od crkve dolazi grupa žena. Korak im je polagan kao i misao, a oči uprte u zemlju. I tek bi rijetko koja progovorila, ali sve razumješe njezine dvije riječi. I pobožno. Kao da nastavljaju brojanicu, započetu tamo u klecalima hladne crkve. Negdje u daljini resko je fićuknula lokomotiva. Sve se odjedamput trgoše i obratiše pogled prema onoj strani, odakle je dolázio fićuk, s kojim je prije nekoliko dana ili tjedana započela ova sadašnja njihova misao. »Ne bilo te!«... A crna je nepoznata neman jurila dalje, i gubila se, a Ona, Misao, ostajala još tvrdja i upornija. Tako se približavahu

otvorenim domovima svojim, gdje je tek rijetko zacvilio djeram... Mora da je velika nesreća polegla nad krajinu...

To bi po prilici bio motiv pjesme današnjega seoskoga jutra. Razumije se onoga, što ga možemo sjetilima zapaziti. Izvanjsko lice i prvi dojam. Jer ono, što se dogadja u dušama seoskoga stanovništva, veoma je različito i skroz individualno, i ne bi se moglo zabilježiti jednom zajedničkom crtom. Ima nekoliko momenata, koji djeluju, te se ratna mora na selu drukčije osjeća no u gradskim krugovima.

Jedan je svakidašnji napor, i nestašica vremena. Ljudi vide doduše na svakom koraku, da im manjka koji taj blizi iz njihovih redova, ali jednako osjećaju i potrebu, da dvostruko napnu vlastite sile i nadoknade nestašicu njegovu. Nije što oni ne bi žalili, ako bi ga usud zauvijek oteo njihovoj sredini, ali danas naprosto nemaju ni volje ni vremena, da se bave onim krajnjim i najgorim konsekvencijama, što bi ih takovo odaljenje pojedinaca moglo donositi sa sobom. Istina, mnoga će majka u samoći oplakati svoga sina, pogotovo takovog, koji bi na bojnoj poljani našao svoje, posljednje upokojenje, ali za onu veliku obiteljsku žalost, kakovu smo vični gledati u mirno doba kad je mrtvac u kući, nema sada vremena. Svakidašnji napori toliko apsorbiraju misao i otupljuju sjetila, da je tuga za izgubljenim uistinu nijema i bez riječi, u srcu. I možda je ovakovo oplakivanje dostojnije no unajmljene narikače u mirno doba. Samo na blagdane, kad seoski poslovi za dvadesetičetiri sata prestaju, prepuštaju se odmorene misli maštanjima. Ljudi se sastaju, pripovijedaju si i podsjećavaju, i tu će više puta provaliti ono, što se potiskivalo kroz tjedne i dane. Majčino srce ipak će teško sakriti tugu. Osjećaj za izgubljenim čini joj se to težim, što je našao smiraj daleko od njih. Da je barem ovdje, na seoskom groblju?! Tu bi ona znala, kako da mu kaže žalost svoju! Muškarci i ovdje lakše snose. Oni su grublji i vazda »iz tvrdjeg kaosa slupani«. U njih

je tuga uvijek nijema, uvijek bez riječi. Skliznut će i niz ono tvrdo lice slana suza, ali on će odmah mahnuti rukom kao da bi htio da ispravi mekoću svoju i da kaže: muški je, morao je tako.

Jedne nedjelje udjosmo u seosku kuću iz koje je dopirao ženski plač. Majka oplakivaše sina, njezina snaha muža svojega. Glas o smrti došao je još tijekom tjedna, ali tek danas uočiše svu njegovu strahotu. Htjedosmo saznati, kako je poginuo, ali žene ne smogoše mirne riječi. Ušao je i stari otac. Vidi se i njemu žalost, čitaš mu iza vjedja sakritu suzu. Ali on nam mirno pruži zgužvani list i reče:

— Evo ovdje piše. Propo je.

Ne srdi se on, što žene nariču. Zna, da tako mora biti. Ali on ne će. Ili valjda misli, da ne smije.

Jedan drugi momenat različitog unutrašnjeg raspoloženja seoskog čovjeka razjasnit će i njegov odnošaj prema zemlji. Seljak naš je sa zemljom čvrsto vezan. Ona mu je neke vrste početna jedinica od koje počinje da računa i prosudjuje svijet. Dobar je čovjek za nj onaj, koji razumije ovaj dragi objekat, radi i živi za nj. Zao je onaj, što za zemlju slabo ili nikako ne mari. Na ovim principima se ljudi slažu ili ne slažu, ljube i vjenčaju, po njima su si i sami rodjaci bliži ili dalji. Radišan sin bit će ocu draži i njegov gubitak osjećat će ukućani intenzivnije. Za lijenčinu će se čuti i ovakova riječ: »Možda je i bolje tako«.

Ono dakle, što se u dušama naših seoskih ljudi danas dogadja, teško je odrediti, košto je uopće teško čitati raspoloženje s ovoga brigom i vječnim jadom navoranoga lica. Zato vam se ono što možemo očima vidjeti pričinja još sumornijim. Jer je selo danas uistinu pusto. Bez muških glava poprima ono novo lice.

U općini imaju pune ruke posla. Ovdje je centar ratnoga života. Potpore, pisma, listine gubitaka, sve se dobiva i saznaje od mudrih glava općinskih. Pa onda: više ljudi više zna. Kad se zajedno nadju, ispituju jedno drugo, šta im njihovi pišu. Jer njezin sin i od one muž

zajedno su od početka rata. A naš će momak iz linije pisati sigurno o svakom suseljanu za kog znade, a onda po mogućnosti i ono što je čuo, i što je obično tako nevjerojatno, da će svi najradije — baš to vjerovati. Dabome, da je tako nastalo milijun priča i da je u nepokvarenim maštama opet uskrsnuo kraljević Rudolfo. No to ne smeta. Glavno je, da se »saznaje«. Pa tako se toliko puta desilo, da je netko javio za svog komšiju da je poginuo, i svi su mu vjerovali. Tim više, gdje onaj uvjerava, da ga je vidio svojim očima kako izdiše i pozdravlja za posljednji put domare. Oplakaše ga, otčitaše misu za nj — kad li se nekoliko tjedana kasnije upokojeni i vlastoručno javlja, da je »živ i zdrav, što i njima želi«. Pa ipak oni će se uvijek rado i kasnije sakupljati oko općine, jer se tamo opet najviše čuje... A onda u stalni čas izlazi pred općinu pandur, noseći u ruci svežanj pisama. Svi umuknuše. Jer ono što dosele govorahu izmedju sebe bilo je doduše istina, ta svak stoji iza svojih riječi, ali ovo što će im kazivati ispisana artija, to je iz prve ruke. I svi se primiču bliže, a one žene, što su prije posla s kolima stale da čekaju, silaze i slušaju kako pandur odčitava imena. Tko je jučer dobio pismo, — ne smeta. Premda zna, da nije ni dosele dobivao dva uzastopce, on će ipak čekati. Jer tko može znati... A kad je pandur svršio ne prozvavši njezina imena, njoj je čudno, i sve joj se čini, da je on ne bi smio toliko zanemarivati.

— A kad ti je zadnji put piso?

— Eto juče, kad li.

— Sretna si. Moj bome već četiri mjeseca ništa.

— A gdje ti je?

— U Americi.

— Pa zašto se ne vraća?

— Ne može, jadne mene. A da barem dodje, bio bi ipak bliže... Srbija i Amerika! Ko Bog i naćve — završava žena razgovor i opet sjedne u kola.

Onda se još časom postajkuje oko otvorenih listova, izručuju se pozdravi i opet čita. Većinom bojne

dopisnice, ali ima i listova. Tek u nečem se razlikuju ovi listovi od listova u mirno doba. Inter arma silent Musae: nema poezije, što ju je naš puk toli rado gajio i u listovima, sricajući i stavljajući u metar i najjednostavniji osjećaj. Ako ne čitavo pismo, a ono barem početke, kojih je naročito u naših soldata na albume:

»Na stolicu mladjan sjedoh,
zamišljeno nešto gledoh,
držim pero, a ne pišem
već ja tužan suze brišem...

Ili:

»Teret mi je, ne mogu da kažem,
već ti evo na papiru slažem...«

Ili svakako najnježnija:

»Leti golub, otvorite vrata,
nosi pozdrav od stara soldata...«

Toga danas u pismima nema. Ali kakogod bi čovjek mislio, da je briga za vlastiti život apsorbirala sve druge misli, čudio bi se, kad čitaš, gdje se ti ljudi brinu za sve i najmanje, naročito gospodarske sitnice kod kuće. Premda nije siguran, hoće li doživjeti, da i ovaj njegov list dodje u ruke dragih, on zaklinje, da mu se o svim tim stvarima sve potanko javi, jer bi »rado znao«. No svakako ova priprosto izrečena riječ znači daleko više. Ona kazuje, da je naš seoski čovjek nerazdruživo vezan sa zemljom, stajom i svim onim, što ga čini slobodnim na svome. »Moja kućica, moja slobodica«. A to se ne zaboravlja tako lako ni u cvijelu kugli, ni u vražjem regetu mašinskih pušaka.

Važnu ulogu igraju danas u selu novine. Dosele ih je rijetko tko čitao, a pretplaćivao skoro nitko. Ako već i jest, bilo je to iz čisto stranačkih razloga, da se podupire »naša stvar«. Sudbina ovih novina bila je veoma različita, ali jedno im je bilo zajedničko svima, da su se čitale malo. Danas već znadu poštu, kad novine dolaze, i čekaju upravo u skupovima na njih. Ne samo domaći. Ima tu i ljudi iz trećega sela, sat i pol udaljenosti. Onda se vraćaju kućama, gdje se okupljaju

oko pismenoga, koji im čita. Slušaju, komentarišu na svoj način i u općenitim junaštvima traže i gledaju ono poznato lice, koje im se već tako dugo ne javlja. A kad se spominje domaća pukovnija, svima je jasno, da je upravo o n jedan tihi junak, što se krije iza pukovnijskog broja.

Interesantno je i to, da svu pozornost svraćaju tek na dva ratišta, srpsko i rusko, gdje su naši ljudi. Borbe u Francuskoj i prije u Belgiji ni ne spominjahu u razgovorima. Kao da veza i ne postoji. O onom pak, što se dogadja na morima i daleko na istoku, uopće ne vode računa. To se i ne čita. Možda zaradi strašnih imena, koja ovdje dolaze i »ne mogu se pročitati«. Tek u novije vrijeme počela ih zanimati T u r s k a. Tu je tradicija toliko jaka, da stvar ne može ostati neopažena.

— Turčin se umiješo. Bit će zla.

Ali i to samo općenito. Jer je on sad naš saveznik, kako ono načalnik reče. A da je Turčin sila, ne treba tek da se dokazuje.

Ima u naših seoskih ljudi srca, mnogo srca. Ne samo za svoje najbliže, već za svakoga. Čulo se, da će kroz selo proći vlak ranjenika, u 2 sata poslije podne. U deset sati prije podne odbubnjao je čovjek iz općine, da treba onamo poći i ponijeti »milošte«. Iza podneva stao je čitav posao za nekoliko sati, a jednu uru prije dolaska vlaka išle su već prema kolodvoru povorke. Nitko praznoruk. Bože moj, koliko se tu zaklalo tukaca i kokoši, koliko iznijelo vina i drugih darova. Ali zato je bilo veliko presenećenje, kad je valjalo polovicu odnijeti natrag. Ljudi nisu računali s time, da je duž pruge mnogo željezničkih stanica i mnogo jednako dobrih srdaca. Istina, soldački su želuci dobri, ali nad snagu ne mogu ni oni. Ali svaki je od seljaka nastojao, da barem nešto od svoga »potroši«.

Ali ne samo za vojsku. Srce našeg čovjeka sklono je svakomu. Pa kad su mnogi ljudi za posao otišli na bojno polje, znao je, da će i kod kuće trebati pomoći.

Učiteljevo preuze na sebe čitavo selo, susjedovo susjed, rodbina, prijatelj. I tako nadješ čovjeka u polju.

— Oreš, a? — upitaš ga.

— A eto. Moram pomoći sirotinju. Odoše joj oba sina i zet.

— Nije tvoje?

— Na svoje ću dospjet i kasnije. Mene ne će...

I on radi savjesno, kao da je na svome, i prije svoga. Izore, posije, ode u mlin, doveze iz šume. Žena će obaviti neke lakše muške poslove, ali mnoge i ne može. Dobiva ona potporu, mogla bi i platiti, ali koga? Da nema dobrih ljudi, teško bi išlo. Ovako za sada još kako tako. Jesen i zima će proći. Proljeća se boje.

Uvelike se rat opaža u seoskoj školi. Dosele su se za lakše kućne poslove i oko djece brinule žene. No otkako se žena pomaknula za jedan stepen u poslove muža, ostalo je njezino mjesto prazno. Tu su onda došla djeca od 7—10 godina, dakle upravo oni, što bi morali polaziti školu. Dabome, da je ovu potrebu morala i oblast uvidjeti. I tako škole, ako i ne prazne, a ono nepotpune. U koliko uopće djeluju. Jer i mnogi od naših tihih pedagoga ispunja svoje mjesto u šancu.

U večer, kad je posao dovršen i slaba družina nadvorena, sakupljaju se na prelo. Jednu večer u jednoj, drugu u drugoj kući. Ali nije to ono prelo iz mirnoga doba. Momaka fali. Žene poredaše se kao sjeta naokolo sobe, govore dosta malo. Kolovrat grgolji i predja puca. Prije bi rekli: gle, misli na njega, — danas je svakomu jasno, da se na nekog misliti mora. Zato i predja češće puca. Tamo u kutu do peći sjedi koji starac, po koji momčić i jedan u uniformi. Vratio se s teškim reumatizmom, probojevavši nekoliko žestokih bitaka. I tako kolovrat grgolji, zašutiše žene, a mladić pruža noge sve bliže k peći i počima:

— Znate, šta je to Kozak? Onda čujte. Bilo je to kod Ravaruske — — —

— — — — — — — — —

Nedjelja je. Jedna od onih posljednjih nedjelja posljednje jeseni, kad sunce kao da želi još jednoć ogrijati zemlju, prije no će u zimski mir. Ceste su vedrije, seoske kućice bjelje, a crkveni se šljem srebrenasto prelijeva. Pred crkvom okupio se svijet. Na jednoj strani žene, tamo prema općini muški. Tek ovdje ih fali. Mnogo fali. Ostadoše starci i oni momčići, što bi htjeli da brzo postanu ljudi. Žamor je odviše jednoličan i nema šara one nekadašnje seoske nedjelje. A kad zvona zazvone, žene ulaze. Muški ostaju vani. Prije nije bilo za sve mjesta, pa se tako uobičajilo, da samo momci idu na misu. Danas njih nema, ali običaji ostadoše. A u crkvi jednako opažaš, da se je nešto poremetilo. Kod momaka ne čuješ muškaračkog brujanja, a kod pjesama nema one oktave u dubinu. Nekoć su lijevo naprijed stajale djevojke, desno momci. Danas je desna strana prazna. Župnik počinje propovijed: »Draga moja kršćanska braćo!« — a onamo se čudno ogledava i instinktivno osjeća, da bi morao nadodati barem, »i sestre«, ako već ne onaj »braćo« posvema ispustiti. To mi je starac i sam kasnije priznao. A na koncu propovijedi barem svake druge nedjelje iz plave župne knjige čita: Na polju slave umro... Dvije maramice stavljaju se na oči. Jedna tamo iz klupa starijih žena, druga u ladji djevojačkoj. Dva tiha jecaja.

— Pomolimo se za naše na ratištu!

Meni se čini, da nikada ne čuh tako jednoglasne molitve. Nešto, što je toliko puno pouzdanja a opet tako duboko pobožno, da za čas prestaje titrati i svijetla zraka, što kradom ulazi kroz veliko okno. Tako mora da mole brodolomci za nesreće.

— — — — — — — — —

Služba je gotova. Izmolivši još jednu tajnu molitvicu, svijet se pomalo razilazi. Sunce kao da traži svijetle šare prvašnjih nedjelja i jače upire, a crkveni šljem još se srebrenije svjetluca. Iz tornja javlja se zvono. Podne. Doduše pola sata ranije od poldašnje ure, ali svejedno. Odkad nam je mežnar na ratištu, i

tako ide u tom tornju sve tumbe. I satovi i zvona. Svijet se razišao u nekoliko trakova. Na brijegu ostade za čas crkvica sama.

(1914.)

ILIJICA

Prije je ciganinu Ilijici trebalo samo reći: »Eno djandara!« — i on nije više ni pitao: »Gdje? Gdje?« Nestalo ga je samo, kao da ga zemlja progutala. A kad mu ih danas spomenu, on tek mirno skupi ramena i zapita:

— Pa onda?

— Vodit će te!

— Ne će oni vojsku!

— Ph!

— Vojska sam, pa da! Baš kao i oni! Jesam li bio u kotaru i nijesu li rekli: »Ti si, dijete, dobar. Taglik?« A?

— Jest, al ono prije?

— Šta prije?

— Ono, što su pripovijedali o ćuranima...

— Pa što vele?

— Nešto, kao da si ti i tvoj stric Gjoka...

— Ne ću reći. Stric Gjoka je nešto i sjedio. Al davno je to već bilo. I ne sjećam se skoro.

— A ti?

— Pa onda; tko će da bude kriv za sve, što vama fali. Zatvarajte bolje vaše patke i ćurane! Čuvajte ih, pa vam i ne će odnositi niko. Eto!...

— Mogao bi nam ti sad biti djandar?

— More i to da bude.

— Pa zašto i ne bi? On najbolje zna, gdje što stoji.

— Uf! Gadovi ste! Samo da vam je oblajavati poštene!

Ilijica se i sam nasmijao i otišao fićukajući. Onako u sebi još bi on i priznao koješta. Ali ovi! Raznesli bi ga na jezicima. I da je bar jedan medju njima, komu zaista nešto fali, — nego golišavci. Nikad nijesu ništa ni imali. I tko zna, nije li gdjekoji od njih pojeo ovog Božića tudju kokoš. Pa neka! Ne može ni siromah da bude na takav svetac bez ičega! Ali ne smiju onda ni oni svaljivati sve na ciganska pleća. Pa još sada, gdje svi znadu, da su i njemu, Ilijici, na pameti posve druge stvari, otkako ga uzeše u vojsku. Bili su kod njega i djandari. Ali kako! Danas on drukčije s njima divani.

— Ilijica, — rekoše mu, — znaš li, što je to zakon?

— Znam, gospodin postajevodnik.

— Dakle dobro: to smo mi. A mi, t. j. zakon traži, da tačno odgovaraš na pitanja i ništa ne zatajuješ. Inače kr... kr..., jesi li razumio?

— Na zapovijed, gospodin postajevodnik.

Oni kao da su se zgledali medjusobno. Malo im ko čudno, otkuda on zna najednoć da tako propisno razgovara. A onda je stariji nastavio:

— Dosele si sve lijepo izveo. Ali sad nam odgovori slijedeće: Gdje si bio dvadesetdrugoga prosinca, to je kao dva dana pred badnjak, u podne? A?

I on je stao upravo pred Ilijicu i raskoračivši noge, nagnuo se malo naprijed i gledao mu ravno u oči. A te se oči zasjaše ko nikada prije.

— Toga dana i baš u taj čas, tako reći u podne, bili smo ja i gospodin nataroš u kotaru.

— Ne miješaj ti u svoje kokošarske poslove gospodina nataroša!

— Eto, bio je sa mnom!

— Gdje?

— U kotaru... Ono, i nije baš on sam bio, mnogo nas je bilo. Znate, pozvalo nas!

— Aha, valjada radi starih grjehova?

— Ne, zaradi vojske! Ja sam vojnik! — i on se tucne palcem u prsa.

Ilijici se činilo, da su od tog časa počeli posve drukčije s njime. Istina, zatražili su od njega, da im otvori kokošinjak i sve su nešto govorili o žutim ćuranima, a on

imao samo crne. Pitali su ga tako koješta i za ove, ali posve lijepo, kako i dolikuje medju ljudima.

— A oni drugi?

Ilijica im htjede reći: »Ej, gdje su vam oni!«..., ali se samo nasmiješi kroz bijele zube i mirno odvrati:

— Nemam ništa više, gospodin postajevodnik. — I nijesam ih ja! Negda možda i bih, ali danas!...

Tako je on sad s djandarima divanio! I kolikogod mu oni gološavci ne htjedoše u riječ vjerovati, u duši si moradoše priznavati, da se je s Ilijicom od posljednje stavnje nešto dogodilo. I mnogo mora da se je dogodilo, jer se je čitav izmijenio. Ne samo ono zaradi djandara, već i inače. I hoda drukčije, i govori, i fićuka drukčije. A baš u tome bila je njegova slava i u mirno doba.

Ovako u suton, kad već pozaspaše po grabama pijetli, a nad selom bdije samo blijeda Istočnica, čuo se odnekud iz daleka pa sve bliže fićuk. Ko tanka neka sviralica puna najljepših melodija, čas reskih, čas blagih da ti sve srce plače. Ilijica! Ilijica ostavlja dvore ciganske i polazi bogzna kuda, — o tom on nikome ne govori. I kad prolazi dugim cestama, nigdje se ne ustavlja, ako bi i susreo koga, ne voli da razgovara. A melodije samo slijede jedna drugu, hvataju se, gone, čas tanko tanano, čas mahnito i vihrovito. Nepoznate melodije i kao da su tudje. Ali ljudima u selu drago ih slušati, i nekako su zabrinuti, ako ih jedne večeri nema. Svejedno što se drugo jutro pitaju:

— Kome je noćas fićukao Ilijica?

— Bome meni, milijun ga vragova!...

— Koliko?

— Dva najljepša patka...

Svejedno. Nekako se na njeg brzo rasrde i brzo mu oproste. Jer Ilijica je ipak dobar čovjek. On nikome ne će sve da odnese i polag njega još nitko osiromašio nije. Tek tako: zanat, pa eto!

Onda odjedamput nijesu ga više čuli. Bilo ih je, koji su pripovijedali, da se sad kasno u noći vraća, iza ponoći, i glas njegovih melodija da je još tananiji. Dok se nije konačno dočulo i više: Ilijica je u drugom selu našao curu. Neko crno malo cigančе, ko ugljen tamnih obrvica, s očima ko dvije krijesnice. I nijesu se više čudili, već su sad bolje pazili, kad će kroz punu noć sjeknuti poznati glas. A te melodije bile su sada žive kao oči njezine i vragoljaste, ko da je trista malih djavola sjelo u dnu neznane frulice. Ljudi su ustajali i trčali na okna i dugo prisluškivali za Ilijicom, dok nije na drugom kraju sela zamro i posljednji glas. A onda već nijesu ni lijegali, ili su legli samo toliko, da dočekaju zoru. Jer san i onako nije više dolazio na oči.

A jedne noći bile su ove melodije tužne kao nikad dosele. Najprije ti se učinile ko kad jare izgubi majku i nemoćno ju doziva, a od nikuda glasa; onda opet neke neznane arije, što mora da znače sprovod, smrt, nesreću, što li? Ko da si izrezao frulicu iz žalosnice vrbe, a ona proizvodi pjesmu po svojoj volji, što ju dugo sakrivaše pod mekanom korom. Ljudi se čudom pitahu, što se dogodi s Ilijicom, i svi ga sažaljevahu, premda niko ne znade njegovih boli. Netko ga vidje, gdje sjedi kasno u noć na cesti prema onome selu, držeći glavu u koljenima i jecajući. Poslije ga opet sastadoše kako obilazi u mjesečini seosko groblje, ali to kao da i nije on, već neka sjenka, što se teško vuče. A kad se vraćaše kući, bijaše glas vrbine frulice još turobniji.

Ljudima u selu bilo, kao da su izgubili nešto od svoga. Oni lako zaboraviše na sve, i rado bi žrtvovali, da im se Ilijica još kojiputa svrati u dvorište, samo da se povrate one stare radosne melodije njegove. Htjedoše da ga i pitaju štogod, ali se ne usudi nitko. Tako je uvijek mrzovoljasto prolazio izmedju njih Ilijica.

A jednog dana puče kroz selo glas:

— Ostavilo ga ono cigansko curče i pobjeglo s jednim, što nosi srebrene toke! Ao, to je!

I bilo je »to«. I ljudi bi najvolili bili osvetiti Ilijicu, ali malo crno cigančе pobjeglo je daleko, daleko. Njezine nabubrene usnice i oči ko krijesnice ljubi danas

ciganin srebrenijeh toka. A možda više ni on ne. Krv je već takova.

— — — — — — — — —

— Reci ti nama — pitali ga poslije — šta onomad s tobom bi? Nikad ne vidjesmo, da bi tko od naših onako ludovao, eto, baš ludovao.

— Ne znam vam ni ja sam. Al meni onaj put dodje, ko da je sunce s neba prestalo da me grije. I mislio sam nema meni života bez nje, i već sam obilazio groblje tražeći za sebe mjesto. Ko uklet, velim vam — tumačio im Ilijica.

— Eto, takav ti je on — govorili su ljudi, ali ga ne razumje nitko.

I bio je takav.

— — — — — — — — —

Onda je i opet pomalo zamijenio vrbinu frulicu s onom starom svojom, kojoj na dnu sjedjaše trista malih vragova, i selo je opet imalo svoga Ilijicu. Sve do onoga dana, kad osvanuše na općini čudni proglasi. Stavnja. Ilijica je nekoć znao da čita, al nikako da nadje, e se to i njega tiče. A u selu vele: jest, tiče se. Išao bi on i k bilježniku da pita. No zna on gospodu. Gdje će bilježnik da se brine za jednog ciganina Ilijicu. Pa onda vojska! Što će u njoj takovi. Pa na što im ciganin? Još oni, što znadu da kuju, i neka bi! Ali kokošari? Nitko od njegovog roda nije još bio carski čovjek. Ne samo od roda. Od čitavog ovog ciganskog šora... A sve mu se opet nekako slaže, kad u proglasu ništa o ciganima!

Pitao je i paroka. »Jest, rodjen si te godine!«

— A znadu l' to oni?

— Tko? — pita parok.

— Tako, car i vojska?

— Dabome da znadu. Ja moram da im to javim.

— A moraš upravo? čudi se Ilijica.

— Moram.

One noći nestadoše paroku tri ćurana, a Ilijica nije mogao nikako da razumi, kako da se »oni« brinu baš

za svakog i posljednjeg ciganina. I gdje će kraj toliko ostalog svijeta! Pa baš za njega, Ilijicu! Osim ako ne bi djandari... I Ilijici bi odjednom nekako milo, što se i o njem vodi računa, al opet i nije mu bilo milo. Čuo je on već mnogo toga o soldačiji. Kapral, kapetan, marš! — sve su to neke čudne riječi, od kojih ti trza noga i usna se ne slaže na fićuk. Al opet ako baš mora da bude?...

Dok mu jednog jutra ne dodje pandur s pozivom.

— Šta piše? pita Ilijica.

— Zovu te u soldate — odgovara mirno pandur, a Ilijicom prodjoše trnci. Razumio je, da je uistinu sve onako, kako mu reče parok. I po prvi put u životu prodje ga neka pakosna radost baš zaradi tog paroka...

Sa stavnje vratio se Ilijica s ružmarinom i ceduljicom za šeširom. Baš kao ostali najbolji momci u selu. I tada seljani po drugi put izgubiše svoga nekadašnjeg Ilijicu.

— — — — — — — — —

Jer odsele nije on više samo u noć zalazio u selo. U pol bijela dana zašao bi medju ljude. Njemu se činilo da svi gledaju u njegov iskićeni šešir i on je počeo da sad drukčije razgovara s njima. S njima i ono s djandarima. Nije on više onaj negdašnji Ilijica, pa i ako oni ne će da mu vjeruju toga. Neka ih! On znade da je sada carski čovjek, pa basta. Još nekoliko dana i obući će muntur, a iskićeni škrljačić izmijenit će prava vojnička kapa. Pa onda puška, tornister, bajuneta! Ko veliki! Pa onda u rat... Nije on dakle više, da njima fićuka po selu.

I Ilijica se zanesao. Oni, koji se povratiše već iz linije, kazuju mu koješta, a on sluša i sluša. I već gleda sebe, kaprala, kapetana, marš! — i ma da mu je još uvijek sve to malo čudno, jasno je, da tako mora biti. Pa kad ga jednog dana umoliše, da im fićuka nešto, on im odgovori: »Ne! Nego slušajte! Danas ćemo drukčije!« I Ilijica utakne ruke u džepove prslučića i počne pjevajući u po glasa:

Poslušajte moja braćo mila,
Kakva mi je soldačija bila.
Kazat ću vam sve, kako je bilo
Kako sam se caru omilio.
Piše care na sve nataroše,
Da pokupe po selu iroše,
Makar bili i sami bećari,
Samo nek su dvaest ljeta stari.
Ja študiram: to se tebe tiče!
Pandur mene pod prozorom viče:
Tebe vraže u soldate traže.

Kad u jutro osam sati tuče
Ja se vučem u doktorske ruke.
Pitaju me: di sam dosad bio!
»De ti skini svoje gaće dole!«
Gaće skidam a košulju moram,
Pa me vode pred doktora gola,
Mene doktor za mišicu vata:
»Ti si, dete, dobar za soldata!«
Dadoše me jednomu kapralu
Kapral mene vodi kapetanu,
Kapetan mi psuje moju nanu
Psuje nanu i pita me: »di si,
Pa zašto se ni ošišo nisi?
Zovite mi jednoga berbera
Da ošiša ovog divljeg zvera!«

I tako Ilijica njima priča snovidjenja svog budućeg života, a oni ga slušaju rado kao što nekoć slušahu kroz noć melodije njegove. Istina, izmijenio im se nešto, al opet on je to. Ilijica. A oni osjećaju, kako ga sve više gube, i bog zna, hoće li ikad više ustajati u noći, da vide gdje im se on vraća. Hoće li im se uopće vratiti. Jer sutra Ilijica odilazi vlakom u garnizonu.

(1915.)

MART I VESNA

Ljudi su već bili zaboravili na proljeće. Općenito raspoloženje duša, simbolizirano u tmurnom jesenjem popodnevu s opadanjem lišća i plačnom pjesmom kroz golo granje, ona jedna bolno-gorka crta oko usana udovica u crnini, — učiniše, te i ne pomišljasmo na to, da Priroda održaje svoj stalni red i mimo nas i mimo naših volja. U prvi čas kao da nas bunila ova nestiliziranost njezine Neminovnosti i unutrašnjosti naših. Pa kad je propupao prvi kesten i pojavio se prvi voćkin cvijet, zateklo nas ovo vabljenje novih života u općenitom uljuljavanju i pustošenju Crne Gospe. Zaboravismo na proljetni Ekvinocij, koji tačno po kalendaru dolazi i onda, kad se dnevni računi ne slažu ni najboljim vojskovodjama. Ali onda se sjetismo lanjskog proljeća i tolikih prije njega, i vjerovasmo iznova u starog Boga. On živi i dalje, i mirno gleda na nas, što se koprcamo hoteći iskušati snagu svoju. I mi pomalo vadimo stare poljske alate i čistimo ih teškim zamasima u probudjenoj crnini zemlje. Dočaravamo si i opet nekadašnja proljeća i njihova jutra i večeri i polazimo u divne ravnice polja i u brda očinskih vinograda, gdje sve još od lane čeka nas i pjesme naše. Pa kako se i najgore lako zaboravlja, mi ni ne marimo više za Sutra, ni ne razmišljamo, što nam ono donosi. Naše je, da idemo, da se trzamo. I mi polazimo ne osvrćući se. Ja i onaj sjedovlasi starac preda mnom, što ga prvo jutro čini još srebrenijim.

— Polagano, stari!

— A?

— Kuda tako rano? Nije to za ljeta, što vas na grbači tište.

— Mani, kakvo rano! Mi smo odspavali svoje. A što veliš: ljeta — tko za to pita. Mora se, pa ajde! Ženskadija u polje, ja u klijet. Znaš, treba da se obrezuje. Oh, pupa, pupa — ta proljeće je, dabome. I dobar je Bogo, oh, dobar li je. I kako on to lijepo podijeli! Oni tamo u jamama, mi ovdje. Svaki treba da da svoje. Tako već to biva u svijetu. A tko ne će da radi, prosto mu i to! Ali... no što ja to tebi govorim, ti si učio škole, pa znaš: takve ljude Bog ne voli. Jer On je re-

kao: moli i radi, ali nije dosta, ako tko po vazdan obilazi oltare, a motiku metne za tram. Oboje treba, oboje. I čislo i motiku...

I mi se laganim koracima uspinjasmo stazom, što vodi preko polja. Lijevo i desno od nas zelenilo proklijalih oranica, mirisi mlade zemlje i tihi lahor, što se poput blagoslova jedva dotiče polja, zaleluja zelenilo i odilazi dalje. Tamo do pod bregove. Onda se opet vraća, kruži i smiruje se u dalekoj ravnici. Pred nama se bjelasa staza, bijela i vitka i pješčana, a malo dalje u bregovima čekaju nas vinogradi u prvom suncu prvoga jutra. Označuju ih male i siromašne kućice, a tek rijetko koja medju njima iskače pravilnim zidovima i crepovima pokritim krovovima. To su klijeti, valjda najkarakterističnija zatišja ovoga kraja.

— Eno vidiš, ona ravno suprot sunca, moja je. I gle kako breskva cvate, dobar li je Bogo!

A onda podje korak dalje, skine šešir i završi:

— Dobar li je!

I zakrene jednim prijekim puteljkom.

Pravi vinogradar cijeni te skromne ćelije nada sve, najsretniji je valjda, kad nakon dovršena posla sjedi u njima u dimu ognjišta i mirisu pečenih krumpira. Ja mislim, da bi se Podravac, na upit, što bi učinio, da je car, bez oklijevanja odlučio za vječni ovakav život. Tu bilo u proljeću ili jeseni, tu se živi bez pravila i bez spona i bez svakidašnjih briga, u znaku pečenih krumpira. Tu je jedino mjesto za pravu i zdravu s i e s t u Podravca. Pa kad zadjete u jednu od ovih klijeti i slučajno zapitate, što se za ručak kuha, odgovore vam: »Nikaj denes nismo delali, ne moramo ni jesti, a kad delamo nemamo cajta kuvati«. I kod toga vam se Podravac nasmije svojim laskavim očicama, da odmah vidite kako je slagao. Samo to on zapravo ne smatra kuhanjem ili pečenjem, jer krumpiri su i onako uvijek spremni. Glavno da se očuva filozofija i mir. Dakle ni slagao nije. S koje god strane uhvatite, njega uloviti ne ćete,

a ako ste slab, on će burgiju spremiti vama. Jer pri nas je máksima: življenje — poštenje!

I sad u proljeće, opet se otvaraju ove tihe klijeti i primaju svoje poznate stanare iz prošle godine. Pa kad se nakon duge zime po prvi puta otvore kapci drvenih prozora, pod kojima popadaše čitave gomile muha od prošle jeseni, čini nam se, da je i mala klijet u prvom budjenju uzdahnula, pogledala svojim sitnim očicama naokolo i osmjehnula se. Pa onda druga, treća i četvrta. Kao da se pogledima traže, one, poznate druge toplih mjeseci od davnine. Pa kad vide, da su sve na okupu, drago im je, o, sigurno im je drago! I premda se i sad mnoge od njih zatvaraju preko noći, one više ne spavaju, jer znadu, da sad nije njihov red. One odsele s gospodarima svojim paze na svaku promjenu oko sebe sve tamo, dok iz ove požutjele loze ne izadju debeli grozdovi i iz njih mlado vino. Tamo pod jesen, koja tako simboliše današnja raspoloženja naših duša.

Sad tek počinje pravi uspon. Tamo na najvišoj točki brijega stajao je nekoć jablan. Vidješe ga iz svakoga kraja ove ravnice. A jednoga jutra iza olujne noći nestade ga. Obori ga strijela, a cigani ga odvezoše i učiniše korita, i bog zna koje podravsko derište imadjaše čast, da se u njem kupa. Kasnije htjedoše na njegovo mjesto da zasade novi jablan, ali današnji nestrpljivi svijet ne bi imao vremena, da čeka dok izraste. Ostade vrh gol, a ispod njega klijet. Gospodska zidanica bez krmeljivih očiju. Ali sklada ne kvari. Jer tu i jest dominirajuće mjesto čitavoga kraja. Prvi udar sunca i parlamenat vjetrova, što fijuču noću oko uglova klijeti ko najgrješnije duše, ispaštajući zla djela prošlih života. Ali to samo u jesen i u rano proljeće.

U klijeti ima jedan gostoljubivi krevet. Prima na konak svakog putnika i studenta, što ih vršeći službu pudara zateče ovdje noć. I ti se smiruješ ondje na tvrdom goričkom ležaju sa svježim dojmovima i trudnim udovima, što ipak još ne bi tražili konaka, da nije nastao božji mir krajine. Osjećaš još uvijek u uhu rijetku kaj-

kavsku ariju i čudnom aperceptivnošću slažeš refrain nedovršene pjesme:

O Jano, Janica,
Zišla je Danica
Sjajna . . . .

I premda ti je želudac pun i materijalnih dojmova vinogradnoga kraja, ti se po prvi puta ne srdiš na sebe radi neumjerenosti i jedino je, što žališ, da nijesi satir, pa da sjedneš negdje medju rašlje stare lipe i davajuć si božanskim kopitima takt, zasviraš u frulicu uspavanku blagoj krajini. Tko zna, ne bi li se probudila koja plava lozina kćerka i, lutajući po bregovima, pošla prema mjestu, odakle je čula tanki glas frule. Išla bi tiho i korak joj se ne bi čuo u žutom pijesku. Ni lagani vjetrić ne bi razotkrivao koprene s njezina tijela. A kad bi došla pod široke lipine grane, jao!, zanijemila bi frula tvoja. Zagledala bi se u svijetla kopita i rutave noge i rekla bi:

— Sidji!

A ti, dakako, ne bi sišao.

Ona bi po drugi put molila:

— Sidji!

A kad bi i po treći put zadrhtao kroz noć njezin glas, smekšalo bi se tvoje satirsko srce, i zataknuvši frulicu za rogove, skočio bi do nje, da je pitaš, kako je zalutala amo? Tko ju je vodio i zašto su joj oči tako mutne? Tko joj dade ovu bijelu put, što ju ljubljaše tek providna koprena i val mjesečine? Tko?

A ona bi odgovorila:

— Satiru moj! Dijete sam prvoga jutra i kasne noći, kći sunca i trake mjesečeve. Gdje sam se rodila, ne znam. Ali od prve mladosti svoje obilazim krajeve vinove loze, noseći u uhu čar zvukova nepoznate frule. Večeras, kad je i opet začuh, bijah daleko odavle. Ne žalih nogu, što su evo krvave od noćnoga puta, niti tražih izgažene staze. Pohitih do tebe, željo moja davno željkovana! Dodji, satiru moj! Divljače dragi, dodji! Bisernom suzom umit ću roščiče tvoje, a rutave grudi pokriti svilom kose svoje! Davno žudjeni, dodji! . . .

I po drugi puta smekšat će se tvoje satirsko srce. Lagani vjetrići proći će povrh vinograda i zašumjet će izmedju trsova. Visoko gore iznad starodrevne lipe zatvorit će stari Mjesec jedno oko.

*

Tako se usniva u klijeti na najvišoj točki brijega. Pročišćene duše i sa zvukovima refraina posljednje kajkavske poganske pjesme.

A kad i opet dodje prvo jutro i otvore se vrata klijeti, snop sunčanih zraka pade po izbi ko starozavjetna svjetlost, i ti, razmaženo dijete grada, ne trebaš istom da rastjeravaš san. Daleki pogled pruža ti, čega nemaju mnoga moderna ljetovališta. Na kilometre podno tebe nepregledna ravnica u prvom zelenilu proklijalih polja i bijelom cvijetu sitnih tratinčica, u punom jutarnjem suncu, išarana putovima i gdjegdje u daljini kojom plohom šume. Daleko pred tobom srebreni se Drava, historijska lukava rijeka. Iza nje opet ravnica, s novim političkim gospodarima i tipičnim salašima magjarskim. Ima tamo i naše zemlje i našega svijeta, već prema tome, kako je u svojoj obijesti rješavala Drava sudbinu obala svojih. I opet dalje konture sela i gradića, tornjeva i salaša. I tko zna, gdje ti svršava pogled, što je ono? I tamo, gdje se gubi srebrena rijeka i gdje ti zapinje oko o najdalje konture grada na ugarskoj strani, gdje je to? Ravnica zavarava oko i čovjek gubi osjećaj za daljine. A ovdje dolje odmah ispod brijega — o, koliko puta nam prodje ovuda noga! Na istočnom podnožju dijeli neznatni puteljak svijet, koji ne ne osjeća razloga, da bude podijeljen.

Slavonska medja. Odmah iza nje malo vinogradsko seoce s crkvicom na brežuljku i sa zvoncem u starinskom tornju, koje od vajkada naviješta bregovima i nesreću i smiraj. Zapadno na jednom brežuljku i opet crkvica, drvena sirota, kamo se blagoslov župe sasiplje tek jednoć u godini, — kad se pobire lukno. Oko nas klijeti, puni cvat voćaka i disaji ranoga jutra, s pjesmom jedrih kopačica, vedrim glasovima mladosti.

Dobro jutro, curo mala,
Jesi l' okopala
Vinograd?

Zagorac bi rekao »tersje«, ali na koncu konca i vinograd i tersje nijesu no sinonimi naših slabih sklonosti, gdjegod mi bili. Oinobareis:

No nema svijetla bez sjenke. Pa kad ti se pogled najljepše razigrao, gledajući krajinu u prvom budjenju proljeća, javlja se u nutrini neki naviknuti nemir, i oči promatraju stvari kroz drugu prizmu: Eno tamo dolje, s onu stranu Drave, mora da je sakrita, ukopana, što li — vojska. Ono, što se neprijateljem zove. Naprijed u jarcima pješadija, dalje iza nje artiljerija, maskirana grmljem niske uzvisine. I čini ti se, upravo u žestokom karijeru, tijelom prilegnutim uz vrat životinje, ostavlja obalu konjanik i gubi se iza topničkih pozicija. Ne znaš zašto, ali si uobrazuješ, da sve tačno znaš. Ondje dakle mora da je stožer. Konjanik mu nosi važnu predatu vijest. Ovostrane pozicije u škici. Mora da je tako, jer čemu inače onaj zdvojni bijeg? Opaziše ga s ove strane i vatra jednog čitavog odjela sasu se na nj. Vatra žestoka i usredotočena na jedan cilj: onoga jadnika, koji je u ovaj čas kriv, što je živ. Ali ovaj sretno umače i već se gubi u maski oniskoga grmlja. Čas iza toga vidiš lijevo u rakitama sumnjivo gibanje. Negdje mora da je s naše strane izašla komanda:

Polulijevo, rakite! Šest stotina! Pucaj!

Ubrzani fićuk olova, ko siktaji ljutica zmija. Kao za odgovor smiriše se rakite s lijeva, da se opet pojavi komešanje na drugoj strani. Ponovna komanda s druge strane i potrostručeni siktaji. Negdje iza grmečka začu se reget mašinskih pušaka, a ovdje s brijega javlja se na mahove mukli artiljerijski: du-um! du-um! Neka nerazumljiva vika, trčanje, komešanje. Mijenjaju se pozicije. Siii!... Siii!... Dum!... Du-um!... Siii!... Jasno vidiš, gdje se nedaleko tebe zaprašio žuti pijesak, praveći samumske eksperimente. Sad kao da je nešto

udarilo u krov male kućice i eno dima, crnog i gustog, što naviješta, da će ondje uskoro planuti baklja.

— Jao! — izvija ti se iz nutrinje i ti se čudiš svom vlastitom glasu i budiš se iz pretjerane ekstaze.

— Nije sve cijev, što zja...

Pod tobom je i opet mir krajine s bojama, što ih ne složi nikakva slikarska umjetnost i sa starim suncem na vedrom nebu, što poštuje trude naše i vabi iz zemlje život. O dobri oče Sunce, da si zdravo!

*

Što se je više uspinjao žuti cekin nebeski, bivalo je tiše u vinogradima. Sparina je presušila pjesmu u grlima. Čuli se tek jednolični udarci motike. I razgovor je tada kraći i odsječeniji.

U samo podne spuštah se za jedan sloj niže, u zidanu klijet bogzna kojeg orijentalnog stila, što se svojim pročeljem mujezinski klanja Istoku. To je kavana ovoga brijega sa mnogim kavanskim komfortom gradskih mekušaca. Odmaralište umornih i sastajalište besposlenih. Fotelji i — igračnica. Otmjeni stari francuski saloni i ne sanjahu, a gospoda u periki i »s čipkastom ko pena jakom oko vrata« ne naslućivahu, da bi se u jednoj horvackoj klijeti nekoliko stoljeća kasnije igrao duhoviti tarok. Dakle partiju taroka, gospodo! Ovo prkosmodernizovanje gorica ima takodjer svoj čar, već kao antiteza okolišu i parodija njegovog života. Prenašanje običaja s carskih drumova ovamo na brijeg. Pa onda uz čašu dobrog vina — tko ne bi sjedio, makar i prkoseći okolici? Prolaziš n. pr. ovuda, a gazde nema u klijeti. Izvadiš jednostavno džepni nožić i urežeš na vratima sat, u koji želiš partiju. Bez potpisa i sa kraticama. Kasnije, kad su majstori rastavili vrata i krivo porazmjestili daske, ostade od ovih kratica neka čudna zbrka slova i slogova, poput najzagonetnijeg rimskog natpisa. Paleologe ne bih čista srca pustio ovamo. Mnogi bi jadnik od njih i umro pod ovim vratima u službi znanosti, ne obavivši ništa.

— Dakle na posao, nije nam da gubimo vrijeme. Tko miješa?

Penzionirani pučki prosvjetitelj vječno se uzrujava.

— Ta molim vas, ne budite uzrujan, budite jednoć už listopad — pecka ga netko. Ali on tvrdi, da u igri nema raisona, niti ga može biti.

Sve je to samo kombinacija, bolja ili lošija, ali kombinirati je dozvoljeno svakome. Samo kad mu ne bi dolazila konstantno loša karta. Ali to je već prokletstvo!

Miješaju se karte i udara se njima o stol. Vani pali sunce, žarko proljetno sunce, a mi sjedeći u hladovini ispijamo čaše. Prosvjetitelj i opet ne pazi, pa mu uhvatismo Monda. I košto nekoć Riječ postade Tijelom, bi prosvjetitelj načelnikom. Opet buka i uzrujavanje, pa tko zna, kako bi to dugo trajalo, da nije došao čovjek iz grada i donio poštu. Dakako, novine i jedna bojna dopisnica, datirana skoro tri tjedna unatrag.

»Dragi! Kako vidiš, pišem ti, dakle sam još živ, što već za sat kasnije ne mogu da garantiram. Tamo dolje u jarcima u opće nema garancija, pače ni za smrt. Sve je tek slučaj i njegova nezakonita kći sreća. Eno n. pr. neko trista koraka desno pala je šrapnela. Da sam ondje sjeo da pišem, ne bih dovršio dopisnice. U ostalom, ja sam za svaki slučaj najprije napisao adresu, da ti je uzmognem makar i polovičnu otpremiti. Boga mi, pade i opet jedna, ali ta je već malo bliže. Na zdravlje ... Ova je već mnogo bliže. Prekidam i bježim u rupu. Bog!« ...

I tako dok vani puno proljeće diše, misli ti se i nehotice kreću oko čudnog nesklada izmedju ovoga i onoga — tamo. Zar uistinu ne može život jednako dijeliti svima i zašto u općenitom redu ima i stramputica? Ili je možda baš u ovom neredu izvjesni neki red? A razum, uvijek spreman na kompromise, hladno raspravlja: Svijetlo i sjena. Vesna i Mart. Točka!

Upisasmo svoja imena u knjizi gostoljubive klijeti s mujezinskim sklonostima i razidjosmo se.

A kad sam one noći išao kući, stari se je noćni kolega na nebu ravnodušno smješkao, kao da se u svijetu ne dogadja ništa neobična i kao da sve i dalje ide po nekom izvjesnom redu. Ja ga po prvi puta ove noći ne razumjeh.

(1915.)

KARNEVAL BIJESOVA

U dvorani gorjelo je samo još nekoliko šarenih lampiona. Svjetiljke je već prije pogasila svjetina sama. Mistika polumraka uz crvene tapete zidova. Ljubav i ples davno prestadoše, a prostorom ovlada umor. Maskirani životi, što se još čas prije nesmetano približavahu i stapahu, ne sjećaju se ničesa od onoga što jučer nazivahu obzirima, smirivahu se klonuli oko prijestolja Kraljice večeri, za koju svi držahu, da ih je sklonošću svojom okupila ovdje. I dizahu čaše prama njoj i ispijahu ih požudno i brzo. I posljednje zamagljene poglede upirahu k tronu, nastojeći posljednjim kretnjama iskazati svoju odanost i hvalu. U teškom glavinjanju kroz život činilo im se da nadjoše luku smirenja, u pojavu njezinu obezbijedjenu Sreću. Barem za trenutak zatomiše u sebi sve što bi mutilo svečanost časa. I opustje ogromna dvorana, jer se sve natisnu plazeći k podnožju Obožavane. A ona sjedjaše netaknuta glasovima svjetine, sva u crvenom, s bezbroj tankih zvončića po sebi, što će se oglasiti pri najmanjoj kretnji. Gledaše mnoštvo smalaksalo i pjano, slušaše glupave laske njegove i podsmijevaše mu se samodopadno. Ili još i više. Oni ni ne opažahu, da je u tom smiješku bilo mnogo više, jer ih zaslijepi ljepota njezina. Prijezir kazivahu one oči neslućenih dubina i da je mogla progovoriti, rekla bi masi, što se puzajući sklonula do njezinih nogu: »Mrzim vas, djeco lakovjernosti!« Ali ovako, mišljahu, njezin smiješak znači zadovoljstvo nad njihovom srećom.

Onda je odnekale iz gomile ustala prikaza, i teturajući u hodu digla čašu, recitirajući maglovite osjećaje mnoštva: »Ti si nam kraljica, božica, sudbina naša! Ti si jedina bila kadra pripraviti nam užitak neuživanih slasti, ujediniti nas u ljubavi i pravoj cijeni života.

Pa i ako smo evo klonuli... ništa! Ja i opet velim: ništa! Svaki dijelak ploti naši slavit će te, pa i malaksalost naša nije no žrtva tebi! Maskirana braćo i sestre, pijmo u zdravlje jedine gospodarice naše. Ex!«...

Divni kip žene kao da je u smiješku još dublje sagnuo glavu, a svjetina je promuklo urlajući pozdravila govornika:

— Ex! Ex!

— Kraljice naša!

— Obožavana naša!

Nekoliko je čaša tresnulo o pod i razbilo se u milijun stakala. Svi nagrnuše još bliže k njoj padajući jedan preko drugoga, da joj poljube barem okrajke skutova. A jedan mali clown rasplakao se pred njezinim nogama i molio:

— Stani mi za vrat divnom nogom svojom! Satri me, o božanstvena! Samo me ne odbij!

I svjetina nije više slušala ni začaranih ritmova muzike, koji je još čas prije omamljivahu, niti je vidjela kako polucrvena svijetla dvorane od časa do časa gasnu. Sve je upiralo zamagljenu zjenicu u lik žene na uzvišenom tronu, ispunjenje svojih najljepših sanja i utjelovljenje najintimnijih požuda. I svi se smatrahu najsretnijima, jer je vide, i najnesretnijima, jer je nitko ne mogaše imati samo za sebe. A upravo ta zajednička nesreća ujedinjivaše ih više no ikada, i oni mišljahu da su si tako blizu, i svi vjerovahu u dobrotu svoju. Svaki je žudio tek za jednim: da napuni visoku čašu novim pjenušcem i — svejedno — razblaži ili uzburka krv što liječe žilama i udara u sljepočice. Kao da je u zraku lebdio osjećaj, da će se i to svršiti, a ovakav završetak obamrlih ćutila možda je ipak najpodesniji. Samo mali clown htio je da trezven rida i isplače dušu pred nogama Obožavane.

Neopažena od mnoštva stajala je po strani Grupa Nepoznatih, gledajući mirno, što se oko nje zbiva. Nitko nije opazio ni toga, da je, još čas prije u maskama diplomata nekog evropskog dvora XVII. stoljeća izmijenila

odore u trinaest crnih domina, kao ni toga, kako su neki od njih obilazili dvoranom i svaki put utrnuli po koje svijetlo. Ostadoše još jedva tri lampiona i to oko prijestolja Kraljice. Tri najopasnija. Jer utrnu li se i ovi, svjetina ne će vidjeti njezina lica i opazit će zamku. Zato se i okupiše u dnu dvorane i trinaest crnih prikaza zapita u isti čas: Kako?... A kad svi zašutješe u iščekivanju odgovora, reče jedan, najsnažniji medju njima: »Ustrpljivost je najveći ures našega zanata. Neka se opijaju! Pustimo ih i čekajmo! Naložite tek pipničarima, da ih dobro poslužuju. A ti, Benjamine, podji i pokušaj smjelo djelo: utrni još jednu od onih svjetiljaka. Kad opet začujete glas moje pištaljke, dodjite. Ovdje vas čekam!«

Prikaze se udaljiše i opet razidjoše dvoranom. Življe zapucaše čepovi, ali za pjenušcem segnu tek rijetko koja ruka.

— U...zdrav...lje... — započeo je netko, ali svršiti nije mogao.

— U-u-u!

Malo zatim ugasnu još jedno svijetlo, upravo nad glavom Mramorne. Svjetina se nešto maknu. Čuše se i dva, tri glasa: »Tko nam gasi svijetlo? Zar ima i medju nama nevrijednih?...« Ali i oni ostadoše osamljeni. Neke prikaze na zemlji protegnuše uda, a malo zatim sve je opet obamrlo u snivanju najljepše slike uzbibane mašte.

Dvoranom sjeknu glas pištaljke. Trinaest crnih domina okupi se na urečenom mjestu, a vodj im reče:

— Pokus je uspio. Vidjeste li? Neki se već i ne miču. Još čas — i valja pristupiti konačnome djelu. Osveta lakovjernima.

Onda se okrene prema pozaspalom mnoštvu, a ispod usnica ukaže se red bijelih zubi:

— Ne dadosmo vam je, da je ljubite, već da vas uspavamo. Danas vas trebamo budne.

— Žalim ih — htjede nešto reći najmladji.

— A naš zanat?

Razgovor njihov činio se kao psikanje zmija.

Mali clown ridao je posljednjim glasovima. Ne bijaše već ni suza u njegovim očima, a u grudima osjećaše kao da mu ishladjuju.

Svjetina spavaše.

Muzikanti u žutoj dvorani pobacaše nastroje i napivši se nekog grubog pića, ne osvrtahu se više na svjetinu crvene dvorane. I od njih pozaspaše već neki.

Ganimed prošao je još jednom izmedju svjetine, ali njegove tase s punim kristalnim čašama ne dotaknu nitko.

Malo dalje ležaše poprijeko dvorane nekoliko trupla.

Tada i pištaljka sjeknu ponovno prostorom.

I reče crni vodj:

— Na posao dakle! Pogasite svijetla i odnesite kip. A kad se masa probudi, vidjet ćete. Naše je djelo gotovo.

Crne prikaze dodjoše do prijestolja. Jedni pogasiše posljednja svijetla, a dvojica jakih ramena uhvatiše divni kip i odnesoše ga do velikih okana dvorane. Već u drugom času smrskao se on na kamenitom taracu ulice. Kao da je krik nečiji dopro na glas razmrskanog mramora. Mali clown, koji je jedini sve to gledao, nije dugo dolazio k svijesti. Tek kad je u čitavoj grozoti shvatio, što se dogodilo, kriknuo je jadno i stao buditi pozaspalu svjetinu. Teško je išlo, dok im je gestama i dječjom suzom prikazao dogadjaj. A kad su ipak pomalo dolazili k sebi, nastade vika u crvenom mraku dvorane:

— Tko se je drznuo?

— Medju nama je nezahvalnik!

— Potražimo ga!

— Ti si!

— Ubij!

I još jedan trenut, i mrakom nastade najprije užasna graja, pa onda kletve, gužva, gušenje, udaranje, jauk. Zrakom liznu nekoliko mačeva onih, što bijahu u odorama viteza. Udariše jedni o druge i zabodoše se negdje živo u meso.

— Jao!

Krik, bježanje, topla krv. Netko hoće da se digne i bježi iz ove ludnice. Vrata su pozatvarana, a odmah zatim svaljuje ih i jedan snažni udarac na tle. Ustaje drugo tijelo, ali se sruši, treće, četvrto. Gomila... Pa i koji ostadoše pobjednicima, uhvatiše se izmedju sebe. Još nekoliko jauka i kletvi i dobro namjereni udarac. Onda tek jadno zagrcavanje. Borba s posljednjim dahom. Smirenje.

Nad gomilom leševa stajalo je trinaest crnih prikaza. Vodj si je trljao ruke i cerio se govoreći nešto ostalima.

Netko se iz gomile nadignu posljednjim silama i htjede reći:

— Oni su!...

Ali odmah i padne nauznak.

Nad crvenom dvoranom osjećao se žestok zadah krvi. Lešine bile su porazbacane jedne preko drugih. Neke i pocrnješe.

Na strani od sviju ležao je s čelom o hladnom podu mali clown. Njegove su ruke bile sklopljene kao na molitvu. Prva tri mača probodoše mu malo srce.

U predgradju negdje zakukurijekao je pijetao.

(1915.)

GARNISONSSPITAL

Ne znam, zašto su sve ove zgrade tako jednake. Izvana žute, unutra tamne. A nije to da ne dolazi svijetlo. Prozori su veliki i uvijek širom otvoreni, a sunce može vazdan da upire u njih, — pa opet eto tamno je u tim hodnicima i sobama s jednoličnom zakritom prošlosti. Kao u dušama njihovih stanara. I sami oni bijeli stupovi u dvorištu ne čine dojam bla-

gosti i pomirljivosti. U zraku grubih riječi postadoše i oni strogi. A da su drukčiji, ne bi ni pristajali ovamo. Jer i mi volimo, da bude sve u stilu.

Ovdje smo samo takovi, što trudnom životu podjosmo tražiti mir. I uistinu naše želje nijesu druge, pače ni u onih, što im puls pravilno udara i srce pravilno kuca. Svi smo mi bolesni. Jer ima rana, koje se ne vide i bolova, što se ne smiju izreći. Pa ujutro, kad savjesni termometar stavljaš pod lijevu ruku, svejedno ti je, na kojoj će se skali zaustaviti. Prvo je što konstatuješ, da je nastao novi dan, koji je i opet iza sebe jedan ostavio. I mirno bilježiš brojku temperature, koja može biti i neprijatno velika, mirom dostojnim čovjeka ratnika. Podatno skidaš košulju i čekaš, da ti na plećima zakuca čekić dobroga Eskulapa.

— Eksodat, četiri prsta ispod...

On je mogao reći i koju strašniju nerazumljivu riječ, mi bismo ostali ravnodušni. Uvjereni smo, da je bolest naša i veća i grublja, samo ne će da nam kažu. O, teško je saznati njezino ime!

— Apetit?

— Jedem sve.

— Dobro je! — i starcu je liječniku drago, gdje vidi, da mu se pacijenat oporavlja.

— Ostati u krevetu i mir! Bit će dobro!

Htjeli su me smjestiti u sobu teških bolesnika, onih, što imadu temperaturu, koja zabrinjuje. Ali kasnije je brojka pala.

Dobri naš Eskulape! Nikad ne ću zaboraviti blagih tvojih očiju, što djeluju jače od medikamenata, pripravljenih grubom rukom, što podrhtava brojeći osudne kaplje. Nas, koji smo vični teškim riječima i nepoloženim udarcima, ozdravljuje mekoća glasa i prijateljski stisak ruke, što broji kucaje bila. I ti si jedini stvor, koji kao da ne spada u ovu zgradu, što je teško tamna...

(1915.)

CRVENI KRIN

I. MEFISTO

U mrkoj noći predjosmo rijeku. Neprijatelj nas nije sprečavao, i mi se spremismo da uz željeznički nasip dočekamo prvo bojno jutro. Ali znamo, da O n nije daleko. Čusmo ga preko dana više puta, a i sad nam noć donosi posljednje pozdrave njegove; iz daljine dopire usamljeni pucanj. Neka! Smirit će se i to, kao što se najposlije i sve smiruje ovdje.

Kapetan izdaje zapovijedi šaptom. Straže odilaze bez riječi, bez pozdrava. Ta čemu da se opraštamo, kad ćemo se i opet naći blizu, posve blizu. Šušnu visoki kukuruz i zacvili pod koracima njihovim. Stabljike se sablasno rastvore, a onda opet skupe iznad njihih glava, i bude mir. Na nebu bi morao da izidje mjesec, ali mi ga one noći uzaludno iščekivasmo.

Legoh podmetnuvši pod glavu obje ruke. Oko mene desno i lijevo oni, drugovi moji, predbrojnici Crne Kobi.

Napokon smo dakle ovdje! I tu je negdje imao da nas dočeka onaj strašni čas, o kom smo još pred nekoliko dana znali, da će doći. Predstraža u neprijateljskoj zemlji. Naše smo ostavili daleko iza nas i sami podjosmo u ovaj kraj neznane sudbe. Mi i još druge neke dvije satnije duž čitave linije. Gdje su one, tko bi to mogao znati. Vezani smo tek vremenom. Treba da istražimo neprijateljske položaje, makar samo da ih izazovemo. Drugo će se već vidjeti i s one obale, gdje ostadoše naši. A onda treba da se borimo. Borimo ili da se povratimo. Svejedno.

I ja se zamislih u naš položaj. Svi smo znali, da povratka nema, jer je rijeka i previše nesklona. Dakle jedino naprijed. Ako smo jači, lako i zato, ali inače... A sigurno će biti ovo drugo. Jer mi smo u centru neprijateljske vojske. Dakle u ralje, u matematičku smrt... Znadosmo to još s onu stranu rijeke. Napisasmo nekoliko listova i lijepo se oprostismo. Imao sam nekoć kod kuće dva draga oka. Pisah im, da ću

se vratiti, o, sigurno se vratiti... Prijatelji, koji će tek sutradan za nama, prirediše nam banket. Dvije večeri za redom. U smrt treba da se spremno podje i veselo. Da, veselo... Bilo je i nazdravica. Razgovora i nešto tihog pjevuckanja. I predosjećaj našega velikog i nepoznatog, što se sigurnim korakom približava. I usred veselja prve večeri, spazih na suprotnoj strani stola mefistofelski smijeh druga i raspoznah, kako laganom kretnjom diže u vis dva prsta. Razumjeh. Značilo je to: naužij se, jer još samo dva dana dijeli te od onog čudnog susreta s Njom. Nepoznatom Gospodjom. Razumjeh, i kucnuh svojom čašom o njegovu.

A kad smo druge večeri sjedjeli i opet za istim dugačkim stolom, odjedamput poče da otkucava neka starinska ura našega prisilnog doma. Otkucava brzo i jasno. Dvanaest... I usred kucaja ponoćnog sata zamislih se, ne znam ni sâm zašto. A kad se trgoh, vidjeh na suprotnoj strani stola i opet onaj isti smiješak, a ispod stola raspoznah, kako se u vis diže suhi i koštunjavi prst.

— Jedan! — izreče proročanski glas sprijeka.

— Što? — zapitah u čudnoj smetnji.

— Još jedan dan, a onda...

Mislio je na noćašnji prijelaz naše satnije. Mislio je i smiješio se. Onim istim smiješkom, kojim je nekoć rješavao najzakučastije kaznene parnice. A kad se je ponoć sve više odaljivala, on je polagano s osvitom dana sve više grčio suhi, dugi kažiprst...

... Toga i još koječega sjećao sam se ležeći ispod nasipa, i da li sam mnogo spavao, ne znam. Tek činio mi se kratkim, o, prekratkim razmak od noći do prvog osvita, kad me je probudio njegov glas:

— Ustaj! Došlo je...

Na istočnom horizontu tek se malo zarumenilo nebo. Pred kapetanom stajao je momak naše lijeve straže. Došao je da javi neko sumnjivo kretanje nekoliko stotina koračaja od nas. Odmah zatim dolazi usopljen drugi s prednje straže, treći s desna, pa opet četvrti peti i šesti sa sve točnijim vijestima. Sprijeda odio ne-

prijateljske pješadije, s jedne strane strojne puške, s druge na dohvat artiljerija. Za nama? Znamo: rijeka. Onda se počelo već i od nas dobro razabirati. S onu stranu nasipa miče se visoki kukuruz. Već se čuje, kako se lomi. Odmah zatim razaznajemo, kako lomljavina na čas prestaje, pa onda biva tiša i gubi se u istom pravcu natrag. Izvidnice. Vraćaju se da jave. S desna nas pozdravlja mukli hitac topa. To kao da bješe znak. Jer odmah zatim začu se s protivnoga kraja kao vražje kreštanje reget mašinskih pušaka, i silni se plotun razli nad nama i oko nas. Opkoljeni smo.

Pred satniju stupi kapetan s uzdignutom sabljom. Svi smo znali što to znači.

— Naprijed! Na juriš!

I začu se strašan i lijep glas trublje. Bubanj hoće da se polomi. Oštra zapovijed i kao tisuće povika i psovki neljudskih grla. Razlismo se preko nasipa. Ali i ne mogosmo dalje. Zemlja posivje od klonulih.

I opet sve nadviče glas kapetana, koji izdaje novu zapovijed. Sklonismo se na prijašnje mjesto. Ogledamo se, — i mnogo nas je manje.

Onda pokušasmo još jednom prodijeti u drugom pravcu. Izlaza nema. Nije strah, ali zabrinutost na licima sviju. U stupici. Bijeg? Da, bijeg, ali kamo? Nema mnogo vremena za razmišljanje. Napesmo posljednje sile i — jurnusmo...

Vjetar, mi i zvižduk plotuna.

Ovdje-ondje začu se jauk, tamo netko bez glasa kleca. Dalje malo šumi rijeka. Neki poletiše da ugriju hladne njezine grudi.

Negdje na obali njezinoj probudih se po drugi put onoga dana i ja. Kreštanje i mukli huk čuo se na mahove još uvijek, ali mi mora da smo mu dobrano odmakli. U rijeci ugledah kao u najljepšem zrcalu prikazu svoju. Tamo iza mojih ledja, na istočnom horizontu, začudjeno se uspinjalo krvavo sunce, spješeći da ugrije mnoge hladne polegle udove...

Naša je satnija učinila svoje. Razmještaj neprijateljskih sila bio je njenom zaslugom jasan.

— A Mefisto? — zapitah i nehotice ranjenog prijatelja, koji mi kazivaše ovu bojnu ekspediciju.

— Eno ga tamo. Krevet broj 2.

I prijatelj mi pokaže prstom na susjedni krevet, gdje je ležao mladi ranjeni pričuvni časnik. Držeći u desnoj zapaljenu cigaretu, zaduben čitao je posljednja poglavlja nekog sentimentalnog romana. Na licu i upalim očima jasno se vidješe tragovi netom proživjelih patnja. Dovedoše ga tek jutrošnjim transportom.

II. STARINSKI MOTIV

Kad su ga smjestili ovamo, sve mu se činilo svijetlo i bijelo. I ljudi su ovdje dobri ko u bibliji... A ovaj mir iza nekoliko tjedana jauka i kletvi djelovao je kao prelaz u nešto novo i nevidjeno, tako, da mu se u polusvijesti činilo, da je upravo to polagano umiranje. Bez žalosti za onim, što je bilo, bez predbacivanja i uopće bez ikakvog odredjenog osjećaja. I bio je zadovoljan, što se tako lako umire.

Onda je prospavao jedan čitav dan i čitavu noć. A jutros, kad se probudio, stajala je kraj njega bijela duvna.

— Trebate li štogod? — pitala je meko, kao glasom iz drugoga svijeta.

— Ne, hvala! — trsio se on da sigurno kaže, ali ga je izdavao glas. A ona nastavljaše:

— Vidjela sam upisano ime vaše i potražila sam vas. Oprostite. Dugo ste spavali i danas se sigurno bolje osjećate. Jučer me niste ni poznavali.

— Danas mi je bolje. O, hvala vam...

— Hvala Višnjemu! — dodala je ona.

A on se je čudio ovoj dobroj ženi i — nije ju prepoznao. Ipak mu se činilo, da je već jedamput u životu vidio one blage oči i godilo mu, što se ovaj nježni stvor brine oko njega. A ona mu je nudila same najljepše stvari i previjala tešku ranu, iz koje još uvijek naviraše krv. A kad bi mu prinosila vodu k ustima, koju on požudno ispijaše, pogled joj je bio tako blag i tako bliz, da se je ražalio, što joj nije mogao ljepše zahvaliti. On

bi joj tek zahvalno kimnuo glavom, a ona mu se smiješila, pitajući ga, da li mu je bolje. I kolikogod puta bi mu se približila, on se zagledavao u one dobre oči, koje kao da se radovahu svakom atomu nove njegove snage. Ah, on je ipak vidio negdje ove drage oči!

U večer mu se upalila rana. Dovela je liječnika. Ovaj je sve učinio, da bude bolje. A kad je odilazio, reče mu:

— Bude li vam što trebalo, tu je časna sestra. Ona će ostati čitavu noć uz vas.

I ona je ostala. I čitavu je noć probdjela. On je dugo patio, jer je rana grdno pekla. Onda je pao u vrućicu. A negdje pred jutro kao da je sanjao ovo:

Mala varoš i kuća njegovih rodjaka. On mladi študent, ona lijepo petnaestgodišnje djevojče. Blijedo lice i veliko plavo oko. Jelka. Ništa no razgovori, nježni djetinjski razgovori. A on ju je volio, volio i dugo kasnije. A kad je iza mnogo vremena i opet mogao da posjeti varošicu, bilo je kasno. Prisilna ženidba i suze. Ono veliko plavo oko mora na onaj daleki put, iza kojeg je nikad više nije vidio. Ali ono mutno oko ostalo mu je duboko u pameti...

Probudio se i pogledao oko sebe. Na znojnom čelu osjetio je jednu toplu ruku, a pored sebe ugledao bijelo lice duvne i njezine od nesna upale oči. I on se zagledao u te oči, koje kao da je i čas prije vidio gdje plaču. I učinilo mu se, da su to one iste. Velike plave, mutne oči... I sad je tek razumio... Teško je pridigao svoju ruku i primio njezinu bijelu, što mu je hladila čelo.

— Jelka?... pitao je u čudu.

— Da, — bio je njezin blagi i meki odgovor.

I on ju je za čas zbunjeno gledao, a onda shvativši sve, polako je k ustima primicao bijelu ruku duvne:

— Hvala! — I nije više ništa pitao.

A bijela duvna ustade i završujući molitvu poljubi krst na brojanici:

— Višnjemu hvala. Uslišao je prošnju moju.

I u mutnim očima opet se ukazao prvašnji sjaj.

Polako se spuštao sumrak, obećavajući divnu ljetnu noć s milijunima zvijezda i s mnogom neizrečenom tajnom u zraku. Dan kao da se izmorio i dobro sunce kao da je istočilo oči, gledajući sve ono, što se netom odigralo na ogromnom prostoru. Pa ipak! Šta je jedan dan prema neponjatnosti vijekova i šta su muke jedne zaokružene granice prema prostorima svemira!... Zrak je još uvijek pun strašnih krikova, cvijela i kletvi, premda se sada sve to čini kao potmula jeka iz daljine. Ili je san bilo sve ovo, što smo mislili da gledamo svojim očima? Ili se tako samo čini izmučenim sjetilima, odviklim miru blagoga ljetnog sutona?

Bojevasmo od izlaza sunca. Rasporedani u nepreglednoj liniji odmicasmo polagano naprijed, ostavljajući iza sebe trupla poput onoga pepela iz priče za svjedočanstvo, da je ovuda lebdio cjelov Crne Kobi! I mi, kojima se Ona sagnula odavajući nam usne svoje, ostajemo i budimo se i tvrdji i hrabriji i bolji. Pa ipak, ne znam zašto, prvi osjećaj što ti ovdje dolazi, samilost je. I spram sebe i spram one desnice, što ti još danas krvava visi ispod rukava, a sjutra će već možda rukav sâm, i spram onih mrlja na širokoj ravnici, što nijesu drugo no zaostali ili zauvijek ostali drugovi tvoji, pače i spram onih konja, što s debelim mlazom krvi niz bedra očajno njiskaju čekajući dobri svoj Usud. Samilost bogatih spram bogalja, samilost sreće spram nesretnih.

Jahali smo na umornim konjima prema selu, nekoliko sati od bojne linije. Ranjeni drug i ja. Konji bijahu još uvijek uplašeni i prezahu pred svakim šušnjem uz razrovanu cestu. Nadjosmo ih bez gospodara. Jedan je s neprijateljske strane. Putovasmo skoro bez riječi, umorno i izgladnjeli, izgubivši uz to i dosta krvi. Tek kad bi se konji trznuli naćulivši uši, i rana bi jače zapekla, pa si čuo, gdje se koji od nas potuži.

— Jao, noga!

— Tužna desna moja!

I opet si slušao samo jednolično udaranje kopita.

Malo kasnije posve prikučismo konje. Drug, koji je jače smalaksao, prislonio se uza me. Iza nas daleko čuli smo žestoko izbacivanje topovskih metaka, brzo i odmjereno. Tako biva na bliže razmake. Mora da će skoro jedni drugima na prsa. A drug moj kazivaše:

— Bio sam slabić u životu i kukavica. Bojao sam se ikomu što na žao učiniti od straha, da mi se osveti. Od smrti prezah, a život cijenih nada sve. Mislio sam, ne ću ovo izdržati. A eno jutros. Upravo ovako sipahu topovi. Oko mene desno i lijevo padaju. Vidim to i — ništa. Kao da baš tako mora biti, idem naprijed, bježim, srljam. Nedaleko od mene brat moj. Tek onamo pogledavah kadikad. A kad vidjeh, da se i on hvata za srce, bijah posvema ravnodušan. Više ne tražih ni zakloništa i svaki put prvi ustajah i gonjah naprijed. Prošla su tako i dva i tri sata. I mnogi vredniji od mene klonuše. A istom kasnije kad su već svi naši popadali i dolazili nòvi, smilova se i meni ocijel. I eto, noga, istina velika stvar, ali opet ne mora da se umre. Živjet će se. A oni? Oni tamo... ipak tu ne dijeli Usud po zasluzi...

I mi se nehotice ogledasmo iza nas, odakle je dolazila sve rjedja i slabija pjesma užasa, i vidjesmo krvavo obasjani horizonat. Vatra... Na nekoliko mjesta sukljao je u mrak plamen, lizao zrak i širio se veličanstveno i strašno. Konji podigoše glave i širahu nozdrve. Stadosmo.

Znao sam. To je svršetak dana. Osvojeni grad, selo, što li. Plamene buktinje molitve su mira noću. I sad će doći on, mir i počinak. Izmedju razdrobljenih kola i topova, iznad životinjskih i ljudskih trupova. Mir. Počinak.

U selu, što je ležalo još samo nekoliko kilometara pred nama, zazvoni pozdravljenje. Glas zvona valovito je mrsio sumrak i dopirao do ušiju naših uznosit i pobožan. I dok je daleko iza naših ledja umuknuo posljednji tutanj, on je prolazio nad nama sve dalje i dalje, hoteći doprijeti onamo do svijetlih bakalja u daljini.

Obojica skidosmo kape. Htjedosmo moliti zajedno, ali zaboravismo već naučene riječi.

— Smiluj se, Gospode, onima tamo! — reče tada drug i mahnu rukom prema krvavom horizontu.

— Daj im mir svoj, o Gospode! — nadodah ja. I meni se učini, da se nikad u životu nisam pobožnije molio.

Onda smo pošli dalje. Tiho i bez riječi. Čulo se tek jednolično udaranje kopita. Oba konja duboko spustiše glave. Umuknulo je i zvono u selu. Sad će noć.

(1915.)

ZAPAD SUNCA

Njih su dvoje išli lagano, korak za korakom i kao s nekim nećkanjem po lijepo taracanoj i širokoj obali. I nijesu se obazirali ni na vrijeme, koje je lagano odmicalo, ni na one gdjekoje izvjedljive prolaznike, što su, prolazeći pokraj njih žurnim i zaposlenim korakom, koji je osebina svih tih ljudi velikoga grada, ipak uhvatili toliko vremena, da ih dobro promjere ispod oka....

A tamo daleko iza njihovih ledja dolazio je već onaj ugodni žamor... To su zadnji predvečernji trzaji bučnoga inače gradskoga života prije uminuća. Znakovi zamiranja. Kraj njih, odmah ispod visoke kamenite obale, s koje se stubama silazilo dolje k rijeci, čulo se vragoljasto grgoljenje valića, što su dolazili bogzna odakle i prolazili sredinom grada. A sad kao da ga i oni hoće da ostave prije negoli zamre sve... Kuće s visokim, crnim krovovima, što su se poredale tamo u daljini, poprimahu neku osobitu sumornu boju predvečerja — živi odraz one tihe sjete zamiranja — dok se cijela pozadina grada žarila žarkim crvenilom. To se tamo daleko na horizontu oprašta od ljudi ono veliko i okruglo Sunce i kao smiješeći se šalje im svoj posljednji pozdrav »do vidova! vi dobri, mali ljudi ja moram... a onda i sutra doć' ću opet... doć' ću...« A ovi dobri, mali ljudi i ne slušaju što im govori ono veliko, lijepo i nasmiješljivo lice Sunčevo — — —

Išli su šutke. Kao da im je nešto teško sjelo na prsa ili tamo negdje u grlu i ne da im do riječi. Glave im oborene, ruke spuštene ukočene niz ramena, a pogled nekud neizvjesno bludi. I idu tako. Bez riječi, bez gesta. Ko dva mramorna kipa, što su nekim čudnim slučajem prohodala, pomičući se samo u svojim donjim dijelovima ... Samo što bi ona kadikad polagano uzdignula glavu, pogledala tamo prema gradu, stresla se, poravnala sebi rukom kosu i opet je spustila...

I tako su išli... Bez riječi, bez gesta...

Istom kad su došli dolje do željezne ograde, gdje se upoprijeko, izmedju dva ostarjela i već na po ogoljela kestena ispružila klupa, popostali su oboje.

— Sjednimo malo!... rekla je ona tiho pogledavši njega i pokazujući rukom na klupu.

— Sjednimo!...

A glas mu je bio mutan i drhtaljiv...

Sjeli su, a onda je prvih nekoliko časova prošlo i opet u šutnji. Bili su to časovi sjećanja svega onoga, što se na ovom mjestu dogadjalo izmedju njih, a čemu su svjedoci bili tek ovi stari, sad već na po ogoljeli kestenovi. A oni su brižno čuvali povjerenu im tajnu... Pak onda sve ono, što je dalje bilo, eto do danas... I kao da su sebi medjusobno uhodili istu misao, pogledali su jedno drugo.

— Možda je tako moralo biti... — zazuji zatim slabi njezin glas, koji je osobito akcentuirano izgovorio onaj »moralo«.

On ju je pogledao pitajućim pogledom.

— Da... Možda je moralo biti..

— Moralo?... — opetovao je on začudjeno njezinu riječ — Moralo?... Nemoj, Nedo!... Jer šta je onda bilo sve ono, što se dogadjalo medju nama, a što nam je ispunilo dobar komad našega života? — Naše sanje, naše čežnje, uzdisanja i sve ono, što čini tako zamamnim mladost i život?... Zar laž?... Ne, Nedo, laž nije bila, jer smo mladi i mi smo se zanosili onim... Pa ipak, ipak... sve to leži sad pred nama oboreno, a mjesto naših čistih sanja nadošlo je ovo...

Prošao je rukom preko čela tarući ga.

— Ili — nadovezao je odmah tišim glasom — Nedo, ako je ono zbilja laž... obmana?...

Tu mu se glas prekinuo. On kao da se nije usudio dalje i pobojao se onoga, što bi sad imalo nadoći. Prošao je još dva, tri put rukom preko čela i zagledao se nekud pred sebe... Ona ga je motrila sa strane, a onda tiho, bojazljivo rekla:

— Vidim... Mene kriviš, Gjivo!... Je li... — mene?...

On joj nije odgovorio. Neda je nastavila dršćućim glasom:

— Čuj me, Gjivo!... I onda mi reci, jesam li ja kriva... Molim te, zaklinjem te!... Slušaj!... Ti poznaješ nju, moju tetku. Ti znadeš, da je već stara i gotovo svaki dan govori o svojoj smrti, a opet, pokojna majka ostavila me njojzi... I dugo me je ipak puštala u miru, premda je već naslućivala to između nas. Počela se onda propitkivati. Mora, da su joj govorili štogod zla o tebi, jer mi te je često prebacivala. Puno sam trpjela, Gjivo, vjeruj mi!... A onda... onda je počeo u kuću našu zalaziti i on... Tetki se je, čini mi se, odmah svidio, jer ga je češće pozivala... I meni je govorila: mlad je, ima lijepu službu, budućnost..., Poslije me stala i nagovarati, najprije preko drugih, poslije i sama, a na koncu mi se i prijetiti, ako čuje još štogod o... tebi, Gjivo...

Posljednje je riječi jedva izgovorila i sva je kao smalaksavala. On je za cijelo to vrijeme gledao nepomično i mirno preda se, a kad je svršila, trznuo je samo ramenima i na oko nehajno rekao:

— E, da... on ima »lijepu službu«, a ja?... Student... Ništa...

I opet su zašutjeli.

— A poslije je došlo sve ono dalje... — nastavila je iza stanke jedva čujno, rastavljajući riječ po riječ. — Tako brzo, tako nenadano...

— Nenadano... čuo se njegov mukli glas.

— Vjeruješ mi, Gjivo... ne vjeruješ!... Vidim... Ne vje... ru... ješ!... zavapila je ona dignuvši sklopljene ruke k njemu. — A i ne znaš koliko sam prepatila, a sve zaradi tebe... Koliko su mi se prijetili kao najvećoj grješnici... A ja sam snosila, snosila zaradi tebe, Gjivo!...

Umuknula je, i kao nemoćno priklonila glavu na njegovo rame. A on je osjećao svaki njezin disaj, svaki kucaj srca i nervozni udar krvi, dok su mu u ušima zujile njezine posljednje riječi: zaradi tebe, Gjivo!...

Nedaleko od njih prođe jedan od onih poznatih velikogradskih dječačića, kojih možeš naći i daleko izvan grada, fićukajući zadovoljno neku novu koračnicu. Dolje pod njima šaputali su i dalje valići rijeke svoju staru, nikad neuglazbljenu pjesmu, koja je značila i radost i boli i mržnju i ljubav... i još mnogo toga izvijalo se iz tih zagonetnih glasova riječnih. A tamo u daljini žarilo se još uvijek nebo od zapadajućega sunca.

— Gledaj ono sunce, Nedo!... — govorio joj stavivši svoju ruku u njezinu. — Mnogiput nas je sastajalo ovako u predvečerje... I kao smiješilo se, veselilo se s nama, radovalo se našoj sreći... I, sjećaš se, kako smo s lakim drhtajem sreće u prsima odilazili odavde, kad se već sve naokolo smirilo i ono sakrilo za gorama... A danas, Nedo, danas?...

Neda je naglo sagnula glavu i spustila je na njegovu ruku.

— A danas... — nastavljao je on — Gledaj! Sunce se i danas žari i smiješi se, ali ne nama, Nedo... Drugima se smiješi... i njemu...

Ona je dizala spram njega sklopljene ruke:

— Ne muči me, Gjivo... Nijesam kriva... Oprosti... Sirota sam... glas joj zamro, a ona je opet nemoćno klonula.

— Ne, nijesi kriva... Ali eno, ono sunce zapada ...još malo samo... Ono će za gore, a mi ćemo se vraćati kući... kući... Sjećaš li se, Nedo?...

Neda već nije odgovarala, a on je nastavljao sve strašnijim glasom:

— I eno još samo posljednja četvrt, Nedo... I ta će skoro... Gledaj...

Ona je drhtala u njegovim rukama, dok ju je on, držeći je čvrsto, jače privijao k sebi.

— Još samo mali tračak...

Neda je s naporom podignula glavu. Tamo na zapadnoj strani neba vidio se je uistinu još samo jedan mali crveni tračak, gornji, najgornji dijelak velike kugle Sunčeve, koji se je sve više i više suzivao.

— Zašto je... kriknuo je najposlije pružajući ruke prema onoj strani, gdje je utonula sjajna ona kugla...

— Eno, Nedo, gledaj!... Mi još ovdje sjedimo, a ono je već zašlo... Eno, — — sunce sreće!..

— Naše sreće, Gjivo! — — — zajecala je Neda tiho, spustivši glavu.

Još časak, dva ostao je nepomičan buljeći tamo prema zapadnoj strani i kao tražeći ili očekujući nešto.. Mahnuo je onda još dva, tri puta ispruženim rukama, kao zovući nekoga, a onda ih bespomoćno spustio niz koljena... A tu se nad njegovim koljenima sagnula Neda. Drhtala je po cijelom tijelu i hvatala svojim rukama njegovu, prinosila je k ustima i ljubila ju... I on je oćutio tople njezine suze kako su padale i oskliznule se niz njegovu ruku — — —

— — — A tamo u daljini, gdje su svijetlo Sunčevo zamijenila drhtava svijetla uličnih svjetiljaka i gdje se još dobro zamjećuju tamne konture visokih krovova kuća, zamire grad pod prvim poljupcem sumračja...

SMRT LIJEČNIKOVE JEDINICE

Na prozorima njihove kuće bile su onoga dana spuštene zavjese. Nitko nije ulazio niti izlazio, jer je to bila naročita želja staroga doktora Kopeckoga. Nije pače bilo ni običnih bdilaca nad tijelom pokojnice, što se konačno smirilo izmedju žutih plamenova voštanica i mrtvačkog mirisa cvijeća. U čitavoj zgradi vladaše mir, duboki mir upokojenih. Kao u starom dvorcu, gdje

povučena od svijeta i provodeći život koludrice preminu posljednja plemenita gospodja.

Onoga dana umrije liječnikova jedinica, mala Dorica.

Kad se je začulo za njezinu smrt, svi se začudiše i pobojaše se u isti mah. Nijesu mogli ni sami tačno odgovoriti čemu ovaj strah. Ali svima, koji poznavahu staroga liječnika, uvlačile se i nehotice u mozak njegove toliko opetovane riječi: »Moja Dorica sve mi je na ovome svijetu. Da se desi štogod, pa da i nju izgubim, znajte, da bi to bila i moja sigurna smrt«. A stari doktor važio je kao veoma ozbiljan čovjek, i njegove su riječi bile tako jasne i odmjerene, da o njihovoj istinitosti nije moglo biti sumnje. Pa zato, kakogod je nenadano došao glas o žalosnom dogadjaju, tako se u sve uvlačio strah pred onim, što je imalo slijediti i što će sigurno doći, jer su svi u to tvrdo vjerovali.

Općenito je bilo poznato, koliko je stari Kopecki volio svoju jedinicu. Bijaše ona čedo prave ljubavi, što je doktor osjeti po prvi puta tek u kasnim danima svojih četrdesetih godina, kad se upozna s pokojnom suprugom, gospodjom Emilijom. Sretni brak njihov ne potraja dugo. Gospodja Emilija umrije već u trećoj njegovoj godini, ostavivši osamljenom suprugu jedinicu kćerku. Teško je on prebolio njezinu smrt, ali je vrijeme učinilo, da je utjehe našao u maloj, prenesavši na nju i svu svoju žarku ljubav spram pokojnice. Stari je doktor čuvao ovo djevojče kao najveće blago, tetošio ga i milovao, i sve svoje slobodno vrijeme posvećivao samo Dorici. Uzeo joj je u kuću i posebnu odgojiteljicu, kojoj je na užas čitave okolice plaćao nevjerojatne svote. No stari je doktor razumio, da je stranoj ženi teško naplatiti materinsku ljubav, i vjerovao je, da je takovu svojoj jedinici ovaj puta našao. Jer gospodjica Cecilie bijaše uistinu veoma odana i požrtvovna odgojiteljica.

Doktor Kopecki bio je u čitavom kraju na glasu i kao izvrstan i rijetko savjestan liječnik. Pozivahu ga k bolesnicima iz najudaljenijih strana okružja i on se

uvijek spremno odazivaše ne žaleći probditi uz postelje bolesnika mnogu tu noć. Nije dakle čudo, što su često prolazili i dani, a da male Dorice ni vidio nije. Ali zato, kad bi konačno stigao kući, stari doktor kao da je htio da nadoknadi svoje dugo odsustvo. U takovim bi slučajevima zamolio odgojiteljicu da ih ostavi same, i on bi s djevojčicom proboravio po čitave sate. Tu si doziva̋še pred malom uspomene na pokojnu suprugu, tu je uvjeravaše o svojoj velikoj ljubavi, koja spram Dorice nije poznavala granica. Umoran od dnevnih posala, izabiraše stari doktor svojoj jedinici najljepše priče, koje su joj naizmjence vabile suzu i radost u malim, ljubopitnim očicama. A kad bi mala za dugih večeri zaspala u doktorovu krilu, podizao bi je na svoje ruke, dragajući joj zlatnu kosu, nosio u njezinu posteljicu, da se s cjelovom u čelo oprosti od nje.

Toliko ljubljaše svoju jedinicu stari doktor Kopecki.

A sada se eto dogodi nesreća. Pravo nije znao o njoj nitko ništa. Tek nagadjalo se kojekako.

Od kuće podjoše u običajnu šetnju njih troje: odgojiteljica, mala Dorica i susjedica Jelka, jedinica odvjetnikova i vršnjakinja Doričina. Prolažahu samim poznatim mjestima i dodjoše do staroga mlina, gdje se toliko puta prije zadržavahu. Ono staro kolo škripalo je bacajući jake mlazove vode i pjevajući pjesmu o kreposnoj mlinarevoj kćeri, što potraži neljubljena smrt u hladnoj rijeci. Ljudi su prolazili uskim stepenicama mlina, a njih se troje veselilo radostima prvoga proljeća. Kad najednoć, jači od škripa kolesa, začu se — krik. Djevojčice približiše se nesmotreno k rijeci, a malo zatim vidješe već oni s obale, kako se otimlju valovima. A valovi skaču, zasipavaju, nose... Odgojiteljica, požrtvovna žena, baci se obučena za njima, hvatajući bez misli sad jedno sad drugo djevojče za haljinu, za ruku, za kosu... Izmučena najzad i sama vraćaše se iza napornih borba samo s jednom, odvjetnikovom Jelkom... Malu Doricu zagrliše valovi, da je još iste večeri iznesu na drugoj strani obale...

Staromu se doktoru bojahu odmah dojaviti nesreću. Poslaše mu unaprijed ljude, koji će ga pripraviti na veliki gubitak. No čim je čuo prve njihove riječi, spopade starca čudna očinska slutnja i on osjeti blizo zlo. Držeći ih grčevito za ruke, trzao se pred nečim i piljio u njih očima, zahtijevajući, da mu odmah kažu sve. A kad je pala osudna riječ, izletio je kao bez glave na obalu, gdje se već okupio svijet iščekujući one, što se podadoše uzaludnom naporu traženja. I stari ljudi našega mjesta kazivahu, da još ne vidješe onako naricati muškarca. On je bio neutješen. A kasnije, kad su našli tijelo djevojčice, što ga pod večer izbaci mutna rijeka, stari je doktor grubo otjerao od nje svakoga, i videći da više nema spasa, digao utopljenicu na svoje ruke i ponesao, kaošto ju je nekoć nosio u djetinju posteljicu njezinu. I kao da je otima nekome, bojazljivo se ogledavaše prema onoj strani, odakle se čuo šum kolesa i žamor svijeta, i trčaše s dragim teretom kući. Ondje se je zatvorio s jedinicom u puste odaje stana i nije više izlazio. Čuli su, kako je strašno naricao kroz čitavu noć, slušali su hropac, u koji bi upadao, i zdvojni plač. Istom drugoga jutra, bojeći se zla, usudiše se neki najbliži mu prijatelji zakucati na vrata. Vrata su bila zaključana i stari Kopecki niti je odgovarao, niti koga puštao. Tek prijevarom ušao je u sobu vjerni njegov prijatelj, odvjetnik Lazarević, otac male Jelke. Ali i sve njegove molbe i zaklinjanja da se umiri, kao i uvjeravanja o jednakoj im tuzi — jer eno i njegova kćerka leži od onoga časa u bolesti — ostadoše bezuspješne.

— Utješi se, dobri naš doktore — govoraše mu on. — Istina je, velika je nesreća, što te je snašla i samo zli Usud mogao je tako htjeti. Ali zaboravljaju se i drugi njegovi udarci. Podijeli bol sa starim prijateljem svojim, jer eno i djevojčice naše bile su nerazdružive... Utješi se, plemeniti naš doktore!...

A stari je doktor muklo odgovarao samo jedno:

— Ne... ne mogu... Rana je i odviše velika... odviše duboka... Ne može zacijeliti... Njezina smrt i moja je... Moj posljednji zov...

I opet je jače sjeknuo odajama strah, a stari je doktor i dalje ostajao izvan sebe. I sve dó noći drugoga dana bdio je nad odrom jedinice, što ga je sam spremio, kao nekoć djetinju posteljicu njezinu...

Odvjetnikova Jelka ležala je već drugi dan u bolesti. Liječnik je konstatovao jaku prehladu i iščekivao upalu pluća. U večer drugoga dana krenula je bolest na gore. Uslijediše komplikacije i besvjestica, i mala već izvraćaše oči. Liječnik upozori Lazarevića, da bude na sve spreman, a ujedno mu svjetova, da k bolesnici pozove staroga doktora Kopeckoga. Odvjetnik je razumio svoj teški položaj. Gledao je na jednoj strani tugu doktorovu, u kojoj se ne usudi da ga smeta, a na drugoj smrt, što sigurnim korakom dolazi. Ne preostade mu vremena za oklijevanje, i on se teško odluči, da u prijatelja zatraži pomoć.

Kad je otvorio vrata od sobe, našao je staroga doktora, pored odra, onako, kako ga je jutros ostavio. On ga je samo pogledao i odmah otkrenuo od njega glavu. Pun neizvjesnosti i strepnje pristupi Lazarević k njemu.

— Prijatelju — reče mu — oprosti, što se usudih da u ovakovom času dolazim i da te otimljem posljednjem boravku uz dragu ti jedinicu. Ali evo i ja sam otac, koji ljubi dijete svoje. Molim te dodji, dodji i spasi mi kćerku...

Stari liječnik nije shvaćao njegovih riječi. Okrenuo se doduše licem k Lazareviću i gledao ga tupo, ali kad je ovaj svršio, kao ga je pogledom tražio od njega, neka mu ponovi što je htio da kaže. Istom kad mu je po drugi puta rastumačio, da mu kćerka leži na umoru, ustao je stari doktor.

— Na umoru... Bolesna... — progovori, kao da si nešto davno dozivlje u pamet. — Bolest... Ja sam liječnik — moram ići... odmah...

I zaključao je vrata od sobe i pošao.

Bolesnicu nadjoše u besvjestici. Stari je doktor pogleda i reče Lazareviću:

— **Izadji!**

Sam je sjeo k postelji. Najprije je bolesnici opipao bilo, stavio joj ruke na sljepočice, a onda se zagledao u ono malo dječje lice, što je govorilo u vrućini. Mala je disala teško i na mahove. Oči su joj bile zaklopljene, a ruke spuštene niz tijelo. Stari je doktor gledaše tako časom, a onda se natkloni nad obraze njene i osjeti vrući njezin dah. I još napola ne znajući što čini, poljubi malu u čelo, podigne joj objema rukama glavu, i kao da je razbudjuje, poče joj naglo kazivati:

— Slušaj, Jelko, pogledaj mene, svoga staroga doktora... Čuj: Dorice, naše male Dorice, više nema... Nju su ugrabili jučer, kad mene nije bilo kod kuće... I nikad se više ne će povratiti... A vidiš, ona je tebe toliko volila... i ona nije htjela da ode od tebe... Slušaj, Jelko... pogledaj me...

I njemu se učini, kao da se je mala probudila i zagledala se u nj. A on joj i dalje nesavezno pripovijedaše kako je Dorica pošla u šetnju, kako je kriknula i utopila se. On da ju je našao, oteo onim tudjim ljudima i ponesao kući. Tamo sada leži, i evo ovako, baš ovako gleda u nj. I čeka malu Jelku, da joj dodje u pohode. A Jelka će doći, sigurno će doći, jer su si bile nerazdružive... Pa kad andjeli sutra Doricu ponesu, i ona će poći s njima, da se i opet kao nekoć, poigraju zajedno na bijelim krilima andjeoskim.

I stari doktor, koji nije nikada računao sa stvarima iz drugoga svijeta, upadao je sve više u neko neizvjesno neraspoloženje lebdenja izmedju besvjestice i jave.

Vidio je sasvim tačno, kako andjeli bijelih krila sletiše i zaokruživši do tri puta zrakom padoše pred ulaze njegove kuće pjevajući neku jedva čujnu, a ipak toliko lijepu pjesmu. Pjesma je ova pozivajući govorila, o sreći umrlih, što podjoše iz ovoga svijeta prije no im se otrova srce, o blaženstvu onih, što ne podlegoše kalu životnome. Onda mu se učini ko da to i nijesu bili glasova pjeva, no svirka veličanstvenih korova harfa, ali i ta je negdje daleko. A kad prestade pjesma, oni, što stajahu na ulazima, udjoše u kuću i iznesoše jedinicu

njegovu, koju u tren opkoliše mali bijeli stvorovi, bjelji od bjeline male Dorice. A ona ih gleda i gladi im krila kao lijepu neživu igračku, i vesela je.

No kad andjeli htjedoše već da podju noseći je na rukama svojim a da je ni taknuli nijesu, osjetio je, čuo je zdvojni Doričin krik, koji dozivaše njega. On ga je čuo, htio je da podje za njom, ali nije mogao... U to, najednom, ne zna otkuda, bane mala Jelka. Na glavi joj mirtin vijenac, a haljina joj bijela, bjelja od mramornoga lica. »Čekajte!«... — čuo se njezin glasić — o, on ga je tako dobro poznavao! — I dok je ona dolazila k njima, ne tičući se zemlje, neobična povorka stade. Opazi je i mala Dorica i pljesnu rukama. »Hodi, dodji, ovdje je tako lijepo!...« Pa kad je kraj sebe na rukama andjelića vidjela i Jelku, mala Dorica nije plakala više. Zbor andjela opet je tiho zapjevao, kao da slavi sreću malih, a neobična povorka stade se i opet micati. Zaokruži do tri puta zrakom, a onda se najednoć diže, upravo nad njegovom glavom, više i više. A on vidi kako mu mala Dorica sada veselo domahuje i ogrlivši svoju malu družicu kako se smješka i pjeva s korom svojih malih, bijelih drugova...

Stari se doktor trgnuo, jer se je bolesnica najednoć podigla i počela nešto bulazniti. On nije ništa razumio, samo je osjetio svu prevaru vlastite mašte.

— Ona živi!...

I njemu se učini, kao da je i opet čuo zdvojni krik male Dorice, koji dozivaše njega, jer je ona tužna što je osamljena, i uzalud čeka svoju malu drugaricu u bjelini. I čuje, kako je Dorica imenom zove, a ona ne će da ide, jer je ne pušta on, stari doktor... A povorka već se sprema da podje...

Mala Jelka opet je nešto progovorila.

— Živi!!... — siknu stari doktor i kao da se boji bolesničina pogleda, baci dlanove na oči. — A Dorica? Sama... plače... čujem... plače...

I samo tren je sjedio tako. Malo zatim digne se polagano i hvatajući se rukom za naslon stolca, pogleda najprije na postelju, a onda se tiho, na prstima, došulja do obih vratiju i brzo zakrene ključ. Opet tiho, na prstima, kao zločinac, približi se k postelji i stade nešto tražiti po džepu. Mala je mirno ležala. Na noćnom ormariću stajala je čaša s vodom. Iz džepa izvadi bočicu i istrese je u čašu. Čekao je...

Kad je bolesnica i opet progovorila i sezala za nečim rukama, on joj drhtavom svojom rukom dade napitka iz čaše. Djevojče ispije na dušak. Onda opet mirno legne u jastuk, dišući teško ali odmjereno.

Stari se doktor tiho odmakne, pogleda još jednoć prema bolesnici i otključa vrata. Polagano, na prstima, i dršćući po čitavom tijelu, htjede kroz drugu sobu izaći. Tu susretne Lazarevića.

— Mala spava... — reče mu, blijed u licu i nemirnih očiju. — Spavat će i nešto dulje. Neka je nitko ... ne budi... Dobro je tako... Kriza je... prošla... A kad se opet probudi... bit će... zdrava...

I ne dovršivši posljednje riječi i ne podavši prijatelju ruku izleti niza stube.

Kasno one noći izišao je stari doktor iz sobe. Držeći u jednoj ruci svjetiljku, a drugom se opirući o zid, obilazio je hodnicima kuće, pomičući teško staračke noge. Zastajkivao je kod svakih vratiju i prislonivši na njih uho, prisluškivao. Nikoga nije bilo čuti. Ni slugu ni sluškinje ni gospodjice Cecilie. Svuda je bio duboki mir, pa i sami kameniti hodnici ne odavahu njegovih koračaja.

Razgledavši pomno sve, vratio se u sobu.

— Spavaju... — reče. — Tvrdo spavaju... Možemo početi...

I zaključavši još jednoć sva vrata odaja, započe čudni posao noći. Komad po komad, a opet u nekoj žurbi, kao da se boji da ga u poslu ne uhvati dan, prenosio je stari doktor postelju iz svoje sobe ovamo, gdje mu ležaše jedinica. Najprije postelju pa onda rubeninu. I spoticao se pod teretom i nosio. A kad je sve bilo ovdje, složio je postelju tik odra male, uzglavlje pokraj uzglavlja.

— Ta-ako!... — rekao je, gledajući sastavljeni ležaj — Ta-ako!... — i smiješio se resko — Nitko nije čuo... Oni spavaju,... oh, kako tvrdo spavaju... Mogao bih sve i nitko ne bi čuo... Kako spavaju!...

Onda isto tako brzo podje u drugu sobu i sjedne za pisaći stol. Svršivši kratko pismo, zamota ga u couvert i ostavi tamo.

— Ovo... njima.... Neka... neka znadu.

I povrati se u sobu jedinice.

Činilo se, da je dovršio sve.

Podje ravno k Doričinom odru. Tu je pokleknuo i hodajući na koljenima pogasio rukom sve voštanice. Onda je opet ustao, prislonio svoja staračka usta na hladno pokojničino čelo i dugo je ostao tako. I nije plakao. A kad je odilazio od nje, reče:

— A sad... idemo!...

I snizivši glas, koji je zvučio ludjački i muklo, doda:

— Do vidjenja... Dorice... Do vidjenja!...

Raspremio se i legao u postelju.

Koji su slučajno prolazili one noći pored doktorove kuće, čudili su se, što je u svim odajama bila mrtva tama.

Slijedećega dana imao se obaviti pogreb male Dorice. — Ljudi, što dodjoše da sve potrebno prirede, nadjoše zaključana sva vrata doktorovih odaja. Sluge kazivahu, da još od sinoć ne vidješe doktora, a niti čuše glasa iz soba. Gospodjica Cecilie, puna žalosti, zatvorena od dana nesreće u svojoj sobi, ne znade im reći ništa. Tek jedna stara služavka kazivaše, da je kasno ove noći vidjela u hodnicima svijetlo. Ali njoj ne vjerovaše nitko.

Vijest o čudnom slučaju brzo se raširila mjestom. Za kratko vrijeme došao je već odvjetnik Lazarević i nekoliko doktorovih prijatelja, koji, nakon uzaludnih poziva, odlučiše razbiti na vratima brave.

Sobe nadjoše napunjene jakim plinom, što je teško sjedao na oči i gušio. Odmah unići nijesu mogli. Otvoriše zato sve prozore.

Ali razumjeli su sve. A kad su kasnije pošli da vide staroga doktora, ležao je on u postelji, zgrčen i hladan. U listu, što su ga našli i što je bio upravljen na odvjetnika Lazarevića, javljao je doktor u kratko: »Ja sam ubojica. Ne žalite me, jer su suze jednoga dobroga oca najteža osuda moja. A te suze prouzrokovah ja...«

Iste je noći umrla i odvjetnikova kćerka, mala Jelkica.

VILKO GABARIĆ

Mio drug, dosjetljiv, koji voli i umije druga da malko bocne, prijatelj ženâ i čaše, pun želja i pothvata, a komotan i malo spor, marljiv i lijen u isti čas, poduzetan i brz kad plane za stvar, a nepraktičan u svom ličnom životu, pomalo bohem, koji prezire i ljubi novac, neustrašiv i u obilju vedar, šaljiv i u neprilici, žurnalista i štono se veli javni radnik, pjesnik i vječni študent. Gabarić je sličan tolikim našim talentima, koje su spriječile i vanjske prilike, a još više vlastite slabosti, te nisu i ne bi nikad postigli ni karijeru ni mučeništvo. Gabarić bi vukao i teglio za druge i kuburio bi kroz sav život, da mu se taj život nije nenadano i baš glupo dovršio.

Ova knjiga donosi gotovo sve njegove pjesme i nekoliko sastavaka u prozi, fejtona i novela. Ona prikazuje Gabarića necjelovito, jer on nije veći dio svoga života posvetio literaturi; vrijeme je sprovodio boreći se za novac i za dokolicu, pisao je kad bi htio, a dobavljao je članke i referate kad je morao ili zbog materijalnih ili nacionalnih potreba.

Kad se u maju 1912. počela stvarati knjiga »Hrvatska mlada lirika«, koja je izišla tek u lipnju 1914., napisao je svoju autobiografiju ovako: »Vilko Gabarić rodio se, kao što dolikuje djetetu pučkog učitelja, bez buke, na Blagovijest g. 1889. Pučku školu polazio je u kući. Učiteljicom francuskog jezika i ujedno guvernantom bijaše mu poznata mademoiselle Juliette, kasnije nesretna žena Makovoga Keca. Gimnaziju svršava g.

1907. u Zagrebu, a odonda sluša pravo u Zagrebu i Pragu, živući naizmjence život studenta i žurnaliste. Napisao je nekoliko novela, prikaza, feljtona i uredio jedno godište »Hrvatskog Djaka«. U privatnom životu kao i u svom literarnom radu nije megdandžija. Po dobrom računu sada mu je dvadesetipet godina. Neoženjen. U ovaj čas isplaćuje danak u krvi«.

Iza njega ostade nekoliko započetih radnja, predavanjâ s popularizatorskom tendencijom, dva-tri izreska iz novina, mnogo veselih pričica u ustima prijatelja, velika i iskrena bol kod svih znanaca njegovih — jer neprijatelja ili zavidnika nije imao ni mogao imati — i sila razbacanih članaka, pjesama, novela, dopisa i referata po novinama i časopisima. Podataka o njegovu radu nije bilo i valjalo je mnogo toga prolistati, a podatke o kratkom životu njegovu dadoše redakciji ove knjige njegovi najbliži.

Vilko Gabarić rodio se 25. ožujka 1889. u Maji kraj Gline, gdje mu je tada otac Fran Ž. Gabarić bio učitelj. Kao polugodišnjeg dječaka prenesoše ga u Pitomaču, kamo mu je bio otac premješten. U Pitomači je svršio pučku, a u zagrebačkoj donjogradskoj gimnaziji srednju školu. God. 1907. upisao se najprije u filozofski, a onda u juridički fakultet zagrebačkog sveučilišta, ali je za emigracije pod banom Rauchom otišao u Prag, gdje je bio upisan do 1913. Na univerzi se započinje njegov študentski život, koji samo malo naliči bohemskom. Taj je život provodio do smrti. Sprema se za ispit, kojega ne može da položi, ali vječno ga muči ta misao. Sretan je kad odluči da ispit odgodi do godine. Živi malo u Pragu, a većim dijelom u Pitomači (1908. i 1909.), gdje kuburi jer nema novaca, piše članke da isplati neznatne dugove i da iskupi iz praške zalagaonice dozu. »Jer ne smijem pred svojima čestito ni pušiti«, piše iz Pitomače, gdje marljivo tarokira i pjeva pjesmu jablanima po starom carskom drumu. »Ne učim apsolutno ništa, s jednostavnog razloga jer još ne osjećam potrebe...« U junu 1909. polazi u Prag zbog ispita, ali se »nakon

neuspjele ekskurzije« vraća u Pitomaču, odakle piše prijatelju Ivanu N. Novaku u Zagreb: »I vi ćete tamo u gradu doći jedamput do osvjedočenja, da se mora uvelike poštivati mladoga čovjeka, koji bi možda htio i raditi, a m o r a j u ć i i mjesece i godine zahirivati u malomještanskom kalu. Hoću li ja izdržati, ne znam. Samo osjećam, da malaksam«. Pa dalje, govoreći o »Hrvatskom Djaku«, veli: »Mi, vojska, mladi smo starci, preko kojih treba da oni mladji prelaze i podju naprijed kao da i ništa nije bilo. Jer samo u ove mladje vjerujem. Možda i nemam pravo, ali oprosti, malomještanin...« Taj malomještanski život u Pitomači ubija ga dosadom i jednoličnošću svojom. »Jer moraš znati, da dan u nas malomještana traje i 48 sati... A ovdje kod nas na selu ljudi besposleni — kao što sam u ovom slučaju i ja — evo već peti mjesec sjede po čitave dane u zadimljenoj od vina i duhana sobi, gledaju na sat i propisno svakih tjedan dana sjedaju na vagu i... prirast! Zuwachs! Prirast? Nova... kila... A vi tamo i ne znate, što to kod nas znači dobiti koji list, novine ili šta slično. Ne bi mi vjerovao, da se u ovih pet mjeseci nijesam maknuo iz Pitomače. Ma ni do prve željezničke postaje. A šta to znači, mislim da ćeš razumjeti. Ej, lijepi moj Zagrebe! U Pragu sam čeznuo za Tobom, a tek sada! Za jednu noć lutanja po Tebi i onim ne baš velegradskim ulicama, dao bih svih ovih pet mjeseci svoga pitomačkog života. Za jedno poslijepodne u Bauerovoj kavani dao bih sva ova popodneva; a za jedno prošetanije makar samo Marovskom ulicom — ne znam što, jer već ništa neznam. O, daždilo je, daždilo, kada se rodio mali!«... »Znaš, da niti hodam niti jedem niti spavam a da ne mislim na Zagreb«. I 1910. dolazi kao suradnik »Obzora« u Zagreb, gdje ostaje dvije godine, da 1912. podje u Prag na nastavak studija, no često se vraća u Zagreb. Piše novele za podlistak Narodnih Novina, dopise u Neues Tagblatt, pjesme za Savremenik i fejtone za Hrvatski Pokret. U Pragu radi u Zori, omladinskom srpsko-hrvatskom listu i tu ostaje do oktobra 1913., kad morade da stupi u vojsku. Kao

dobrovoljac boravi zimi u Osijeku, a u proljeće se 1914. nalazio u Karlovcu, a u maju 1914. bude iz vojske otpušten. Htjede opet u Prag, ali ga svjetski rat ponovno povuče u uniformu. Slab na plućima povlači se kao vojnik 31. lovačkog bataljuna od Brucka na Muri do Zagreba, po bolnicama, dopustima i pred superarbitracionim komisijama provlači živu glavu. Oslobodjen vojne službe misli na polaganje ispita, ali bude 1915. opet pozvan u uniformu, sjedi u kancelariji i čeka na konačni otpust iz vojske. Sada radosno polazi u Pitomaču na kratke ratne dopuste. »Mi inače prkosimo dokle možemo. Taroka udaramo da je milota, podrume praznimo da je grehota«. Na desetdnevnom dopustu u augustu 1915. provede u Pitomači nekoliko veselih dana, a vraćajući se 11. kolovoza 1915. u Zagreb nastrada pred zagrebačkom željezničkom stanicom, smrvljen od vagona, koji se nagnuo i survao na Gabarića, baš kad on htjede da iskoči iz vagona videći opasnost. Vagon se iskrhao i zdrobio Gabarića pod sobom, polomljene mu svoje daske zabo u utrobu, razderao mišice na nogi i zgnječio mu prsa, polomio mu rebra i zgazio ga kao crva. U 27. godini.

Imam pred sobom njegove prve sastavke, uredno i krasopisno ispisane, gimnazijske teke i prve sveske njegove njemačke lektire (Aus fremden Zungen). Djetinja naivnost i mladićska povodljivost vidi se u tim mladim radnjama. I ova knjiga svjedoči o tim utjecajima, naročito Petra Petrovića, pa nereligioznih pisaca s religioznim slikama i raspoloženjima, no to su tek počeci Gabarićeve nesigurne volje za stvaranjem. Iz njegovih stihova i iz njegove proze zna da izbije njegova sentimentalna obijest i on je tek onda svoj.

Prve pjesmice dakako da su, kako i moraju da za ono vrijeme budu, patriotične. Najbolja je od tih početnih stvari pjesmica »Ispit«, složena »prema pošalici«, a Gabarić ju je s potpisom sestre Danice poslao u dječji list »Bršljan«, koji ju je i štampao god. 1903. Pjesmica glasi:

ISPIT

U školici male djece.
U dalekom nekom gradu
L'jep gospode broj se skupi
Da slušaju, što li znadu.

Naprijed stupi gospodična
I upita prvog djaka:
»Čuješ mali, reci meni,
Kolko nogu ima svraka?«

»Dv'je«, promuca mališ brzo
»Dobro!« reče ona sada
I zapita drugog djaka
»U koje je zv'jeri brada?«

Ovaj djačić malo stane,
A tad reče: »U mog jarca«,
Ispit na čas tu prekine
Kašljucanje nekog starca.

Dalje reče gospodična:
»Unaprijed vam reći mogu,
Da mi nitko od vas ne će
Znati kukca s više nogu«.

»Ja!« poviče jedan mali,
»Taj je kukac, mislim, pauk«.
»Dosta!« reče tad nadzornik,
»Zapitajte vjeronauk!«

I zapita gospodična:
»Čuješ, mali, reci pravo
Meni sada, tko je bio
Tvoj imenjak sveti Pavo?«

Djak joj ništ ne odgovori.
Gospodična počne tekar
»No bio je apo- apo-«
Mali kuknu »Apotekar!«

Posl'je ovog odgovora
Silan sm'jeh u sobi posta,
A za tako velje djake:
»Ispita je bilo dosta!«

Ovakove su »pričalice« i prve radnje Gabarićeve u »Hrvatskom Djaku«, samo što su dobile svojoj okolini primijenjenu antiklerikalnu tendenciju. Kao mladi student nastupa Gabarić s nekom bojazljivošću, a kako sam veli, nije nikada bio megdandžija. Napadaji na klerikalne krugove i osječke »literate« ne odlikuju se ni žestinom tona ni osobitom novošću: Gabarić piše onako o njima, kako je svatko govorio. No, najvažnije je, da u tim »napadajima« nema ni truna zlobe. On se priljubio grupi, koja je provodeći svoj kulturni program uklanjala i suzbijala reakcionarne elemente, pa je i Gabarić nastojao da oćuti potrebu socijalne borbe i da obradjuje problem našeg iseljenika u Ameriku, da se bavi Medjimurjem, ispitivanjem narodnih običaja (po uputi osnove za sabiranje i proučavanje gradje o narodnom životu od A. Radića), da kao praški djak osjeti važnost političkog preporoda naroda, — ali sve to ostaje više pokušaj, nego djelo, više nastojanje jednoga časa nego unutarnje osvjedočenje. On je ostao sam u sebi izvan tih problema, koji ne odgovaraju njegovom neborbenom temperamentu, a ostao je sebi vjeran tek kad je idilički čeznuo za seoskim mirom, za zagrebačkom kavanom i kad je jadikovao zbog nestašice novca i zdravlja, sve bez očaja, s humorom. Najvjerniji je sebi u vojničkim svojim zapiscima i u fejtonima »Onima, koji ostadoše« u Zagrebu, dok je on pošao u Prag (1912.).

Otišao je naprasno. Pokopan je u vojničkom odjeljenju zagrebačkog skupnog groblja na Mirogoju 12. kolovoza 1915. Vojna zapovijed od toga dana (Militärstationskommandobefehl Nr. 224) lakonički propisuje, da ga ima pratiti doknadna pukovnija 31. bataljuna poljskih lovaca, a da doknadni bataljun br. 53 ima »die Harmonie der Musik beizustellen«. I na uglu Zvonarničke ulice ispališe mu počasnu salvu.

Od njega ostade nekoliko pisama i nedočetih sastavaka, koji življe govore o njemu od njegovih stihova. Volio je pjesmu i vino i pusto društvo, a da nije prešao granice mladog veselja i one ludosti, na koje ima pravo radost i sreća.

Fragmenti drame (»Malovaroška drama«) i nekih pripovijedaka, od kojih su sačuvani samo početci, svjedoci su Gabarićevog trzanja i naprezanja, da radi, da stvara, no klonuo bi, jer bi ga odmamila zabava i bezbriga, koju imaju još samo srednjoškolci. Izdao nije nijedne knjige, jer to nije tada mladja generacija prije vremena često činila, a za njega, koji je jedino stihove potpisivao svojim imenom, bilo je ženantno, da izlazi pred javnost. Prevodio je neke fejtone za »Obzor«, ali ti nisu nikako označeni njegovim ni imenom ni šifrom. Na nekoj ceduljici iz god. 1909. spominje, da je preveo Baudelaireove Pjesme u prozi, O. Wildea Učitelj mudrosti i Čehova Lovopazitelja. Po dvaput i po triput prepisani početak nedovršene pripovijesti uz neke neznatne izmjene priča, kako je Gabarić radio: na dušak. Ne dovrši li danas ili sutra, odložit će i ne će nastaviti više nikada. Zato su mu najbolje ove stvari, koje su mogle da budu dovršene najedamput, pod dojmom prve impresije i dok nije popustila volja. Inače je radio na narudžbu novinske izvješťaje o stranoj literaturi i tom sličan teški, nadničarski posao.

Julije Benešić

BIBLIOGRAFSKI PREGLED GABARIĆEVA RADA

Gabarićev se književni rad ne može zbog nekih neštampanih, a u rukopisu sačuvanih, radova posve pouzdano kronološki točno složiti, naročito što se tiče pjesama, no iz njegove privatne korespondencije proizlazi, da su neke pjesme, a naročito one, koje su štampane u Hrvatskoj mladoj lirici (Izdanje Društva hrvatskih književnika, knjiga 32. Savremenih hrvatskih pisaca, 1914.) nastale ranije, svakako prije ljetnih mjeseci godine 1912.

Prva je Gabarićeva štampana stvar Ispit, pjesma od 9 strofa, koju je donio »Bršljan« (XVIII. tečaj 1903., str. 214—215., br. 7) s potpisom: Danica Gabarić. Pisao je kasnije pod pseudonimom Fedja Jermolov, F. Jermolov, F. J—ov i Floridor redovno prozne sastavke, a stihove pod punim imenom: Vilko Gabarić. Referate i recenzije potpisivane su sa Gv., -r-, r. Bit će dosta i nepotpisanih i bez šifre Gabarićevih članaka po novinama i djačkim listovima.

Radovi su mu izlazili ovim redom:

God. 1907.: Kod zdenca Jakovljeva, pjesma, Hrvatski Djak, I., 1907., br. 10, str. 265—266, — Suha grana, proza, Narodne Novine od 26. XI. 1907., br. 272.

God. 1908.: Gregorije XVI., pjesma, Hrvatski Djak, II., 1908., br. 3, str. 68. — Intima, pjesma, Hrvatski Djak, III., 1908., br. 2, str. 39.

God. 1909.: U predvečerje, proza, Ilustrovani Obzor od 31. I. 1909., str. 70.—76. — U dugim redovima i Model, pjesme, Hrvatski Djak, III., 1909., br. 7 i 8, str. 201. — »Novi Život«, referat, Hrvatski Djak, III., 1909., br. 7 i 8, str. 239. — O Uskrsu je bilo..., proza, Obzor od 11. IV. 1909., br. 101. — Jedan naš čovjek, proza, Pokret od 3. VII. 1909., br. 149. — Kad se dusi roče, fantazija 5. listopada, Pokret od 13. X. 1909., br. 234. — Književnici na ljetovanju, proza, Hrvatski Djak, IV., 1909., br. 1,

str. 29.—30. i br. 2, str. 64. — Mrkodol, referat o Šimunovićevoj knjizi, Hrvatski Djak, IV., 1909., br. 1, str. 28. — Capriccio I. II., pjesma, Hrvatski Djak, IV., 1909., br. 2, str. 41. — Naivka, pjesma, Hrvatski Djak, IV., 1909., br. 2, str. 42. — Kroz zapušteni kraj, prikaz puta kroz Medjimurje, Ilustrovani Obzor, god. II., br. 17, od 15. VIII. 1909., str. 513.—516.

God. 1910.: Na povratku, pjesma, Strossmayerov koledar za god. 1910., str. XLIII. i u Hrvatskoj mladoj lirici 1914., str. 41. — Epilog, proza, Strossmayerov koledar za god. 1910., str. LVIII—LXI. — Pokladne noći, pjesma, Vijenac, I., 1910., br. 2, str. 35. — Hrvatsko Kolo, ocjena, Slavonska književnost, članak, oboje u Hrvatskom Djaku IV., 1910., br. 5.—6., str. 156. i 157. — Literatura bez kontrole, proza, Obzor od 3. V. 1910., br. 120. — Duše, prikaz drame Petra Petrovića, Obzor od 25. V. 1910., br. 141. — Naše narodno-kulturne slave, članak, Obzor od 29. VI. 1910., br. 176. — Dva almanaha, Obzor od 24. XII. 1910., br. 355.

God. 1911.: Ivan Kozarac, prikaz, Hrvatski Djak, V., 1911., br. 1, str. 14.—15. — Toranj, pjesma, Hrvatski Djak, V., 1911., br. 3, str. 37. i u Hrvatskoj mladoj lirici 1914., str. 31. — Almanah hrvatskih i srpskih pjesnika i pripovjedača, Hrvatski Djak, V., 1911., br. 3, str. 44. — Naši djački časopisi, članak, Hrvatski Djak, V., 1911., br. 3, str. 45. — Pripovijest o malom čovjeku, Vijenac, 1911., br. 4, str. 109.—112. — Gospa od Aljmaša, pjesma, Hrvatski Djak V., 1911., br. 4, str. 51. i u Hrvatskoj mladoj lirici 1914., str. 32. — Stekliš, članak, Hrvatski Djak, V., 1911., br. 4, str. 60. — Kad suton suzi..., proza, Narodne Novine od 22. V. 1911., br. 118. i od 23. V. 1911., br. 119. — Iza pet godina, članak, Hrvatski Djak, V., 1911., br. 5. i 6., str. 65.—68. — Sive noći, proza, Narodne Novine od 8. VIII. 1911., br. 180. — Smora, prikaz knjige Marina Bega, Narodne Novine od 11. VIII. 1911., br. 183. — Dvije komedije, prikaz knjige M. Mistre, Narodne Novine od 15. IX. 1911., br. 211.

God. 1912.: Suprug, proza, Narodne Novine od 3. VII. 1912., br. 152. — Bolesnica (prvobitni naslov: Rodilja), proza, Narodne Novine od 26. i 27. IX. 1912., br. 223. i 224. — Onima, koji ostadoše, sedam fejtona u Hrvatskom Pokretu 1912. i to: I. u br. 164. od 20. VII.; II. u br. 168. od 25. VII.; III. u br. 176. od 3. VIII.; IV. u br. 192. od 24. VIII.; V. u br. 200. od 3. IX.; VI. u br. 216. od 21. IX., a VII. u br. 228. od 5. X. 1912. — Dva nova omladinska lista, članak, Savremenik, 1912., str. 334. — Dva nova omladinska pokreta, članak, Obzor od 7. IV. 1912., br. 95. — Koridori Sv. Vinka, pjesme, Savremenik, 1912., str. 627. i u Hrvatskoj mladoj lirici 1914., str. 34.—37. — Priče, koje su izgubile ravnotežu, proza, Zora (Prag), III., 1912., br. 6.—7.—8., str. 384. — Književne studije i prikazi, članak o Milanu Marjanoviću, Zora (Prag), III., 1912., br. 6.—7.—8., str. 382.—383. — Zagrebačko pismo, članak, Zora (Prag) III., 1912., br. 6.—7.—8., str. 371.—373. — Za jedinstveni jugoslavenski list Zora (Prag), III., 1912., br. 6.—7.—8., str. 347.—350. — Die Polen und die slavische Eintracht, dopis, Neues Tagblatt (Zagreb) od 15. VII. 1912., br. 187. — Die politischen Ferien in Böhmen, dopis, Neues Tagblatt od 4. VIII. 1912., br. 207. — Das unglücklichste slavische Volk, dopis, Neues Tagblatt od 26. VIII. 1912., br. 228. — Ende der politischen Ferien, dopis, Neues Tagblatt od 1. IX., 1912., br. 234. — Nakon smrti Jaroslava Vrchlickoga, dopis, Obzor od 17. IX. 1912., br. 256. — Ponoć, pjesma, Savremenik 1912., str. 627. i u Hrvatskoj mladoj lirici 1914., str. 39. — A onda?, proza, Savremenik 1912., str. 736.—742. — Te su godine nastale i neke pjesme, koje su se našle u rukopisu, a od kojih su kasnije neke s drugima ušle u Hrvatsku mladu liriku 1914., i to za cijelo ove pjesme: Ljeto, Adieu (Hrv. mlada lirika, str. 42.), Stari župnik, Selo u do-

lini, Moje čežnje, Plavo veče, Korota (Hrv. mlada lirika, str. 40.), Osamljeni jablan (možda napisan još 1911.), Stari pehar i Ptiče.

God. 1913.: Korizmene večeri, proza, Hrvatski Pokret od 15. II. 1913., br. 38. — Grobovi, feiton, Hrv. Pokret od 12. IV. 1913., br. 84. — Zagrebački soneti, štampani u Hrv. Pokretu od 10. V. 1913., br. 107. i to: 1. Sv. Marko, 3. Kamenita vrata, 4. Jelačić, 5. Bošković u neprilici ili Jedan zagrebački spomenik, dok 2. sonet Bakačeva kula ostade u rukopisu kao i 6. sonet Gornji grad. — Ex domu tristium, proza, Hrv. Pokret od 7. VI. 1913., br. 129. — Mikulaš Aleš, notica u Obzoru od 13. VII. 1913., br. 189. — Daleke tuge, proza, Hrv. Pokret od 28. VII. 1913., br. 172. — Šah, proza, Hrv. Pokret od 7. VIII. 1913., br. 181. — Bivši i budući, članak, Hrv. Pokret od 1. IX. 1913., br. 200. — Rad za narodnu obranu, neke opaske prigodom češke narodno-obrambene izložbe u Pragu, Obzor od 2., 3. i 4. IX. 1913., br. 240., 241. i 242. — Hvatski dramatičari na češkim pozorištima, dopis, Obzor od 17. IX. 1913., br. 253. — Sezonska kronika, dopis iz Praga, Obzor od 27. IX. 1913., br. 263. — Vinograd, pjesma, Savremenik, 1913., str. 676. i u Hrv. mladoj lirici 1914., str. 38. — Pod puškom, I., proza, Hrv. Pokret od 5. XII. 1913., br. 280.

God. 1914.: Pod puškom II. i III., proza, Hrv. Pokret od 18. I. i od 10. V. 1914. br. 18. i 127. — Epitaf A. G. Matošu, pjesma, Savremenik 1914., str. 480. — Selo i rat, proza, Obzor od 24. XII. 1914., br. 355. — Te godine izlazi knjiga »Hrvatska mlada lirika«, u koju su uvrštene na str. 31.—42. ove Gabarićeve pjesme: Toranj, Gospa od Aljmaša, Koridori sv. Vinka, Vinograd, Ponoć, Korota, Na povratku i Adieu.

God. 1915.: Pjesma ostavljenih krovova, Savremenik, 1915., str. 10. — Ilijica, proza, Obzor od 23. I. 1915., br. 23. — Općinstvo i knjiga, članak, Savremenik, 1915., str. 244. — Pjesma straha, Savremenik, 1915., str. 279. — Tada je napisan i sastavak Garnisonsspital. Posthumno izadjoše: Plahi suton, pjesma, Savremenik, 1915., str. 371. — Karneval bijesova, proza, Savremenik, 1915., str. 371.—373. i Mart i Vesna, proza, Obzor od 12. VIII. 1915., br. 235.

U god. 1916. izadjoše posthumno: Tristissima nox, pjesma, Savremenik, 1916., str. 91. — Zapad sunca, proza, Savremenik 1916., str. 225.—227. — Smrt liječnikove jedinice, proza, Savremenik, 1916., str. 227.—231. — Mikulaš Aleš, članak, Savremenik 1916., str. 325. i Crveni krin, proza, Narodne Novine od 30. IX. i 2. X. 1916., br. 224. i 225.

Povodom Gabarićeve smrti pisali su o njemu: Hrvatski Pokret od 12. VIII. 1915. br. 188, Obzor od 12. i 14. VIII. 1915., br. 235 i 237, Agramer Tagblatt od 12. VIII. 1915., br. 186., zatim je Hrvatski Pokret donio u 189. broju od 13. VIII. 1915. »Intimne reminiscencije« o Gabariću od Bogdana (Stanojevića), dok je Ivan N. Novak napisao za Savremenik (1915., str. 405.) tronute stihove u spomen Vilku Gabariću: »U medjumurskim vinogradima«. O samoj željezničkoj nesreći, prigodom koje je Gabarić zaglavio, donosi opsežan prikaz Obzor od 12. VIII. 1915., br. 235. i Novosti od 12. i 13. VIII. 1915. br. 224 i 225 (s ilustracijom).

Književnom je radu Gabarićevu posvetio Ljubo Wiesner članak »Smrt Vilka Gabarića«, štampan u Savremeniku 1915., str. 368.—370., koji donosimo kao uvod u ovu zbirku Gabarićevih stihova i proze.

U ovu su knjigu uvršteni iz rukopisa neki stihovi, koji nisu prije nigdje štampani, i to: Osamljeni jablan, Ljeto, Stari župnik, Selo u dolini, Moje čežnje, Plavo veče, Stari pehar, Ptiče, Bakačeva kula, Gornji grad, te prozni sastavak Garnisonsspital, napisan u zagrebačkoj posadnoj bolnici u Vlaškoj ulici nekoliko mjeseci pred smrt. U rukopisu taj sastavak nema naslova.

Tako se u ovoj knjizi Gabarićevih stihova i proze nalaze gotovo svi stihovi, što ih je uopće napisao i to onim redom, kako su izlazili, bez obzira na njihovu

umjetničku vrijednost. Počevši od pjesme »Kod zdenca Jakovljeva«, napisane 1907., a koja bez mnogo ukusa dotiče legendu iz doba Hristova (Ivan, glava 4.), pa sve do pjesama iz god. 1912. osjeća se nesigurnost autoróva u traženju smjera, izraza i simpatijâ. Te su pjesme unišle u zbirku radi pregleda Gabarićeva rada. Isto vrijedi i za uvrštenu prozu, koja se počinje s naivnom »Suhom granom« (1907.), pa ide slijepo tragom Petra Petrovića (»U predvečerje«), dok isto tako tek 1912. nije dobila svoju konačnu boju: sentimentalno-nestašnu s mnogo lirike. U prozni odio ove zbirke mogle su ući još i druge Gabarićeve radnje novelističke vrste, no to nije učinjeno da knjiga ne postane preopsežna. Žurnalistički članci nisu mogli unići u ovu knjigu. I ovi će prozni sastavci pokazati, da je sud Ljube Wiesnera, u uvodnom članku ove knjige, o njima preoštar.

Fotografija, koja se nalazi na početku knjige, načinjena je po nekoj manjoj amateurskoj snimci, jer se nije našla bolja. Ima nekoliko fotografija, gdje se Gabarić fotografirao u veselom društvu, ali nijedna se od tih nije mogla upotrebiti za knjigu.

Julije Benešić

SADRŽAJ

SAVREMENI HRVATSKI PISCI

32. HRVATSKA MLADA LIRIKA
33. MILAN ŠENOA: Dialozi i dramoleti
34. ISO VELIKANOVIĆ: Srijemske priče
35. VLADIMIR TRESČEC: Novele
36. BOŽO LOVRIĆ: Sveto proljeće
37. PETAR PETROVIĆ: U naviljcima
38. FRAN MAŽURANIĆ: Lišće i druga djela
39. RIKARD NIKOLIĆ: Djeca majke zemlje
40. MIROSLAV KRLEŽA: Tri simfonije
41. VIKTOR CAR-ENIN: Starci
42. MIHOVIL NIKOLIĆ: Knjiga pjesama
43. DRAG. M. DOMJANIĆ: Kipci i popevke
44. MATO KOŠĆINA: Suor' Maria Immacolata
45. FRANJO HORVAT-KIŠ: Nasmijani udesi
46. PETAR PETROVIĆ: Pljusak
47. SIMA PANDUROVIĆ: Okovani slogovi
48. VILIM KORAJAC: Humoristička djela
49. IVO VOJNOVIĆ: Geranium
50. MILOŠ CRNJANSKI: Maska
51. MILO MISTRA: Modri brijeg
52. IVO VOJNOVIĆ: Stari grijesi
53 VLADIMIR V. JANKOVIĆ: Svetla u noći
54. VILKO GABARIĆ: Stihovi i proza

NADBISKUPSKA TISKARA
U ZAGREBU